ओं

मीमांसा दर्शनम्

महामुनि जैमिनिविरचितम्

सूत्रम्

लवपुरे

विरजानन्द यन्त्रालये

मुद्रितम्

मूल्य ॥)　　　　डाक व्यय /)

मीमांसादर्शनम् ।

प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः ।

अथातो धर्मजिज्ञासा ॥ १ ॥ चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः ॥ २ ॥ तस्य निमित्तपरीष्टिः ॥ ३ ॥ सत्संप्रयोगे पुरुषस्येन्द्रियाणां बुद्धिजन्म तत् प्रत्यक्षम् अनिमित्तं विद्यमानोपलम्भनत्वात् ॥ ४ ॥ औत्पत्तिकस्तु शब्दस्यार्थेन सम्बन्धस्तस्य ज्ञानमुपदेशोऽव्यतिरेकश्चार्थेऽनुपलब्धे तत् प्रमाणं बादरायणस्यानपेक्षत्वात् ॥ ५ ॥ कर्मैके तत्र दर्शनात् ॥ ६ ॥ अस्थानात् ॥ ७ ॥ करोतिशब्दात् ॥ ८ ॥ सत्वान्तरे च यौगपद्यात् ॥ ९ ॥ प्रकृतिविकृत्योश्च ॥ १० ॥ वृद्धिश्च कर्तृभूम्नाऽस्य ॥ ११ ॥ समन्तु तत्र दर्शनम् ॥ १२ ॥ सतः परम् अदर्शनं विषयानागमात् ॥ १३ प्रयोगस्य परम् ॥ १४ ॥ आदित्यवद्यौगपद्यम् ॥ १५ वर्णान्तरमविकारः ॥ १६ ॥ नादवृद्धिपरा ॥ १७ ॥ नित्यस्तु स्याद्दर्शनस्य परार्थत्वात् ॥ १८ ॥

सर्वत्र यौगपद्यात् ॥ १९ ॥ सङ्ख्याभावात् ॥ २० ॥
अनपेक्षत्वात् ॥ २१ ॥ प्रख्याभावाच्च योगस्य ॥ २२
लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २३ ॥ उत्पत्तौ वाऽवचनाः स्युरर्थ-
स्यातन्निमित्तत्वात् ॥ २४ ॥ तद्भूतानां क्रियार्थेन
समाम्नायोऽर्थस्य तन्निमित्तत्वात् ॥ २५ ॥ लोके
सन्नियमात्प्रयोगसन्निकर्षः स्यात् ॥ २६ ॥ वेदांश्चैके
सन्निकर्षं पुरुषाख्याः ॥ २७ ॥ अनित्यदर्शनाच्च ॥ २८
उक्तन्तु शब्दपूर्वत्वम् ॥ २९ ॥ आख्या प्रवचनात्
॥ ३० ॥ परन्तु श्रुतिसामान्यमात्रम् ॥ ३१ ॥

प्रथमाध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

आम्नायस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानां
तस्मादनित्यमुच्यते ॥ १ ॥ शास्त्रदृष्टविरोधाच्च ॥ २ ॥
तथा फलाभावात् ॥ ३ ॥ अन्यानर्थक्यात् ॥ ४ ॥
अभागिप्रतिषेधाच्च ॥ ५ ॥ अनित्यसंयोगात् ॥ ६ ॥
विधिना त्वेकवाक्यत्वात् स्तुत्यर्थेन विधीनां स्युः
॥ ७ ॥ तुल्यं च साम्प्रदायिकम् ॥ ८ ॥ अप्राप्ता
चानुपपत्तिः प्रयोगे हि विरोधः स्याच्छब्दार्थस्त्व-

शुक्लयजुः -

आपो वै स्तनत-पुष्प यदेतेषां, आपो शान्ता, वेतस शान्ता अवकाशिश्च विकर्षति। आपो वै शान्ता:, शान्ताभिरेवास्य शुचं शमयति ॥ तै सं· ५।४।४

दूरस्थेभूम्ना दिवा धूम एव गृह्यते रात्रौ अर्चिरिति

दूरस्थस्वात् - अथो खल्वाहु: यज्ञवै द्वौ पुत्रौ गृहे वसत: । यज्ञमान राधयति अन्येन । उभौ वा वसतावृच्छति । आग्निं वावादित्य: सायं प्रविशति तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे । उभौ हि तेजसी सम्पद्येते । उद्यन्तं वाव आदित्यमग्निरनुसमारोहति तस्माद् धूम एवाग्नेर्दिवा ददृशे । यदग्नये सायं जुहुयात् आसूर्याय वृश्च्येत । यत्सूर्याय प्रातर्जुहुयात् । आ ऽग्नये वृश्च्येत देवताभ्य: समदं दध्यात् । अग्निर्ज्योतिर्ज्योति: सूर्य: स्वाहेत्येव सायं होतव्या सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्नि: स्वाहेति प्रात: । तथोभाभ्यां सायं हूयते, उभाभ्यां प्रात: ॥ तै० ब्रा. २।१।२-१० सूर्य आदि का संसृष्ट होम एक पक्ष असंसृष्ट होम का भी)

(सस वा अन्न

औदुम्बरो यूपो भवति, ऊर्ग्वा उदुम्बर ऊर्क् पशव:,

प्राप्त्यै

ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनाप्नोति ऊर्जो ऽवरुद्ध्यै तै. सं २।१।१

(ये विधि के समान पढे गये अर्थवाद वाक्य हैं प्रश्न है क्या इन वचनों का फल विधि कार्य है अथवा इसका कार्य भी स्तुति है ?

प्रयोगभूतस्तस्मादुपपद्येत ॥ ९ ॥ गुणवादस्तु ॥ १० ॥ रूपात्प्रायात् ॥ ११ ॥ दूरभूयस्त्वात् ॥ १२ ॥ अपराधात् कर्त्तुश्च पुत्रदर्शनम् ॥ १३ ॥ आकालिकेप्सा ॥ १४ ॥ विद्याप्रशंसा ॥ १५ ॥ सर्वत्वमाधिकारिकम् ॥ १६ ॥ फलस्य कर्मनिष्पत्तेस्तेषां लोकवत्परिमाणतः फलविशेषः स्यात् ॥ १७ ॥ अन्त्ययोर्यथोक्तम् ॥ १८ ॥ विधिर्वा स्यादपूर्वत्वाद्वादमात्रं ह्यनर्थकम् ॥ १९ ॥ लोकवदिति चेत् ॥ २० ॥ न पूर्वत्वात् ॥ २१ ॥ उक्तन्तु वाक्यशेषत्वम् ॥ २२ ॥ विधिश्चानर्थकः क्वचित्, तस्मात् स्तुतिः प्रतीयेत, तत्सामान्यादितरेषु तथात्वम् ॥ २३ ॥ प्रकरणे सम्भवन् अपकर्षो न कल्प्येत विध्यानर्थक्यं हि तं प्रति ॥ २४ ॥ विधौ च वाक्यभेदः स्यात् ॥ २५ ॥ हेतुर्वा स्यादर्थवत्त्वोपपत्तिभ्याम् ॥ २६ ॥ स्तुतिस्तु शब्दपूर्वत्वात् अचोदना च तस्य ॥ २७ ॥ व्यर्थे स्तुतिरन्याय्येति चेत् ॥ २८ ॥ अर्थस्तु, विधिशेषत्वात् यथा लोके ॥ २९ ॥ यदि च हेतुः, अवतिष्ठेत निर्देशात् सामान्यादितिचेत्, अव्यवस्था विधीनां स्यात् ॥ ३० ॥ तदर्थशास्त्रात् ॥ ३१ ॥ वाक्यनियमात् ॥ ३२ ॥ बुद्धशास्त्रात् ॥ ३३ ॥ अविद्यमान

वचनात् ॥ ३४ ॥ अचेतनेऽर्थबन्धनात् ॥ ३५ ॥ अर्थविप्रतिषेधात् ॥ ३६ ॥ स्वाध्यायवदवचनात् ॥ ३७ ॥ अविज्ञेयात् ॥ ३८ ॥ अनित्यसंयोगान् मन्त्रानर्थक्यम् ॥ ३९ ॥ अविशिष्टस्तु वाक्यार्थः ॥ ४० गुणार्थेन पुनः श्रुतिः ॥ ४१ ॥ परिसङ्ख्या ॥ ४२ ॥ अर्थवादो वा ॥ ४३ ॥ अविरुद्धं परम् ॥ ४४ ॥ सम्प्रैषे कर्मगर्हानुपालम्भः संस्कारत्वात् ॥ ४५ ॥ अभिधानेऽर्थवादः ॥ ४६ ॥ गुणादविप्रतिषेधः स्यात् ॥ ४७ ॥ विद्यावचनमसंयोगात् ॥ ४८ ॥ सतः परमविज्ञानम् ॥ ४९ ॥ उक्तश्चानित्यसंयोगः ॥ ५० लिङ्गोपदेशश्च तदर्थवत् ॥ ५१ ॥ ऊहः ॥ ५२ ॥ विधिशब्दाश्च ॥ ५३ ॥

अथ तृतीयः पादः ।

धर्मस्य शब्दमूलत्वात् अशब्दमनपेक्षं स्यात् ॥ १ ॥ अपि वा कर्तृसामान्यात्प्रमाणमनुमानं स्यात् ॥ २ ॥ विरोधे त्वनपेक्षं स्यात्, असति ह्यनुमानम् ॥ ३ ॥ हेतुदर्शनाच्च ॥ ४ ॥ शिष्टाकोपेऽविरुद्धमिति ॥ ५ ॥ न शास्त्रपरिमाणत्वात् ॥ ६ ॥

(४) विरोधे ... श्रुतिविरोधस्तत्र कथम् ? यथा ...
"स्मार्ताः सर्वनिबन्धनम्" औदुम्बरीं स्पृष्ट्वोद्गायेत् इति श्रुत्या विरुद्ध...
अष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यचरणं जातपुत्रः कृष्णकेशो...
ऽग्नीनादधीत इत्यनेन विरुद्धम् । क्रीतराजको भोज्यान्न इति
तस्मादग्नीषोमीये संस्थिते यजमानस्य गृहे ऽशितव्यम् इत्य...
नेन विरुद्धम् । .... श्रुतिविरुद्धा स्मृतिरप्रमाणम् इति सर्व...
वेदवादिनादरणीयम् ॥
(शाबर..)

स्मृतिप्रामाण्यमुक्तं उक्तं सर्वगोचरत्वात् सति वेदविरुद्धत्वे तदिदानीमपि ...
विरोधे त्वनपेक्षं स्यादसति ह्यनुमानम् । विरोधे वेदवाक्येन तेन चार्थेऽज्यधिक...
(तन्त्रवार्तिक)

(५) हेत्वदर्शनाच्च — लोभाज्जल आदित्सामाना औदुम्बरीं कृत्स्ना
वेष्टितवन्तः केचित् तत् स्मृतेर्बीजम् । बुभुक्षमाणा केचित्
क्रीतराजकस्य भोजनमाचरितवन्तः । एवा अपुंस्त्वं
प्रच्छादयन्तश्च अष्टाचत्वारिंशद् वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं
चरितवन्त तत्र एषा स्मृतिरित्यवगम्यते ॥

तस्माद्वर्गं प्रति तमीवाह्यमेवंजातीयकं प्रामाण्येन अनपेक्ष्यं
स्यादिति बोध्यम् ॥ तन्त्रवा. ॥

पितृदेवमनुष्याणां वेदश्चक्षुः सनातनम्
अशक्यं चाप्रमेयं च वेदशास्त्रमिति स्थितिः ॥
या वेदबाह्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुदृष्टयः ।
सर्वास्ता निष्फलाः प्रेत्य तमोनिष्ठा हि ताः स्मृताः ॥
उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च यान्यतोऽन्यानि कानिचित् ।
तान्यर्वाक्कालिकतया निष्फलान्यनृतानि च ॥ मनु. १२ ९५-९६

मनुस्मृतौ निषिद्धम् (margin)

पाषण्डिनो विकर्मस्थान् बैडालव्रतिकान् शठान्
हैतुकान् बकवृत्तींश्च वाङ्मात्रेणापि नार्चयेत् ।

जैमिनि - शबरस्वामी - कुमारिलभट्ट - मनुस्मृति

अपि वा कारणाग्रहणे प्रयुक्तानि प्रतीयेरन् ॥ ७ ॥ तेषूदर्शनाद्विरोधस्य समा विप्रतिपत्तिः स्यात् ॥ ८ शास्त्रस्था वा तन्निमित्तत्वात् ॥ ९ ॥ चोदितन्तु प्रतीयेताविरोधात् प्रमाणेन ॥ १० ॥ प्रयोगशास्त्र मिति चेत् ॥ ११ ॥ न असन्नियमात् ॥ १२ ॥ अवाक्यशेषाच्च ॥ १३ ॥ सर्वत्र च प्रयोगात् सन्निधानशास्त्राच्च ॥ १४ ॥ अनुमानव्यवस्थानात्तत् संयुक्तं प्रमाणं स्यात् ॥ १५ ॥ अपि वा सर्वधर्मः स्यात् तन्न्यायत्वाद्विधानस्य ॥ १६ ॥ दर्शनाद्विनि योगःस्यात् ॥ १७॥ लिङ्गाभावात् च नित्यस्य ॥ १८ आख्या हि देशसंयोगात् ॥ १९॥ नस्याद्देशान्तरेष्विति चेत् ॥ २० ॥ स्याद्योगाख्या हि माथुरवत् ॥ २१ ॥ कर्मधर्मो वा प्रवणवत् ॥ २२ ॥ तुल्यन्तु कर्तृधर्मेण ॥ २३ ॥ प्रयोगोत्पत्त्यशास्त्रत्वाच्छब्देषु न व्यवस्था स्यात् ॥ २४ ॥ शब्दे प्रयत्ननिष्पत्तेरपराधस्यभागि त्वम् ॥ २५॥ अन्यायश्चानेकशब्दत्वम् ॥ २६ ॥ तत्र तत्त्वमभियोगविशेषात् स्यात् ॥ २७ ॥ तदशक्ति श्चानुरूपत्वात् ॥ २८ ॥ एकदेशत्वात् च विभक्तिव्यत्यये स्यात् ॥ २९ ॥ प्रयोगचोदना भावादर्थैकत्व मविभा गात् ॥ ३० ॥ अद्रव्यशब्दत्वात् ॥ ३१ ॥ अन्यदर्श

नात् च ॥ ३२ ॥ आकृतिस्तु क्रियार्थत्त्वात् ॥ ३३ ॥ न क्रिया स्यादिति चेदर्थान्तरे विधानं न द्रव्यमिति चेत् ॥ ३४ ॥ तदर्थत्वात् प्रयोगस्याविभागः ॥ ३५ ॥

चतुर्थ पादः ।

उक्तं समाम्नायैदमर्थ्यं तस्मात् सर्वं तदर्थं स्यात् ॥ १ ॥ अपि वा नामधेयं स्यात् यदुत्पत्ताव पूर्वमविधायकत्वात् ॥ २ ॥ यस्मिन् गुणोपदेशः प्राधान्यतोऽभिसम्बन्धः ॥ ३ ॥ तत्प्रख्यञ्चान्यशास्त्रम् ॥ ४ ॥ तद्व्यपदेशं च ॥ ५ ॥ नामधेये गुणश्रुतेः स्याद्विधानम् इति चेत् ॥ ५ ॥ तुल्यत्वात् क्रिययोर्न ॥ ७ ॥ ऐकशब्द्यं परार्थवत् ॥ ८ ॥ तद्गुणास्तु विधीयेरन्नविभागाद्विधानार्थेन चेदन्येन शिष्टाः ॥ ९ बर्हिराज्ययोरसंस्कारे शब्दलाभादतच्छब्दः ॥ १० ॥ प्रोक्षणीष्वर्थ संयोगात् ॥ ११ ॥ तथा निर्मंथ्ये १२ वैश्वदेवे विकल्प इति चेत् ॥ १३ ॥ न वा, प्रकरणात् प्रत्यक्षविधानाच्च च न हि प्रकरणं द्रव्यस्य

॥ १४ ॥ मिथश्चानर्थसम्बन्धः ॥ १५ ॥ परार्थत्वात् गुणानाम् ॥ १६ ॥ पूर्ववन्तोऽविधानार्थास्तत्सामर्थ्यं समाम्नाये ॥ १७ ॥ गुणस्य तु विधानार्थे तद्गुणाः प्रयोगे स्युरनर्थका न हि तं प्रत्यर्थवत्ताऽस्ति १८ तच्छेषो नोपपद्यते ॥ १९ ॥ अविभागाद्विधानार्थे स्तुत्यर्थे नोपपद्येरन् ॥ २० ॥ कारणं स्यात्? इति चेत् ॥ २१ ॥ आनर्थक्यादकारणं कर्तुं हिं कारणानि गुणार्थो हि विधीयते ॥ २२ ॥ तत् सिद्धिः २३ जातिः ॥ २४ ॥ सारूप्यात् ॥ २५ ॥ प्रशंसा ॥ २६ ॥ भूमा ॥ २७ ॥ लिङ्गसमवायात् ॥ २८ ॥ संन्दिग्धे षु वाक्यशेषात् ॥ २९ ॥ अर्थाद्वा कल्पनैक देशत्वात् ॥ ३० ॥

द्वितीय अध्याये १ पादः।

भावार्थाः कर्म शब्दा स्तेभ्यः क्रिया प्रतीयेतैष ह्यर्थो विधीयते ॥ १ ॥ सर्वेषां भावोऽर्थ इति चेत् ॥ येषामुत्पत्तौ स्वेप्रयोगे रूपोपलब्धिस्तानि नामानि तस्मात् तेभ्यः पराकाङ्क्षा भूतत्त्वात स्वे प्रयोगे ॥ ३ ॥ येषां तूत्प तावर्थे स्वे प्रयोगो न विद्यते तान्या

ख्यातानि । तस्मात् तेभ्यः प्रतीयेताश्रितत्त्वात् प्रयोगस्य ॥ ४ ॥ चोदना पुनरारम्भः ॥ ५ ॥ तानि द्वैधं गुणप्रधानभूतानि ॥ ६ ॥ यैर्द्रव्यं न चिकीर्ष्यते, तानि प्रधानभूतानि, द्रव्यस्य गुणभूतत्वात् ॥ ७ ॥ यैस्तु द्रव्यं चिकीर्ष्यते गुणस्तत्र प्रतीयेत, तस्य द्रव्यप्रधानत्वात् ॥ ८ ॥ धर्ममात्रे तु कर्म स्यादनिर्वृत्तेः प्रयाजवत् ॥ ९ ॥ तुल्यश्रुतित्वाद्वा इतरैः सधर्मः स्यात् ॥ १० ॥ द्रव्योपदेश इति चेत् ॥ ११ ॥ न तदर्थत्वात् लोकवत्तस्य च शेषभूतत्वात् ॥ १२ ॥ स्तुतशस्त्रयोस्तु संस्कारो याज्यावद्देवताभिधानत्वात् ॥ १३ ॥ अर्थेन त्वपकृष्येत देवतानामचोदनार्थस्य गुणभूत त्वात् ॥ १४ वशावद्वा गुणार्थं स्यात् ॥ १५ ॥ न श्रुतिसमवायित्वात् ॥ १६ ॥ व्यपदेशभेदाच्च ॥ १७ ॥ गुणश्चानर्थकः स्यात् ॥ १८ ॥ तथा याज्यापुरो रुचोः १९ वशायामर्थसमवायात् ॥ २० ॥ यच्चेति वाऽर्थवत्वात् स्यात् ॥ २१ ॥ न त्वाम्नातेषु ॥ २२ ॥ दृश्यते ॥ २३ ॥ अपि वा श्रुतिसंयोगा त्प्रकरणेस्तौतिशंसती क्रियोत्पत्तिं विदध्याताम् ॥ २४ ॥ शब्दपृथक्त्वाच्च ॥ २५ ॥ अनर्थकश्च तद्वचनम् ॥ २६ ॥ अन्यस्यार्थः

प्रतीयते ॥ २७ ॥ अभिधानं च कर्मवत् ॥ २८ ॥ फलनिर्वृत्तिश्च ॥ २९ ॥ विधिमन्त्रयोरैकार्थ्यमैकशब्द्यात् ॥ ३० ॥ अपि वा प्रयोगसामर्थ्यात् मन्त्रोऽभिधानवाची स्यात् ॥ ३१ ॥ तच्चोदकेषु मन्त्राख्या ॥ ३२ ॥ शेषे ब्राह्मणशब्दः ॥ ३३ ॥ अनाम्ना तेष्वमन्त्रत्वमाम्ना तेषु हि विभागः ॥ ३४ ॥ तेषामृग्यत्रार्थवशेन पादव्यवस्था ॥ ३५ ॥ गीतिषु सामाख्या ॥ ३६ शेषे यजुः शब्दः ॥ ३७ ॥ निगदो वा चतुर्थं स्याद्धर्मविशेषात् ॥ ३८ ॥ व्यपदेशाच्च ॥ ३९ ॥ यजूंषि वा तद्रूपत्वात् ॥ ४० ॥ वचनाद्धर्मविशेषः ॥ ४१ ॥ अर्थाच्च ॥ ४२ ॥ गुणार्थो व्यपदेशः ॥ ४३ ॥ सर्वेषामिति चेत् ॥ ४४ ॥ न, ऋग्व्यपदेशात् ॥ ४५ ॥ अर्थैकत्वादेकं वाक्यं साकाङ्क्षं चेद्विभागे स्यात् ॥ ४६ ॥ समेषु वाक्यभेदः स्यात् ॥ ४७ ॥ अनुषङ्गो वाक्यसमाप्तिः सर्वेषु तुल्ययोगित्वात् ॥ ४८ ॥ व्यवयान्नानुषज्येत ॥ ४९ ॥

॥ द्वितीयः पादः ॥

शब्दान्तरे कर्मभेदः कृतानुबन्धत्वात् ॥ १ ॥ एकस्यैवं पुनः श्रुतिरविशेषादनर्थकं हि स्यात् ॥ २ ॥ प्रकरणन्तु पौर्णमास्यां रूपावचनात् ॥ ३ ॥ विशेषदर्शनाच्च सर्वेषां समेषु ह्यप्रवृत्तिः स्यात् ॥ ४ ॥ गुणस्तु श्रुति संयोगात् ॥ ५ ॥ चोदना वा गुणानां

युगपच्छास्त्राच्चोदिते हि तदर्थत्वात्तस्य तस्योपदिश्येत ॥ ६ ॥ व्यपदेशश्च तद्वत् ॥ ७ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ८ ॥ पौर्णमासीवदुपांशुयाजः स्यात् ॥ ९ ॥ चोदना वाऽप्रकृतत्वात् ॥ १० ॥ गुणोपबन्धात् ॥ ११ प्राये वचनाच्च ॥ १२ ॥ आधाराग्निहोत्रमरूपत्वात् ॥ १३ ॥ संज्ञोपबन्धात् ॥ १४ ॥ अप्रकृतत्वाच्च ॥ १५ ॥ चोदना वा शब्दार्थस्य प्रयोग भूतत्वात्, तत्सन्निधेर्गुणार्थेन पुनः श्रुतिः ॥ १६ ॥ द्रव्यसंयोगाच्चोदना पशुसोमयोः, प्रकरणे ह्यनर्थको द्रव्यसंयोगो न हि तस्य गुणार्थेन ॥ १७ अचोदकाश्च संस्काराः ॥ १८ ॥ तद्भेदात्कर्मणोऽभ्यासो द्रव्यपृथक्त्वादनर्थकं हि स्यात्भेदो द्रव्यगुणीभावात् ॥ १९ ॥ संस्कारस्तु न भिद्येत, परार्थत्वात् द्रव्यस्य गुणभूतत्वात् ॥ २० ॥ पृथक्त्वनिवेशात् संख्याया कर्मभेदः स्यात् ॥ २१ ॥ संज्ञा चोत्पत्तिसंयोगात् ॥ २२ ॥ गुणश्चापूर्वसंयोगे वाक्ययोः समत्वात् ॥ २३ ॥ अगुणे तु कर्मशब्दे गुणस्तत्र प्रतीयेत २४ ॥ फलश्रुतेस्तु कर्म स्यात्, फलस्य कर्मयोगित्वात् ॥ २५ ॥ अतुल्यत्वात् तु वाक्ययोर्गुणे तस्य प्रतीयेत ॥ २६ ॥ समेषु कर्मयुक्तं स्यात् ॥ २७ ॥ सौभरे पुरुषश्रुतेर्निधनं कामसंयोगः ॥ २८ ॥

सर्वस्य उक्तकामत्वात् तस्मिन् कामश्रुतिः स्यात्, निधनार्था पुनः श्रुतिः ॥ २९ ॥

॥ तृतीयः पादः ॥

गुणास्तु क्रतुसंयोगात् कर्मान्तरं प्रयोजयेत् संयोगस्याशेषभूतत्वात् ॥ १ ॥ एकस्य तु लिङ्गभेदात्प्रयोजनार्थमुच्येतैकत्वं गुणवाक्यत्वात् ॥ २ ॥ अवेष्टौ यज्ञसंयोगात् क्रतुप्रधानमुच्यते ॥ ३ ॥ आधाने सर्वशेषत्वात् ॥ ४ ॥ अयनेषु चोदनान्तरं संज्ञोपबन्धात् ॥ ५ ॥ अगुणाच्च कर्मचोदना ॥ ६ ॥ समाप्तं च फले वाक्यम् ॥ ७ ॥ विकारो वा प्रकरणात् ॥ ८ ॥ लिङ्गदर्शनात् च ॥ ९ ॥ गुणात्संज्ञोपबन्धः ॥ १० ॥ समाप्तिरविशिष्टा ॥ ११ ॥ संस्कारश्चाप्रकरणेऽकर्मशब्दत्वात् ॥ १२ ॥ यावदुक्तं वा, कर्मणः श्रुतिमूलत्वात् ॥ १३ ॥ यजतिस्तु द्रव्यफलभोक्तृसंयोगादेतेषां कर्मसम्बन्धात् ॥ १४ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १५ ॥ विशये प्रायदर्शनात् ॥ १६ ॥ अर्थवादोपपत्तेश्च ॥ १७ ॥ संयुक्तस्त्वर्थशब्देन तदर्थः श्रुतिसंयोगात् ॥ १८ ॥ पात्नीवते तु पूर्वत्वादवच्छेदः ॥ १९ अद्रव्यत्वात् केवले कर्मशेषः स्यात् २० ॥ अग्निस्तु लिङ्गदर्शनात् क्रतुशब्दः प्रतीयेत ॥ २१ ॥ द्रव्यं वा

स्यात् चोदनायास्तदर्थत्वात् ॥ २२ ॥ तत्संयोगात् क्रतुस्तदाख्यः स्यात्तेन धर्मविधानानि ॥ २३ ॥ प्रकरणान्तरे प्रयोजनान्यत्वम् ॥ २४ ॥ फलं चाकर्मसन्निधौ ॥ २५ ॥ सन्निधौ त्वविभागात् फलार्थेन पुनः श्रुतिः ॥ २६ ॥ आग्नेय सूक्तहेतुत्वादभ्यासेन प्रतीयेत ॥ २७ ॥ अविभागात्तु कर्मणा द्विरुक्तेर्न विधीयते ॥ २८ अन्यार्था वा पुनः श्रुतिः ॥ २९ ॥

॥ चतुर्थः पादः ॥

यावज्जीविकोऽभ्यासः कर्मधर्मः प्रकरणात् ॥ १ ॥ कर्तुर्वा श्रुतिसंयोगात् ॥ २ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च कर्म्मधर्म्मे हि प्रक्रमेण नियम्येत तत्रानर्थकमन्यत् स्यात् ॥ ३ ॥ व्यपवर्गंच्च दर्शयति कालश्चेत्कर्मभेदः स्यात् ॥ ४ ॥ अनित्यत्वात्तु नैवं स्यात् ॥ ५ ॥ विरोधश्चापि पूर्ववत् ॥ ६ ॥ कर्तुस्तु धर्मनियमात्कालशास्त्रं निमित्तं स्यात् ॥ ७ ॥ नामरूप धर्मविशेषपुनरुक्तिनिन्दाऽशक्तिसमाप्तिवचनप्रायश्चित्तान्यार्थदर्शनात् शाखान्तरेषु कर्मभेदः स्यात् ॥ ८ ॥ एकं वा संयोगरूपचोदनाख्या विशेषात् ॥ ९ ॥

न नाम्ना स्यादचोदनाभिधानत्वात् ॥ १० ॥ सर्व्वेषाञ्चै ककर्म्य स्यात् ॥ ११ ॥ कृतकं चाभिधानम् ॥ १२ ॥ एकत्वेऽपि परम् ॥ १३ ॥ विद्यायां धर्मशास्त्रम् ॥ १४ ॥ आग्नेयवत्पुनर्वचनम् ॥ १५ ॥ अद्विर्वचनं वा श्रुतिसंयोगाविशेषात् ॥ १६ ॥ अर्थासन्निधेश्च ॥ १७ ॥ न चैकं प्रति शिष्यते ॥ १८ ॥ समाप्तिवच्च सम्प्रेक्षा ॥ १९ ॥ एकत्वेऽपि पराणि निन्दाशक्तिसमाप्तिवचनानि ॥ २० ॥ प्रायश्चित्तं निमित्तेन ॥ २१ ॥ प्रक्रमाद्वा नियोगेन ॥ २२ ॥ समाप्तिः पूर्ववत्त्वात् यथाज्ञाते प्रतीयेत ॥ २३ ॥ लिङ्गमविशिष्टं सर्वशेषत्वान्न हि तत्र कर्मचोदना तस्मात् द्वादशाहस्याहारव्यपदेशः स्यात् ॥ २४ ॥ द्रव्ये चाचोदितत्वात् विधीनामव्यवस्था स्यात् निर्देशाद्व्यवतिष्ठेत तस्मात् नित्यानुवादः स्यात् ॥ २५ ॥ विहितप्रतिषेधात्पक्षेऽतिरेकः स्यात् ॥ २६ ॥ सारस्वते विप्रतिषेधात् यदेति स्यात् ॥ २७ ॥ उपहव्येऽप्रतिप्रसवः ॥ २८ ॥ गुणार्था वा पुनः श्रुतिः ॥ २९ ॥ प्रत्ययञ्चापि दर्शयति ॥ ३० ॥ अपि वा क्रमसंयोगाद्विधिपृथक्त्वमेकस्यां व्यवतिष्ठेत ॥ ३१ ॥ विरोधिना त्वसंयोगादैककर्म्ये तत् संयोगाद्विधीनां सर्वकर्म प्रत्ययः स्यात् ॥ ३२ ॥

तृतीये अध्याये प्रथमः पादः ।

अथातः शेषलक्षणम् ॥ १ ॥ शेषःपरार्थत्वात् ।२।
द्रव्यगुणसंस्कारेषु बादरिः ॥ ३ ॥ कर्माण्यपि जैमि
निः,फलार्थत्वात् ॥ ४ ॥ फलं च पुरुषार्थत्वात् ।५।
पुरुषश्च कर्मार्थत्वात् ॥ ६ ॥ तेषामर्थेन सम्बन्धः ।७।
विहितस्तु सर्वधर्मः स्यात्संयोगतोऽविशेषात् प्रकर-
णाविशेषाच्च ॥ ८ ॥ अर्थलोपादकर्म स्यात् ॥ ९ ॥
फलन्तु सहचेष्टया शब्दार्थोऽभावाद्विप्रयोगे स्यात् । १० ।
द्रव्यं चोत्पत्तिसंयोगात्तदर्थमेवचोद्येत ॥ ११ ॥ अ-
र्थैकत्वे द्रव्यगुणयोरैककर्म्यान्नियमः स्यात् ॥ १२ ॥
एकत्वयुक्तमेकस्य श्रुतिसंयोगात् ॥ १३ ॥ सर्वेषां
वा लक्षणत्वादविशिष्टं हि लक्षणम् ॥ १४ ॥ चोदि-
ते तु परार्थत्वाद्यथा श्रुति प्रतीयेत ॥ १५ ॥ संस्का-
राद्वा गुणानामव्यवस्था स्यात् ॥ १६ ॥ व्यवस्था वा
अर्थस्य श्रुतिसंयोगात्,तस्य शब्दप्रमाणत्वात् ॥ १७ ।
आनर्थक्यात्तदङ्गेषु ॥ १८ ॥ कर्तृगुणे तु कर्मासम-
वायात् वाक्यभेदः स्यात् ॥ १९ ॥ साकाङ्क्षन्त्वेकवा-
क्यं स्यादसमाप्तं हि पूर्वेण ॥ २० ॥ सन्दिग्धे
तु व्यवायाद्वाक्यभेदः स्यात् ॥ २१ ॥ गुणानाञ्च पर

र्थत्वादसम्बन्धः समत्वात्स्यात् ॥ २२ ॥ मिथश्चानर्थसम्बन्धात् ॥ २३ ॥ आनन्तर्य्यमचोदना ॥ २४ ॥ वाक्यानाञ्च समाप्तत्वात् ॥ २५ ॥ शेषस्तु गुणसंयुक्तः साधारणः प्रतीयेत मिथस्तेषामसम्बन्धात् ॥ २६ ॥ व्यवस्था वा अर्थसंयोगात् लिंगस्यार्थेन सम्बन्धात् लक्षणार्था गुणश्रुतिः ॥ २७ ॥

अथ तृतीये अध्याये द्वितीयः पादः ।

अर्थाभिधानसामर्थ्यान्मन्त्रेषु शेषभावः स्यात्तस्मादुत्पत्तिसम्बन्धोऽर्थेन नित्यसंयोगात् ॥ १ ॥ संस्कारकत्वादचोदितेन स्यात् ॥ २ ॥ वचनात्त्वयथार्थमैन्द्री स्यात् ॥ ३ ॥ गुणाद्वाप्यभिधानं स्यात् सम्बन्धस्याशास्त्रहेतुत्वात् ॥ ४ ॥ तथाह्वानमपीति चेत् ॥ ५ ॥ न कालविधिश्चोदितत्वात् ॥ ६ ॥ गुणाभावात् ॥ ७ ॥ लिङ्गाच्च ॥ ८ ॥ विधिकोपश्चोपदेशे स्यात् ॥ ९ ॥ तथोत्थानविसर्जने ॥ १० ॥ सूक्तवाच कालविधिः परार्थत्वात् ॥ ११ ॥ उपदेशो वा याज्याशब्दो हि नाकस्मात् ॥ १२ ॥ स देवतार्थस्तत्संयोगात् ॥ १३ ॥ प्रतिपत्तिरिति चेत्, स्विष्टकृद्वदुभयसंस्कारः स्या-

त् ॥ १४ ॥ क्रत्वोपदेशादुभयत्र सर्वं वचनम् । १५ । यथार्थं वा शेषभूतसंस्कारात् ॥ १६ ॥ वचनादिति चेत् ॥ १७ ॥ प्रकरणाविभागादुभे प्रति कृत्स्न-शब्दः ॥ १८ ॥ लिङ्गक्रमसमाख्यानात्काम्ययुक्तं स-माम्नानम् ॥ १९ ॥ अधिकारे च मन्त्र विधिरतदा-ख्येषु शिष्टत्वात् ॥ २० ॥ तदाख्यो वा प्रकरणोपप-त्तिभ्याम् ॥ २१ ॥ अनर्थकश्चोपदेशः स्यादसम्बन्धात् फलवता नह्युपस्थानं फलवत् ॥ २२ ॥ सर्वेषां चो-पदिष्टत्वात् ॥ २३ ॥ लिङ्गसमाख्यानाभ्यां भक्षार्थ-ताऽनुवाकस्य ॥ २४ ॥ तस्य रूपोपदेशाभ्यामपकर्षो-ऽर्थस्य चोदितत्वात् ॥ २५ ॥ गुणाभिधानान्मन्द्रादि रेकमन्त्रः स्यात् तयोरेकार्थ संयोगात् ॥ २६ ॥ लिङ्ग विशेषनिर्देशात् समानविधानेष्वनैन्द्राणाममन्त्रत्व-म् ॥ २७ ॥ यथादेवतं वा तत्प्रकृतित्वं हि दर्शय ति ॥ २८ ॥ पुनरभ्युन्नीतेषु सर्वेषामुपलक्षणं द्विशे षत्वात् ॥ २९ ॥ अपनयाद्वा पूर्वस्य अनुपलक्षण-म् ॥ ३० ॥ ग्रहणाद्वापनयः स्यात् ॥ ३१ ॥ पात्नीव-ते तु पूर्ववत् ॥ ३२ ॥ग्रहणाद्वापनीतं स्यात् ॥३३ ॥ त्वष्टारन्तूपलक्षयेत्पानात् ॥ ३४ ॥ अतुल्यत्वात्तु, नैवं स्यात् ॥ ३५ ॥ त्रिंशच्च परार्थत्वात् ॥ ३६ ॥

वषट्कारश्च कर्तृवत् ॥ ३७ ॥ छन्दः प्रतिषेधस्तु सर्वगामित्वात् ॥ ३८ ॥ ऐन्द्राग्ने तु लिङ्गभावात् स्यात् ॥ ३९ ॥ एकस्मिन् वा देवतान्तराद्विभागवत् ४० ॥ छन्दश्च देवतावत् ॥ ४१ ॥ सर्वेषु वाऽभावा-देकच्छन्दसः ॥ ४२ ॥ सर्वेषां वैकमन्त्र्यमैतिशायन स्य भक्तिपानत्वात् सवनाधिकारो हि ॥ ४३ ॥

तृतीये अध्याये तृतीयः पादः

श्रुतेर्जाताधिकारः स्यात् ॥ १ ॥ वेदो वा प्रायदर्श-नात् ॥ २ ॥ लिङ्गाच्च ॥ ३ ॥ धर्म्मोपदेशाच्च न हि द्रव्येण सम्बन्धः ॥ ४ ॥ त्रयीविद्याख्या च तद्विदि ॥ ५ ॥ व्यतिक्रमे यथाश्रुतीति चेत् ॥ ६ ॥ न सर्व्व-स्मिन्निवेशात् ॥ ७ ॥ वेदसंयोगान्न प्रकरणेन वाधेत ॥ ८ ॥ गुणमुख्यव्यतिक्रमे तदर्थत्वान्मुख्येन वेद-संयोगः ॥ ९ ॥ भूयस्त्वेन उभयश्रुति ॥ १० ॥ असंयुक्तं प्रकरणादिति कर्त्तव्यतार्थित्वात् ॥ ११ ॥ क्रमश्च देशसामान्यात् ॥ १२ ॥ आख्या चैवं तदर्थ-त्वात् ॥ १३ ॥ श्रुति-लिङ्ग-वाक्य-प्रकरण-स्थान-समाख्यानां समवाये पारदौर्बल्यमर्थविप्रकर्षात् ॥ १४ ॥ अहीनो वा प्रकरणाद्गौणः ॥ १५ ॥ असंयो-

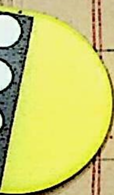
गात्, मुख्यस्य तस्मादपकृष्येत ॥ १६ ॥ द्वित्वबहुत्वयुक्तं वा चोदनात्तस्य ॥ १७ ॥ पत्नीयार्थकृतस्येति चेत् ॥ १८ ॥ न प्रकृतेरेकसंयोगात् ॥ १९ ॥ जाघनी चैकदेशत्वात् ॥ २० ॥ चोदना वाऽपूर्वत्वात् ॥ २१ ॥ एकदेश इति चेत् ॥ २२ ॥ न प्रकृतेरशास्त्रनिष्पत्तेः ॥ २३ ॥ सन्तर्दनं प्रकृतौ क्रयणवदनर्थलोपात् स्यात् ॥ २४ ॥ उत्कर्षो वा, ग्रहणाद्विशेषस्य २५ ॥ कर्त्तो वा विशेषस्य तन्निमित्तत्वात् ॥ २६ ॥ क्रतुतो वार्थवादानुपपत्तेः स्यात् ॥ २७ ॥ संस्थाश्च कर्त्तृवद्धारणार्थाविशेषात् ॥ २८ ॥ उक्थ्यादिषु वार्थस्य विद्यमानत्वात् ॥ २९ ॥ अविशेषात् स्तुतिर्व्यर्थेति चेत् ॥ ३० ॥ स्यादनित्यत्वात् ॥ ३१ ॥ सङ्ख्यायुक्तं क्रतोः प्रकरणात् स्यात् ॥ ३२ ॥ नैमित्तिकं वा कर्तृसंयोगाल्लिङ्गस्य तन्निमित्तत्वात् ॥ ३३ ॥ पौष्णम्पेषणं विकृतौ प्रतीयेताचोदनात्प्रकृतौ ॥ ३४ ॥ तत्सर्वार्थमविशेषात् ॥ ३५ ॥ चरौ वा, अर्थोक्तं पुरोडाशेऽर्थविप्रतिषेधात्पशौ न स्यात् ॥ ३६ ॥ चरावपीति चेत् ॥ ३७ ॥ न पक्तिनामत्वात् ॥ ३८ एकस्मिन्नेकसंयोगात् ॥ ३९ ॥ धर्म्मविप्रतिषेधाच्च ॥ ४० ॥ अपि वा सद्वितीये स्याद्देवतानिमि

त्त्वात् ॥ ४१ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ४२ ॥ वचनात्सर्वपेषणं तं प्रति शास्त्रवत्त्वादर्थाभावात् द्विचरावपेषणं भवति ॥ ४३ ॥ एकस्मिन् वार्थधर्मत्वादैन्द्राग्नवदुभयोर्न स्यादचोदितत्वात् ॥ ४४ ॥ हेतुमात्रमदन्तत्वम् ॥ ४५ ॥ वचनं परम् ॥ ४६ ॥

तृतीये अध्याये चतुर्थपादः

निवीतमिति मनुष्यधर्मः शब्दस्य तत्प्रधानत्वात् ॥ १ ॥ अपदेशो वा, अर्थस्य विद्यमानत्वात् ॥ २ ॥ विधिस्त्वपूर्व्वत्वात् स्यात् ॥ ३ ॥ स प्रायात्कर्म्मधर्म्मः स्यात् ॥ ४ ॥ वाक्यशेषत्वात् ॥ ५ ॥ तत्प्रकरणे, यत्तत्संयुक्तमविप्रतिषेधात् ॥ ६ ॥ तत्प्रधाने वा तुल्यवत्प्रसङ्ख्यानादितरस्य तदर्थत्वात् ॥ ७ ॥ अर्थवादो वा प्रकरणात् ॥ ८ ॥ विधिना चैकवाक्यत्वात् ॥ ९ ॥ दिग्विभागश्च तद्वत्सम्बन्धस्यार्थहेतुत्वात् ॥ १० ॥ परुषि -दित-पूर्ण- घृत-विदग्धञ्च तद्वत् ॥ ११ ॥ अकर्म्म क्रतुसंयुक्तं संयोगान्नित्यानुवादः स्यात् ॥ १२ ॥ विधिर्वा संयोगान्तरात् ॥ १३ ॥ अहीनवत्पुरुषस्तदर्थत्वात् ॥ १४ ॥ प्रकरणविशेषाद्वा तद्युक्तस्य संस्कारो द्रव्यवत् ॥ १५ ॥ व्यपदेशा-

दपकृष्येत ॥ १६ ॥ शंयौ च सर्व्व परिहानात् ॥ १७
प्रागपरोधात् मलवद्वाससः ॥ १८ ॥ अन्नप्रति-
षेधाच्च ॥ १९ ॥ अप्रकरणे तु तद्धर्मस्ततो विशेषात्
२० ॥ अद्रव्यत्वात्तु, शेषः स्यात् ॥ २१ ॥ वेदसंयो-
गात् ॥ २२ ॥ द्रव्यसंयोगाच्च ॥ २३ ॥ स्याद्वास्य
संयोगवत् फलेन सम्बन्धस्तस्मात् कर्मैतिशायनः ॥
२४ ॥ शेषोऽप्रकरणेऽविशेषात् सर्वकर्मणाम् ॥ २५
होमास्तु व्यवतिष्ठेरन्नाहवनीयसंयोगात् ॥ २६ ॥
शेषस्य समाख्यानात् ॥ २७ ॥ दोषात्त्विष्टिर्लौकिके
स्याच्छास्त्राद्धि वैदिके न दोषः स्यात् ॥ २८ ॥ अर्थ-
वादो वा अनुपपातात् तस्माद्यज्ञे प्रतीयेत ॥ २९
अचोदितं च कर्मभेदात् ॥ ३० ॥ सा लिङ्गादार्त्वि
जे स्यात् ॥ ३१ ॥ पान-व्यापच्च तद्वत् ॥ ३२ ॥
दोषात्तु, वैदिके स्यादर्थाद्धि लौकिके न दोषःस्यात्
॥ ३३ ॥ तत्सर्वत्राविशेषात् ॥ ३४ ॥ स्वामिनो वा
तदर्थत्वात् ॥ ३५ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ३६ ॥ सर्व
प्रदानं हविषस्तदर्थत्वात् ॥३७॥ निरवदानात्तु, शेषः
स्यात् ॥ ३८ ॥ उपायो वा तदर्थत्वात् ॥ ३९ ॥
कृतत्वात्तु, कर्म्मणःसकृत्स्यात् द्रव्यस्य गुणभूतत्वात्

॥ ४० ॥ शेषदर्शनाच्च ॥ ४१ ॥ अप्रयोजकत्वादेक-
स्मात् क्रियेरन् शेषस्य गुणभूतत्वात् ॥ ४२ ॥ सं-
स्थानत्वाच्च ॥ ४३ ॥ सर्वेभ्यो वा कारणाविशेषात्,
संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ ४४ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥
४५ ॥ एकस्माच्चेत् यथाकाम्यविशेषात् ॥ ४६ ॥
मुख्याद्वा पूर्वकालत्वात् ॥ ४७ ॥ भक्षाश्रवणाद्दानशब्दः
परिक्रये ॥ ४८ ॥ तत्संस्तवाच्च ॥ ४९ ॥ भक्षा-
र्थो वा द्रव्ये समत्वात् ॥ ५० ॥ व्यदेशाद्दानसंस्तु-
ति ॥ ५१ ॥

तृतीये अध्याये पञ्चमः पादः

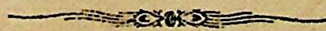
आज्याच्च सर्वसंयोगात् ॥ १ ॥ कारणाच्च ॥
२ ॥ एकस्मिन् समवत्तशब्दात् ॥ ३ ॥ आज्ये च
दर्शनात् स्विष्टकृदर्थवादस्य ॥ ४ ॥ अशेषत्वात्तु
नैवं स्यात्सर्वादानात् अशेषता ॥ ५ ॥ साधारण्या-
न्न ध्रुवायां स्यात् ॥ ६ ॥ अवत्तत्वाच जुह्वां, तस्य
च होमसंयोगात् ॥ ७ ॥ चमसवदिति चेत् ॥ ८
न चोदनाविरोधाद्धविः प्रकल्पनत्वाच्च ॥ ९ ॥
उत्पन्नाधिकारात्सति सर्ववचनम् ॥ १० ॥ जाति-

विशेषात् परम् ॥ ११ ॥ अन्यस्येवार्थे ॥ १२ ॥ सा-
कं प्रस्थाय्ये स्विष्टकृदिडञ्च तद्वत् ॥ १३ ॥ सौत्राम-
ण्याञ्च गृहेषु ॥ १४ ॥ तद्वच्च शेषवचनम् ॥ १५ ॥
द्रव्यैकत्वे कर्म्मभेदात्प्रतिकर्म्म क्रियेरन् ॥ १६ ॥
अविभागाच्च शेषस्य, सर्वान् प्रति सविशिष्टत्वात् ॥
१७ ॥ ऐन्द्रवायवे तु वचनात्प्रतिकर्म्म भक्षः स्यात्
॥ १८ ॥ सोमेऽवचनाद्भक्षो न विद्यते ॥ १९ ॥
स्याद् वा अन्यार्थदर्शनात् ॥ २० ॥ वचनानि तु
अपूर्वत्वात्तस्मात् यथोपदेशं स्युः ॥ २१ ॥ चमसेषु
समाख्यानात्संयोगस्य तन्निमित्तत्वात् ॥ २२ ॥
उद्गातृचमसमेकः श्रुतिसंयोगात् ॥ २३ ॥ सर्वे वा
सर्वसंयोगात् ॥ २४ ॥ स्तोत्रकारिणां वा तत्संयो-
गाद्बहुश्रुतेः ॥ २५ ॥ सर्वे तु वेदसंयोगात् कार-
णादेकदेशे स्यात् ॥ २६ ॥ ग्रावस्तुतो भक्षो न वि-
द्यतेऽनाम्नानात् ॥ २७ ॥ हारियोजने वा सर्वसं-
योगात् ॥ २८ ॥ चमसिनां वा सन्निधानात् ॥ २९
सर्वेषां तु विधित्वात्तदर्था चमसि श्रुतिः ॥ ३० ॥
वषट्काराच्च भक्षयेत् ॥ ३१ ॥ होमाभिषवाभ्या-
ञ्च ॥ ३२ ॥ प्रत्यक्षोपदेशाच्चमसानामव्यक्तः शेषे
॥ ३३ ॥ स्यात् वा कारणभावात् अनिर्देशश्चमसा-

नाम् कर्तुस्तद्वचनत्वात् ॥ ३४ ॥ चमसे चान्यदर्शनात् ॥ ३५ ॥ एकपात्रे क्रमादध्वर्युः पूर्वो भक्षयेत् ॥ ३६ होता वा मन्त्रवर्णात् ॥ ३७ ॥ वचनाच्च ॥ ३८ ॥ कारणानुपूर्व्याच्च ॥ ३९ ॥ वचनादनुज्ञातभक्षणम् ॥ ४० ॥ तदुपहूत उपह्वयस्वेत्यनेन अनुज्ञापयेल्लिङ्गात् ॥ ४१ ॥ तत्रार्थात्प्रतिवचनम् ॥ ४२ ॥ तदेकपात्राणां समवायात् ॥ ४३ ॥ याज्यापनयेनापनीतो भक्षः प्रवरवत् ॥ ४४ ॥ यष्टुर्वा कारणागमात् ॥ ४५ ॥ प्रवृत्तत्वात् प्रवरस्यानपायः ॥ ४६ फलचमसो नैमित्तिको भक्षविकारः श्रुतिसंयोगात् ॥ ४७ ॥ इज्याविकारो वा संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ ४८ ॥ होमात् ॥४९ ॥ चमसैश्च तुल्यकालत्वात् ॥ ५० ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ५१ ॥ अनुप्रसर्पिषु सामान्यात् ॥ ५२ ॥ ब्रह्मणा वा तुल्यशब्दत्वात् ॥ ५३ ॥

तृतीये अध्याये षष्ठः पादः

सर्वार्थमप्रकरणात् ॥ १ ॥ प्रकृतौ वाऽद्विरुक्तत्वात् ॥ २ ॥ तद्वर्जन्तु वचनप्राप्ते ॥ ३ ॥ दर्श-

नादृतिति चेत् ॥ ४ ॥ न चोदनैकार्थ्यात् ॥ ५ ॥
उत्पत्तिरिति चेत् ॥ ६ ॥ न, तुल्यत्वात् ॥ ७ ॥
चोदनार्थकात् सन्धित्तुमुखविप्रतिषेधात् प्रकृत्यर्थः
८ ॥ प्रकरणविशेषात् विकृतौ विरोधि स्यात् ॥ ९ ॥
नैमित्तिकं तु प्रकृतौ, तद्विकारः संयोगविशेषात्
१० ॥ इष्ट्यर्थमग्न्याधेयं प्रकरणात् ॥ ११ ॥ न वा
तासां तदर्थत्वात् ॥ १२ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १३
तत्प्रकृत्यर्थं यथान्येऽनारभ्य-वादाः ॥ १४ ॥
सर्वार्थं वा आधानस्य स्वकालत्वात् ॥ १५ ॥ ता-
स्वग्निः प्रकृतितः प्रयाजवत् स्यात्॥ १६ ॥ न वा
तासां तदर्थत्वात् ॥ १७ ॥ तुल्यः सर्वेषां पशुविधिः
प्रकरणाविशेषात् ॥ १८ ॥ स्थानाच्च पूर्वस्य ॥
१९ ॥ श्वस्त्वेकेषां तत्र प्राकश्रुतिर्गुणार्था ॥ २० ॥
तेनोत्कृष्टस्य कालविधिरिति चेत् ॥ २१ ॥ नैक-
देशत्वात् ॥ २२ ॥ अर्थेनेति चेत् ॥ २३ ॥ न श्रु-
तिविप्रतिषेधात् ॥ २४ ॥ स्थानात्तु पूर्वस्य संस्का-
रस्य तदर्थत्वात् ॥ २५ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २६
अचोदना गुणार्थेन ॥ २७ ॥ दोहयोः कालभे-
दादसंयुक्तं शृतं स्यात् ॥ २८ ॥ प्रकरणाविभागा-
द्वा तत्संयुक्तस्य कालशास्त्रम् ॥ २९ ॥ तद्वत्स-

वनान्तरे ग्रहाम्नानम् ॥ ३० ॥ रशना च लिङ्गदर्श-नात् ॥ ३१ ॥ आराच्छिष्टमसंयुक्तमितरैः सन्निधा-नात् ॥ ३२ ॥ संयुक्तं वा तदर्थत्वाच्छेषस्य तन्निमि त्तत्वात् ॥ ३३ ॥ निर्देशाद्व्यवतिष्ठेत ॥ ३४ ॥ अग्न्य ङ्गमप्रकरणे तद्वत् ॥ ३५ ॥ नैमित्तिकमतुल्यत्वाद-समानविधानं स्यात् ॥ ३६ ॥ प्रतिनिधिश्च तद्वत् ॥ ३७ ॥ तद्वत्प्रयोजनैकत्वात् ॥ ३८ ॥ अशास्त्रल-क्षणत्वाच्च ॥ ३९ ॥ नियमार्था गुणश्रुतिः ॥ ४० संस्थास्तु समानविधानाःप्रकरणाविशेषात् ॥ ४१ ॥ व्यपदेशश्च तुल्यवत् ॥ ४२ ॥ विकारास्तु कामसंयो-गे नित्यस्य समत्वात् ॥ ४३ ॥ अपि वा द्विरुक्त-त्वात् प्रकृतेर्भविष्यन्तीति ॥ ४४ ॥ वचनात्तु समु च्चयः ॥ ४५ ॥ प्रतिषेधाच्च पूर्वलिङ्गानाम् ॥ ४६ गुणविशेषादेकस्य व्यपदेशः ॥ ४७ ॥

तृतीये अध्याये सप्तमः पादः

प्रकरणविशेषादसंयुक्तं प्रधानस्य ॥ १ ॥ सर्वेषां वा शेषत्वस्यातत्प्रयुक्तत्वात् ॥ २ ॥ आरामीतिचेत् ॥ ३ न तत्, वाक्यं हि तदर्थत्वात् ॥ ४ ॥ लिङ्गदर्शना

च्च ॥ ५ ॥ फलसंयोगात्तु, स्वामियुक्तं प्रधानस्य ॥ ६ ॥ चिकीर्षया च संयोगात् ॥ ७ ॥ तथाभिधानेन ॥ ८ ॥ तद्युक्ते तु फलश्रुतिस्तस्मात्सर्वचिकीर्षा स्यात् ॥ ९ ॥ गुणाभिधानात् सर्वार्थमभिधानम् ॥ १० ॥ दीक्षादक्षिणन्तु वचनात् प्रधानस्य ॥ ११ निवृत्तिदर्शनाच्च ॥ १२ ॥ तथा यूपस्य वेदिः ॥ १३ देशमात्रं वाऽशिष्येणैकवाक्यत्वात् ॥ १४ ॥ स्वामिधेनीस्तदन्वाहुरिति हविर्द्धानयोर्वचनात् सामिधेनी नाम् ॥ १५ ॥ देशमात्रं वा प्रत्यक्षं ह्यर्थकर्म सोमस्य ॥ १६ ॥ समाख्यानं च तद्वत् ॥ १७ ॥ शास्त्रफलं प्रयोक्तरि तल्लक्षणत्वात् तस्मात् स्वयं प्रयोगे स्यात् १८ ॥ उत्सर्गे तु प्रधानत्वात् शेषकारी प्रधानस्य, तस्मात् अन्यः स्वयं वा स्यात् ॥ १९ ॥ अन्यो वा स्यात् परिक्रयाम्नानाद्विप्रतिषेधात्प्रत्यगात्मनि ॥ २० ॥ तत्रार्थात् कर्तृपरिमाणं स्यादनियमोऽविशेषात् ॥ २१ ॥ अपि वा श्रुतिभेदात् प्रतिनामधेयं स्युः ॥ २२ ॥ एकस्य कर्मभेदादिति चेत् ॥ २३ नोत्पत्तौ हि ॥ २४ ॥ चमसाध्वर्यवश्च तैर्व्यपदेशात् ॥ २५ ॥ उत्पत्तौ तु बहुश्रुतेः ॥ २६ ॥ दशत्वं

लिंगदर्शनात् ॥ २७ ॥ शमिता च शब्दभेदात् ॥ २८ ॥ प्रकरणाद्वोत्पत्त्यसंयोगात् ॥ २९ ॥ उपगाश्च लिंगदर्शनात् ॥ ३० ॥ विक्रयी त्वन्यः कर्मणोऽचोदितत्वात् ॥ ३१ ॥ कर्म्म कार्य्यात् सर्वेषां ऋत्विक्त्वमविशेषात् ॥ ३२ ॥ न वा परिसङ्ख्यानात् ॥ ३३ ॥ पक्षेणेतिचेत् ॥ ३४ ॥ न सर्वेषामनधिकारः ॥ ३५ ॥ नियमस्तु दक्षिणाभिः श्रुतिसंयोगात् ॥ ३६ ॥ उक्त्वा च यजमानत्वं तेषां दीक्षाविधानात् ॥ ३७ ॥ स्वामिसप्तदशाः कर्मसामान्यात् ॥ ३८ ॥ ते सर्व्वार्थाः प्रयुक्तत्वादग्नयश्च स्वकालत्वात् ॥ ३९ ॥ तत्संयोगात् कर्मणो व्यवस्था स्यात्,संयोगस्यार्थवत्त्वात् ॥ ४० ॥ तस्योपदेशसमाख्यानेन निर्द्देशः ॥ ४१ ॥ तद्वच्च लिंगदर्शनम् ॥ ४२ ॥ प्रैषानुवचनं मैत्रावरुणस्योपदेशात् ॥ ४३ ॥ पुरोऽनुवाक्याधिकारो वा प्रैषसन्निधानात् ॥ ४४ ॥ प्रातरनुवाके च होतृदर्शनात् ॥ ४५ ॥ चमसांश्चमसाध्वर्य्यवः समाख्यानात् ॥ ४६ ॥ अध्वर्य्युर्वा तन्न्यायत्वात् ॥ ४७ ॥ चमसे चान्यदर्शनात् ॥ ४८ ॥ अशक्तौ ते प्रती

येरन् ॥ ४९ ॥ वेदोपदेशात् पूर्ववद् द्रव्यत्वे यथोपदेशं स्युः ॥ ५० ॥ तद्ग्रहणाद्वा स्वधर्मः स्यादधिकारसामर्थ्यात् सहांगैरव्यक्तःशेषे ॥ ५१ ॥

॥ तृतीये अध्याये अष्टमः पादः ॥

स्वामिकर्म परिक्रयः कर्मणस्तदर्थत्वात् ॥ १ ॥ वचनादितरेषां स्यात् ॥ २ ॥ संस्कारास्तु पुरुषसामर्थ्ये यथावेदं कर्मवद्व्यवतिष्ठेरन् ॥ ३ ॥ याजमानास्तु तत्प्रधानत्वात्कर्मवत् ॥ ४ ॥ व्यपदेशाच्च ॥ ५ ॥ गुणत्वे तस्य निर्देशः ॥ ६ ॥ चोदनां प्रति भावाच्च ॥ ७ ॥ अतुल्यत्वादसमानविधानाः स्युः ॥ ८ ॥ तपश्च फलसिद्धित्वाल्लोकवत् ॥ ९ ॥ वाक्यशेषश्च तद्वत् ॥ १० ॥ वचनादितरेषां स्यात् ॥ ११ ॥ गुणत्वाच्च वेदेन न व्यवस्था स्यात् ॥ १२ ॥ तथा कामोऽर्थसंयोगात् ॥ १३ ॥ व्यपदेशादितरेषां स्यात् ॥ १४ ॥ मन्त्राश्चाकर्मकरणास्तद्वत् ॥ १५ ॥ विप्रयोगे च दर्शनात् ॥ १६ ॥ द्व्याम्नातेषूभौ द्व्याम्नानस्यार्थवत्त्वात् ॥ १७ ॥ ज्ञाते च वाचनं न ह्यविद्वान्विहितोऽस्ति ॥ १८ ॥ याजमाने

समाख्यानात्कर्माणि याजमानं स्युः ॥ १९ ॥ अध्व-र्युर्वा तदर्थो हि न्यायपूर्वं समाख्यानम् ॥ २० ॥ विप्रतिषेधे करणः, समवायविशेषादितरमन्यस्तेषां यतो विशेषः स्यात् ॥ २१ ॥ प्रैषेषु च पराधिकारात् ॥ २२ ॥ अध्वर्युस्तु दर्शनात् ॥ २३ ॥ गौणो वा कर्मसामान्यात् ॥ २४ ॥ ऋत्विक्फलं करणेष्वर्थवत्त्वात् ॥ २५ ॥ स्वामिनो वा तदर्थत्वात् ॥ २६ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २७ ॥ कर्मार्थन्तु फलन्तेषां स्वामिनं प्रत्यर्थवत्त्वात् ॥ २८ ॥ व्यपदेशाच्च ॥ २९ ॥ द्रव्य संस्कारः प्रकरणाविशेषात् सर्वकर्मणाम् ॥ ३० ॥ निर्देशत्तु, विकृतावपूर्वस्यानधिकारः ॥ ३१ ॥ विरोधे च श्रुतिविशेषादव्यक्तः शेषे ॥ ३२ ॥ अपनयस्त्वेकदेशस्य विद्यमानसंयोगात् ॥ ३३ ॥ विकृतौ सर्वार्थः शेषः प्रकृतिवत् ॥ ३४ ॥ मुख्यार्थो वा अङ्गस्या चोदितत्वात् ॥ ३५ ॥ सन्निधानविशेषादसम्भवे तदङ्गानाम् ॥ ३६ ॥ आधानेऽपि तथेति चेत् ॥ ३७ नाप्रकरणत्वादङ्गस्य तन्निमित्तत्वात् ॥ ३८ ॥ तत् काले वा लिङ्गदर्शनात् ॥ ३९ ॥ सर्वेषां वा अविशेषात् ॥ ४० ॥ न्यायोक्ते लिंगदर्शनम् ॥ ४१ ॥ मांसन्तु सवनीयानाम् चोदनाविशेषात् ॥ ४२ ॥

भक्तिरसन्निधावन्याय्येति चेत् ॥ ४३ ॥ स्यात् प्रकृतिलिंगत्वात् वैराजवत् ॥ ४४ ॥

॥ चतुर्थे अध्याये प्रथमः पादः ॥

अथातः क्रत्वर्थपुरुषार्थयोर्जिज्ञासा ॥ १ ॥ यस्मिन् प्रीतिः पुरुषस्य तस्य लिप्साऽर्थलक्षणाऽविभक्तत्वात् ॥ २ ॥ तदुत्सर्गे कर्माणि पुरुषार्थाय, शास्त्रस्यानतिशङ्क्यत्वान्नच द्रव्यं चिकीर्ष्यते तेनार्थेनाभिसम्बन्धात् क्रियायां पुरुषश्रुतिः ॥ ३ ॥ अविशेषात्, शास्त्रस्य यथाश्रुतिफलानि स्युः ॥ ४ ॥ अपि वा कारणाग्रहणे तदर्थमर्थस्यानभिसम्बन्धात् ॥ ५ ॥ तथा च लोकभूतेषु ॥ ६ ॥ द्रव्याणि त्वविशेषेणानर्थक्यात् प्रदीयेरन् ॥ ७ ॥ स्वेन त्वर्थेन सम्बन्धो द्रव्याणां पृथगर्थत्वात्, तस्मात् यथाश्रुति स्युः ॥ ८ चोद्यन्ते चार्थकर्मसु ॥ ९ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ १० ॥ तत्रैकत्वमयज्ञांगमर्थस्य गुणभूतत्वात् ॥ ११ ॥ एकश्रुतित्वाच्च ॥ १२ ॥ प्रतीयते इति चेत् ॥ १३ ॥ नाशब्दं तत्प्रमाणत्वात् पूर्ववत् ॥ १४ ॥ शब्दवत्तूपलभ्यते तदागमे हि तत् दृश्यते तस्यज्ञानं यथा

न्येषाम् ॥ १५ ॥ तद्वच्च लिंगदर्शनम् ॥ १६ ॥ तथा च लिंगम् ॥ १७ ॥ आश्रयिष्वविशेषेण भावोऽर्थः प्रतीयेत ॥ १८ ॥ चोदनायान्त्वनारम्भो विभक्तत्वान्न ह्यन्येन विधीयते ॥ १९ ॥ स्याद्वा द्रव्यचिकीर्षायां भावोऽर्थे च गुणभूतताऽऽश्रयाद्धि गुणीभावः ॥ २० अर्थे समवैषम्यतो द्रव्यकर्मणाम् ॥ २१ ॥ एकनिष्पत्तेः सर्वं समं स्यात् ॥ २२ ॥ संसर्गरसनिष्पत्तेरामिक्षा वा प्रधानं स्यात् ॥ २३ ॥ मुखशब्दाभिसंस्तवाच्च ॥ २४ ॥ पदकर्माप्रयोजकं नयनस्य परार्थत्वात् ॥ २५ ॥ अर्थाभिधानकर्म च भविष्यता संयोगस्य तन्निमित्तत्वात्तदर्थो हि विधीयते ॥ २६ ॥ पशावनालम्भाल्लोहितशकृतोरकर्मत्वम् ॥ २७ ॥ एकदेशद्रव्यस्योत्पत्तौ विद्यमानसंयोगात् ॥ २८ ॥ निर्देशात्तस्यान्यदर्थादिति चेत् ॥ २९ ॥ न शेषसन्निधानात् ॥ ३० ॥ कर्मकार्यात् ॥ ३१ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ ३२ ॥ अभिघारणे विप्रकर्षादनुयाजवत्पात्रभेदः स्यात् ॥ ३३ ॥ न वाऽपात्रत्वादपात्रत्वन्त्वेकदेशत्वात् ॥ ३४ ॥ हेतुत्वाच्च सहप्रयोगस्य ॥ ३५ ॥ अभावदर्शनाच्च ॥ ३६ ॥ सति सव्यवचनम् ॥ ३७ ॥ न तस्येति चेत् ॥ ३८ ॥ स्यात्तस्य मुख्यत्वात् ॥ ३९ ॥

समानयनन्तु मुख्यं स्यात् लिंगदर्शनात् ॥ ४० ॥ वचने हि हेत्वसामर्थ्यं ॥ ४१ ॥ तदोत्पत्तिरविभक्ता स्यात् ॥ ४२ ॥ तत्र जौहवमनुयाजप्रतिषेधार्थम् ॥ ४३ ॥ औपभृतं तथेति चेत् ॥ ४४ ॥ स्यात् जुहूप्रतिषेधान्नित्यानुवादः ॥ ४५ ॥ तदृष्टसंख्यं श्रवणात् ॥ ४६ ॥ अनुग्रहाच्च जौहवस्य ॥ ४८ ॥ द्वयोस्तु हेतुसामर्थ्यं श्रवणं च समानयने ॥ ४८ ॥

चतुर्थे अध्याये द्वितीयः पादः

स्वरुस्त्वनेकनिष्पत्तिः स्वकर्मशब्दत्वात् ॥ १ ॥ जात्यन्तराच्च शङ्कते ॥ २ ॥ तदेकदेशो वा स्वरुत्वस्य तन्निमित्तत्वात् ॥ ३ ॥ शकलश्रुतेश्च ॥ ४ ॥ प्रति यूपं च दर्शनात् ॥ ५ ॥ आदाने करोतिशब्दः ॥ ६

स्वरुस्त्वनेकनिष्पत्तिः स्वकर्मशब्दत्वात् ॥ १ ॥ जात्यन्तराच्च शङ्कते ॥ २ ॥ तदेकदेशो वा स्वरुत्वस्तस्य तन्निमित्वात् ॥ ३ ॥ शकलश्रुतेश्च ॥ ४ ॥ प्रति यूपं च दर्शनात् ॥ ५ ॥ आदाने करोति शब्दः ॥ ६ ॥ शाखायां तत्प्रधानत्वात् ॥ ७ ॥ शाखायां तत्प्रधानत्वादुपवेषेण विभागः स्याद्वैशम्यं तत्

॥ ८ ॥ श्रुत्यपायाच्च ॥ ९ ॥ हरणे तु जुहोतिर्योगसामान्यात् द्रव्याणां चार्थशेषत्वात् ॥ १० ॥ प्रतिपत्तिर्वा शब्दस्य तत्प्रधानत्वात् ॥ ११ ॥ अर्थेऽपीति चेत् ॥ १२ ॥ न, तस्यानधिकारादर्थस्य च कृतत्वात् ॥ १३ ॥ उत्पत्त्यसंयोगात् प्रणीतानामाज्यवद्विभागः स्यात् ॥ १४ ॥ संयवनार्थानां वा प्रतिपत्तिरितरासां तत्प्रधानत्वात् ॥ १५ ॥ प्रासनवन्मैत्रावरुणाय दण्डप्रदानं कृतार्थत्वात् ॥ १६ ॥ अर्थकर्म वा कर्तृसंयोगात् स्रग्वत् ॥ १७ ॥ कर्मयुक्ते च दर्शनात् ॥ १८ ॥ उत्पत्तौ येन संयुक्तं तदर्थं तत् श्रुतिहेतुत्वात्तस्यार्थान्तरगमने शेषत्वात् प्रतिपत्तिः स्यात् ॥ १९ ॥ सौमिके च कृतार्थत्वात् ॥ २० ॥ अर्थकर्म वाभिधानसंयोगात् ॥ २१ ॥ प्रतिपत्तिर्वा तन्न्यायत्वाद्देशार्थावभृथश्रुतिः ॥ २२ ॥ कर्तृदेशकालानामचोदनं प्रयोगे नित्यसमवायात् ॥ २३ ॥ नियमार्था वा श्रुतिः ॥ २४ ॥ तथा द्रव्येषु गुणश्रुतिरुत्पत्तिसंयोगात् ॥ २५ ॥ संस्कारे च तत्प्रधानत्वात् ॥ २६ ॥ यजतिचोदना द्रव्यदेवताक्रियं समुदाये कृतार्थत्वात् ॥ २७ ॥ तदुक्ते श्रवणाज्जुहोतिरासेचनाधिकः स्यात् ॥ २८ ॥ विधेः कर्मापव-

गित्वादर्थान्तरे विधिप्रदेशः स्यात् ॥ २९ ॥ अपि वोत्पत्तिसंयोगादर्थसम्बन्धोऽविशिष्टानां प्रयोगैकत्वहेतुः स्यात् ॥ ३० ॥

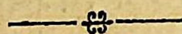
चतुर्थे अध्याये तृतीयः पादः

द्रव्यसंस्कारकर्मसु परार्थत्वात् फलश्रुतिरर्थवादः स्यात् ॥ १ ॥ उत्पत्तेश्चातत्प्रधानत्वात् ॥ २ ॥ फलन्तु तत्प्रधानायाम् ॥ ३ ॥ नैमित्तिके विकारत्वात् क्रतुप्रधानमन्यत् स्यात् ॥ ४ ॥ एकस्य तूभयत्वे संयोगपृथक्त्वम् ॥ ५ ॥ शेषः इति चेत् ॥ ६ ॥ नार्थपृथक्त्वात् ॥ ७ ॥ द्रव्याणान्तु क्रियार्थानां संस्कारः क्रतुधर्मः स्यात् ॥ ८ ॥ पृथक्त्वाद्व्यवतिष्ठेत ॥ ९ ॥ चोदनायां फलाश्रुतेः कर्ममात्रं विधीयेत नह्यशब्दं प्रतीयते ॥ १० ॥ अपि वाऽऽम्नानसामर्थ्याच्चोदनाऽर्थेन गम्येतार्थानां ह्यर्थवत्त्वेन वचनानि प्रतीयन्तेऽर्थतोह्यसमर्थानामानन्तर्येऽप्यसम्बन्धः तस्माच्छ्रुत्येकदेशः सः ॥ ११ ॥ वाक्यार्थश्च गुणार्थवत् ॥ १२ ॥ तत्सर्वार्थमनादेशात् ॥ १३ ॥ एकं वा चोदनैकत्वात् ॥ १४ ॥ सस्वर्गः स्यात्,

सर्व्वान् प्रत्यविशिष्टत्वात् ॥ १५ ॥ प्रत्ययाच्च ॥ १६ ॥ क्रतौ फलार्थवादमङ्गवत्कार्ष्णाजिनिः ॥ १७ ॥ फलमात्रेयो निर्देशादश्रुतौ ह्यनुमानं स्यात् ॥ १८ ॥ अङ्गेषु स्तुतिः परार्थत्वात् ॥ १९ ॥ काम्ये कर्मणि नित्यः स्वर्गो यथा यज्ञाङ्गे क्रत्वर्थः ॥ २० ॥ वीते च कारणे नियमात् ॥ २१ ॥ कामो वा तत्संयोगेन चोद्यते ॥ २२ ॥ अङ्गे गुणत्वात् ॥ २३ ॥ वीते च नियमस्तदर्थम् ॥ २४ ॥ सार्व्वकाम्यमंगकामैः प्रकरणात् ॥ २५ ॥ फलोपदेशो वा प्रधानशब्दसंप्रयोगात् ॥ २६ ॥ तत्र सर्वेऽविशेषात् ॥ २७ ॥ योगसिद्धिर्वार्थस्योत्पत्त्यसंयोगित्वात् ॥ २८ समवाये चोदनासंयोगस्यार्थवत्वात् ॥ २९ ॥ कालश्रुतौ काल इति चेत् ॥ ३० ॥ नासमवायात् प्रयोजनेन स्यात् ॥ ३१ ॥ उभयार्थमिति चेत् ॥ ३२ ॥ न शब्दैकत्वात् ॥ ३३ ॥ प्रकरणादिति चेत् ॥ ३४ ॥ नोत्पत्तिसंयोगात् ॥ ३५ ॥ अनुत्पत्तौ तु कालः स्यात्प्रयोजनेन सम्बन्धात् ॥ ३६ ॥ उत्पत्तिकालविषये कालः स्याद्वाक्यस्य तत्प्रधानत्वात् ॥ ३७ ॥ फलसंयोगस्त्वचोदिते

न स्यादशेषभूतत्वात् ॥ ३८ ॥ अंगानान्तु प्रधान संयोगो निमित्तार्थः ॥ ३९ ॥ प्रधानेनाभिसंयोगादङ्गानां मुख्यकालत्वम् ॥ ४० ॥ अपवृत्ते तु चोदना तत्सामान्यात् स्वकाले स्यात् ॥ ४१ ॥

चतुर्थे अध्याये चतुर्थः पादः

प्रकरणशब्दसामान्यात् चोदनानामनंगत्वम् ॥ १ ॥ अपि वाङ्गमनिज्याः स्युस्ततो विशिष्टत्वात् ॥ २ मध्यस्थं यस्य तन्मध्ये ॥ ३ ॥ सर्व्वासां वा समत्वाच् चोदनातः स्यान्नहि तस्य प्रकरणं देशार्थमुच्यते मध्ये ॥ ४ ॥ प्रकरणाविभागे च विप्रतिषिद्धं ह्युभयम् ॥ ५ ॥ अपि वा कालमात्रं स्याददर्शनाद्विशेषस्य ॥ ६ ॥ फलवद्वोक्तहेतुत्वादितरस्य प्रधानं स्यात् ॥ ७ ॥ दधिग्रहो नैमित्तिकः श्रुतिसंयोगात् ॥ ८ ॥ नित्यश्च ज्येष्ठशब्दात् ॥ ९ ॥ सार्वरूप्याच् च ॥ १० ॥ नित्यो वा स्यादर्थवादस्तयोः कर्म्मण्यसम्बन्धाद्भङ्गित्वाच् चान्तरायस्य ॥ ११ वैश्वानरश्च नित्यः स्यान्नित्यैः समानसङ्ख्यत्वात् ॥ १२ ॥ पक्षे वोत्पन्नसंयोगात् ॥ १३ ॥ षट्चि-

त्तिः पूर्व्ववत्त्वात् ॥ १४ ॥ ताभिश्च तुल्यसङ्ख्यानात् ॥ १५ ॥ अर्थवादोपपत्तेश्च ॥ १६ ॥ एकचितिर्वा स्यादपवृक्ते हि चोद्यते निमित्तेन ॥ १७ ॥ विप्रतिषेधात्ताभिः समानसङ्ख्यत्वम् ॥ १८ ॥ पितृयज्ञः स्वकालत्वादनङ्गं स्यात् ॥ १९ ॥ तुल्यवच्च प्रसङ्ख्यानात् ॥ २० ॥ प्रतिषिद्धे च दर्शनात् ॥ २१ ॥ पश्वङ्गं रशना स्यात्तदागमे विधानात् ॥ २२ ॥ यूपाङ्गं वा तत्संस्कारात् ॥ २३ ॥ अर्थवादश्च तदर्थवत् ॥ २४ ॥ स्वरुश्चाप्येकदेशत्वात् ॥ २५ ॥ निष्क्रयश्च तदङ्गवत् ॥ २६ ॥ पश्वङ्गं वार्थकर्म्मत्वात् ॥ २७ ॥ भक्त्या निष्क्रयवादः स्यात् ॥ २८ ॥ दर्शपूर्णमासयोरिज्याः प्रधानान्यविशेषात् ॥ २९ ॥ अपि वाङ्गानि कानिचित् येष्वङ्गत्वेन संस्तुतिः सामान्योर्ह्यभिसंस्तवः ॥ ३० ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ३१ ॥ अविशिष्टन्तु कारणं प्रधानेषु गुणस्य विद्यमानत्वात् ॥ ३२ ॥ नानुक्तेऽन्यार्थदर्शनं परार्थत्वात् ॥ ३३ ॥ पृथक्त्वे त्वभिधानयोर्निवेशः, श्रुतितो व्यपदेशाच्च, तत्पुनर्मुख्यलक्षणं यत्फलवत्त्व तत्सन्निधावसंयुक्तं तदङ्गं स्यात्, भागित्वात् कारणस्याश्रुतश्चान्यसम्बन्धः ॥ ३४ ॥ गुणाश्च नामसंयु-

क्ता विधीयन्ते नाङ्गेषूपपद्यन्ते ॥ ३५ ॥ तुल्या च कारणश्रुतिरन्यैरङ्गाङ्गिसम्बन्धः ॥ ३६ ॥ उत्पत्तावभिसम्बन्धस्तस्मादङ्गोपदेशः स्यात् ॥ ३७ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ३८ ॥ ज्योतिष्टोमे तुल्यान्यविशिष्टं हि कारणम् ॥ ३९ ॥ गुणानान्तूत्पत्तिवाक्येन सम्बन्धात्कारणश्रुतिस्तस्मात्सोमः प्रधानं स्यात् ॥ ४० ॥ तथा चान्यार्थदर्शनात् ॥ ४१ ॥

पञ्चमे अध्याये प्रथमः पादः

श्रुतिलक्षणमानुपूर्व्यं तत्प्रमाणत्वात् ॥ १ ॥ अर्थाच्च ॥ २ ॥ अनियमोऽन्यत्र ॥ ३ ॥ क्रमेण वा नियम्येत क्रत्वेकत्वे तद्गुणत्वात् ॥ ४ ॥ अशाब्द इति चेत्, स्याद्वाक्यशब्दत्वात् ॥ ५ ॥ अर्थकृते वानुमानं स्यात्, क्रत्वेकत्वे परार्थत्वात् स्वेन त्वर्थेन सम्बन्धः, तस्मात्स्वशब्दमुच्येत ॥ ६ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ७ ॥ प्रवृत्त्या तुल्यकालानां गुणानां तदुपक्रमात् ॥ ८ ॥ सर्व्वमिति चेत् ॥ ९ ॥ नाकृतत्वात् ॥ १० ॥ क्रत्वन्तरवदिति चेत् ॥ ११ ॥ नासमवायात् ॥ १२ ॥ स्थानाच्चोत्पत्तिसंयोगात्

॥ १३ ॥ मुख्यक्रमेण वाङ्गानां तदर्थत्वात् ॥ १४
प्रकृतौ तु स्वशब्दत्वात् यथाक्रमं प्रतीयेत ॥ १५ ॥
मन्त्रतस्तु विरोधे स्यात् प्रयोगरूपसामर्थ्यात् तस्मात्
उत्पत्तिदेशः सः ॥ १६ ॥ तद्वचनाद्विकृतौ यथा
प्रधानं स्यात् ॥ १७ ॥ विप्रतिपत्तौ वा प्रकृत्यन्वया-
द्यथाप्रकृति ॥ १८ ॥ विकृतिः प्रकृतिधर्मत्वात्तत्
कालाः स्याद्यथाशिष्टम् ॥ १९ ॥ अपि वा क्रमकाल
संयुक्ता सद्यः क्रियेत तत्र विधेरनुमानात् प्रकृति
धर्मलोपः स्यात् ॥ २० ॥ कालोत्कर्ष इति चेत्
॥ २१ ॥ न तत्सम्बन्धात् ॥ २२ ॥ अङ्गानां मुख्य
कालत्वाद्यथोक्तमुत्कर्षे स्यात् ॥ २३ ॥ तदादि
वाभिसम्बन्धात्तदन्तमपकर्षे स्यात् ॥ २४ ॥ प्रवृ-
त्त्या कृतकालानाम् ॥ २५ ॥ शब्दविप्रतिषेधाच्च
॥ २६ ॥ असंयोगात्तु वैकृतं तदेव प्रतिकृष्येत
॥ २७ ॥ प्रासङ्गिकं च नोत्कर्षेदसंयोगात् ॥ २८
तथाऽपूर्वम् ॥ २९ ॥ सान्तपनीया तूत्कर्षेदग्नि-
होत्रं सवनवद्वैगुण्यात् ॥ ३० ॥ अव्यवायाच्च ॥ ३१
असम्बन्धात्तु नोत्कर्षेत् ॥ ३२ ॥ प्रापणाच्च नि-
मित्तस्य ॥ ३३ ॥ सम्बन्धात् सवनोत्कर्षः ॥ ३४
षोडशी चोक्थ्यसंयोगात् ॥ ३५ ॥

पञ्चमे अध्याये द्वितीयः पादः

सन्निपाते प्रधानानामेकैकस्य गुणानां सर्व्वकर्म स्यात् ॥ १ ॥ सर्वेषां वैकजातीयं कृतानुपूर्वत्वात् ॥ २ ॥ कारणादभ्यावृत्तिः ॥ ३ ॥ मुष्टिकपाला-वदानाञ्जनाभ्यञ्जनवपनपावनेषु चैकेन ॥ ४ ॥ सर्व्वाणि त्वेककार्य्यत्वादेषां तद्गुणत्वात् ॥ ५ ॥ संयुक्ते तु प्रक्रमात्तदङ्गं स्यादितरस्य तदर्थत्वात् ॥ ६ ॥ वचनात्तु परिव्याणान्तमञ्जनादि स्यात् ॥ ७ कारणाद्वानवसर्गः स्यात् यथा पात्रवृद्धिः ॥ ८ ॥ न वा शब्दकृतत्वान्न्यायमात्रमितरदर्थात्पात्रविवृद्धिः ॥ ९ ॥ पशुगणे तस्य तस्यापवर्जयेत् पशुकत्वात् ॥ १० ॥ दैवतैर्वैककर्म्यात् ॥ ११ ॥ मन्त्रस्य चार्थ-वत्त्वात् ॥ १२ ॥ नानाबीजेष्वेकमुलूखलं विभवात् ॥ १३ ॥ विवृद्धिर्वा नियमानुपूर्वस्य तदर्थत्वात् ॥ १४ ॥ एकं वा तण्डुलभावाद्धन्तेस्तदर्थत्वात् ॥ १५ ॥ विकारे त्वनुयाजानां पात्रभेदोऽर्थभेदात् स्यात् ॥ १६ ॥ प्रकृतेः पूर्वोक्तत्वादपूर्वमन्ते स्यान्न ह्यचोदितस्य शेषाम्नानम् ॥ १७ ॥ मुखयानन्तर्य्यमा-त्रेयस्तेन तुल्यश्रुतित्वादशब्दत्वात् प्राकृतानाम् व्य-

नायः स्यात् ॥ १८ ॥ अन्ते तु बादरायणस्तेषां प्रधानशब्दत्वात् ॥ १९ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ २० ॥ कृतदेशात्तु पूर्वेषां स देशःस्यात्तेन प्रत्यक्षसंयोगात् न्यायमात्रमितरत् ॥ २१ ॥ प्राकृताच्च पुरस्तादयत् ॥ २२ ॥ सन्निपातश्चेत् यथोक्तमन्ते स्यात् ॥ २३ ॥

पञ्चमे अध्याये तृतीयः पादः

विवृद्धिः कर्म्मभेदात्पृषदाज्यवत्तस्य तस्योपदिश्येत ॥ १ ॥ अपि वा सर्व्वसङ्ख्यत्वाद्विकारः प्रतीयेत ॥ २ ॥ स्वस्थानात्तु, विवृध्येरन् कृतानुपूर्व्यत्वात् ॥ ३ ॥ समिध्यमानवतीं समिद्धवतीं चान्तरेण धाय्याः स्युर्द्यावापृथिव्योरन्तराले समर्हणात् ॥ ४ ॥ तच्छब्दो वा ॥ ५ ॥ उष्णिक्ककुभोरन्ते दर्शनात् ॥ ६ ॥ स्तोमविवृद्धौ वहिष्पवमाने पुरस्तात्पर्य्यासादागन्तवः स्युस्तथाहि दृष्टं द्वादशाहे ॥ ७ पर्य्यास इति चान्ताख्या ॥ ८ ॥ अन्ते वा तदुक्तम् ॥ ९ ॥ वचनात्तु द्वादशाहे ॥ १० ॥ अतद्विकारश्च ॥ ११ ॥ तद्विकारेऽप्यपूर्व्वत्वात् ॥ १२ ॥ अन्ते

तूत्तरयोर्द्दध्यात् ॥ १३ ॥ अपि वा गायत्री-बृहत्यनुष्टुप्सु वचनात् ॥ १४ ॥ ग्रहेष्टकमौपानुवाक्यं सवनचितिशेषः स्यात् ॥ १५ ॥ क्रत्वग्निशेषो वा चोदितत्वादचोदनानुपूर्व्वस्य ॥ १६ ॥ अन्ते स्युरव्यवायात् ॥ १७ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १८ ॥ मध्यमायान्तु वचनात् ब्राह्मणवत्यः ॥ १९ ॥ प्राग्लोकम्पृणायास्तस्याः सम्पूरणार्थत्वात् ॥ २० ॥ संस्कृते कर्म्म संस्काराणान्तदर्थत्वात् ॥ २१ ॥ अनन्तरं व्रतं तद्भूतत्वात् ॥ २२ ॥ पूर्व्वं च लिङ्गदर्शनात् ॥ २३ ॥ अर्थवादो वा अर्थस्य विद्यमानत्वात् ॥ २४ ॥ न्यायविप्रतिषेधाच्च ॥ २५ ॥ सञ्चिते त्वग्निचिद्युक्तं प्रापणान्निमित्तस्य ॥ २६ ॥ क्रत्वन्ते वा प्रयोगवचनाभावात् ॥ २७ ॥ अग्नेः कर्मत्वनिर्द्देशात् ॥ २८ ॥ परेणावेदनाद्दीक्षितः स्यात्सर्व्वैर्दीक्षाभिसम्बन्धात् ॥ २९ ॥ दृष्टान्ते वा तदर्था ह्यविशेषार्थसम्बन्धात् ॥ ३० ॥ समाख्यानं च तद्वत् ॥ ३१ ॥ अङ्गवत् क्रतूनामानुपूर्व्यम् ॥ ३२ ॥ न वासम्बन्धात् ॥ ३३ काम्यत्वाच्च ॥ ३४ ॥ आनर्थक्यान्नेति चेत् ॥ ३५ स्याद्विद्यार्थत्वाद्यथा परेषु सर्वस्वारात् ॥ ३६ ॥

य एतेनेत्यग्निष्टोमः प्रकरणात् ॥ ३७ ॥ लिंगाच्च ॥ ३८ ॥ अथान्येनेति संस्थानाम् सन्निधानात् ॥ ३९ ॥ तत्प्रकृतेर्वापत्तिविहारौ हि न तुल्येषू पद्येते ॥ ४० ॥ प्रशंसा वा विहरणाभावात् ॥ ४१ विधिप्रत्ययाद्वा नह्यकस्मात्प्रशंसा स्यात् ॥ ४२ ॥ एकस्तोमे वा क्रतुसंयोगात् ॥ ४३ ॥ सर्व्वेषां वा चोदनाविशेषात् प्रशंसा स्तोमानाम् ॥ ४४ ॥

पञ्चमे अध्याये चतुर्थःपादः।

—:०:—

क्रमको योऽर्थशब्दाभ्यां श्रुतिविशेषादर्थपरत्वाच्च ॥ १ ॥ अवदानाभिघारणासादनेष्वानुपूर्व्यं प्रवृत्त्या स्यात् ॥ २ ॥ यथाप्रदानं वा तदर्थत्वात् ॥ ३ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ४ ॥ वचनादिष्टिपूर्वत्वम् ॥ ५ सोमश्चैकेषामग्न्याधेयस्यर्तु नक्षत्रातिक्रमवचनात् तदन्ते नानर्थकं हि स्यात् ॥ ६ ॥ तदर्थवचनाच्च नाविशेषात्तदर्थत्वम् ॥ ७ ॥ अयक्ष्यमाणस्य च पवमा नहविषां कालनिर्देशात् आनन्तर्य्याद्विशङ्का स्यात् ॥ ८ ॥ इष्टिरयक्ष्यमाणस्य, तादर्थ्ये सोमपूर्वत्वम् ॥ ९ ॥ उत्कर्षात् ब्राह्मणस्य सोमः स्यात् ॥ १० ॥

पौर्णमासी वा श्रुतिसंयोगात् ॥ ११ ॥ सर्वस्य वैककर्म्यात् ॥ १२ ॥ स्याद्वा विधिस्तदर्थेन ॥ १३ ॥ प्रकरणात्तु कालः स्यात् ॥ १४ ॥ स्वकाले स्यादविप्रतिषेधात् ॥ १५ ॥ अपनयो वाधानस्य सर्वकालत्वात् ॥ १६ ॥ पौर्णमास्यूर्द्ध्वं सोमात् ब्राह्मणस्य वचनात् ॥ १७ ॥ एवं शब्दसामर्थ्यात् प्राक् कृत्स्न विधानात् ॥ १८ ॥ पुरोडाशस्त्वनिर्देशे तद्युक्ते देवताभावात् ॥ १९ ॥ आज्यमपीति चेत् ॥ २० ॥ न मिश्रदेवतत्वादैन्द्राग्नवत् ॥ २१ ॥ विकृतेः प्रकृतिकालत्वात्सद्यस्कालोत्तरा विकृतिः तयोः प्रत्यक्षशिष्टत्वात् ॥ २२ ॥ द्वैयहकाल्ये तु यथान्यायम् ॥ २३ ॥ वचनाद्वैककाल्यं स्यात् ॥ २४ ॥ सान्नाय्याग्निषोमीयविकारा ऊर्द्ध्वं सोमात् प्रकृतिवत् ॥ २५ ॥ तथा सोमविकारा दर्शपूर्णमासाभ्याम् ॥ २६ ॥

षष्टे अध्याये प्रथमः पादः ।

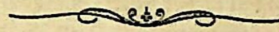
द्रव्याणां कर्म्मसंयोगे गुणत्वेनाभिसम्बन्धः ॥ १ ॥ असाधकं तु तादर्थ्यात् ॥ २ ॥ प्रत्यर्थं चाभिसंयो

गात् कर्म्मतो ह्यभिसम्बन्धः तस्मात् कर्मोपदेशः स्यात् ॥ ३ ॥ फलार्थत्वात् कर्म्मणः शास्त्रं सर्व्वाधिकारं स्यात् ॥ ४ ॥ कर्तुर्वा श्रुतिसंयोगाद्विधिः कार्त्स्न्येन गम्यते ॥ ५ ॥ लिङ्गविशेषनिर्देशात् पुंयुक्तमैतिशायनः ॥ ६ ॥ तदुक्तित्वाच्च दोषश्रुतिरविज्ञाते ॥ ७ ॥ जातिं तु बादरायणोऽविशेषात्, तस्मात् स्त्र्यपि प्रतीयेत जात्यर्थस्याविशिष्टत्वात् ॥ ८ चोदितत्वात् यथाश्रुति ॥ ९ ॥ द्रव्यवत्त्वात्तु पुंसां स्यात्, द्रव्यसंयुक्तं क्रयविक्रयाभ्याम् अद्रव्यत्वं स्त्रीणां द्रव्यैः समानयोगित्वात् ॥ १० ॥ तथा च अन्यार्थदर्शनम् ॥ ११ ॥ तादर्थ्यात्कर्मतादर्थ्यम् ॥ १२ ॥ फलोत्साहाविशेषात्तु ॥ १३ ॥ अर्थेन च समवेतत्वात् ॥ १४ ॥ क्रयस्य धर्ममात्रत्वम् ॥ १५ ॥ स्ववत्तामपि दर्शयति ॥ १६ ॥ स्ववतोस्तु वचनादैककर्म्यं स्यात् ॥ १७ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १८ ॥ क्रीतत्वात्तु भक्त्या स्वामित्वमुच्यते ॥ १९ ॥ फलार्थित्वात्तु स्वामित्वेनाभिसम्बन्धः ॥ २० ॥ फलवत्तां च दर्शयति ॥ २१ ॥ द्व्याधानं च द्वियज्ञवत् ॥ २२ ॥ गुणस्य तु विधानत्वात् पत्न्या द्वितीयशब्दः स्यात् ॥ २३ ॥ तस्या यावदुक्तमाशीर्ब्रह्म

र्थ्यमतुल्यत्वात् ॥ २४ ॥ चातुर्वर्ण्यमविशेषात् ॥ २५ ॥ निर्देशाद्वा त्रयाणां स्यादग्न्याधेये ह्यसम्बन्धः क्रतुषु ब्राह्मणश्रुतिरित्यात्रेयः ॥ २६ ॥ निमित्तार्थेन वादरिः तस्मात् सर्वाधिकारं स्यात् ॥ २७ अपि वान्यार्थदर्शनात् यथाश्रुति प्रतीयेत ॥ २८ ॥ निर्देशात्तु पक्षे स्यात् ॥ २९ ॥ वैगुण्यान्नेतिचेत् ॥ ३० ॥ न काम्यत्वात् ॥ ३१ ॥ संस्कारे च तत्प्रधानत्वात् ॥ ३२ ॥ अपि वा वेदनिर्देशादपशूद्राणां प्रतीयेत ॥ ३३ ॥ गुणार्थित्वान्नेति चेत् ॥ ३४ ॥ संस्कारस्य तदर्थत्वात् विद्यायां पुरुषश्रुतिः ॥ ३५ ॥ विद्यानिर्देशान्नेति चेत् ॥ ३६ ॥ अवैद्यत्वादभावः कर्मणि स्यात् ॥ ३७ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ३८ ॥ त्रयाणां द्रव्यसम्पन्नः कर्मणो द्रव्यसिद्धित्वात् ॥ ३९ ॥ अनित्यत्वात्तु नैवं स्यादर्थाद्धि द्रव्यसंयोगः ॥ ४० ॥ अङ्गहीनश्च तद्धर्मा ॥ ४१ ॥ उत्पत्तौ नित्यसंयोगात् ॥ ४२ ॥ अ-त्रार्षेयस्य हानं स्यात् ॥ ४३ ॥ वचनाद्रथकारस्याधानेऽस्य सर्वशेषत्वात् ॥ ४४ ॥ न्याय्यो वा कर्मसंयोगात् शूद्रस्य प्रतिषिद्धत्वात् ॥ ४५ ॥ अकर्मत्वात्तु नैवं स्यात् ॥ ४६ ॥ आनर्थक्यं च

संयोगात् ॥ ४७ ॥ गुणार्थेनेति चेत् ॥ ४८ ॥ उत्क्रमनिमित्तत्वम् ॥ ४९ ॥ सौधन्वनास्तु हीनत्वात् मन्त्रवर्णात्प्रतीयेरन् ॥ ५० ॥ स्थपतिर्निषादः स्यात् शब्दसामर्थ्यात् ॥ ५१ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ५२ ॥

षष्ठे अध्याये द्वितीयः पादः

पुरुषार्थैकसिद्धित्वात् तस्य तस्याधिकारः स्यात् ॥ १ ॥ अपि चोत्पत्तिसंयोगो यथा स्यात् सत्वदर्शनं, तथा भावो विभागे स्यात् ॥ २ ॥ प्रयोगे पुरुषश्रुतेः यथाकामी प्रयोगे स्यात् ॥ ३ ॥ प्रत्यर्थं श्रुतिभाव इति चेत् ॥ ४ ॥ तादर्थ्ये न गुणार्थताऽनुक्तेऽर्थान्तरत्वात् कर्तुः प्रधानभूतत्वात् ॥ ५ ॥ अपि वा कामसंयोगे सम्बन्धात्प्रयोगायोपदिश्येत, प्रत्यर्थं हि विधिश्रुतिर्विषाणावत् ॥ ६ ॥ अन्यस्य स्यादिति चेत् ॥ ७ ॥ अन्यार्थेनाभिसम्बन्धः ॥ ८ ॥ फलकामो निमित्तमिति चेत् ॥ ९ ॥ न नित्यत्वात् ॥ १० ॥ कर्म तथेति चेत् ॥ ११ ॥ न समवायात् ॥ १२ ॥ प्रक्रमात्तु नियम्येतारम्भस्य क्रिया निमित्तत्वात् ॥ १३ ॥ फलार्थित्वाद्वाऽनियमो

यथानुप्रक्रान्ते ॥ १४ ॥ नियमो वा तन्निमित्तत्वा-त्कर्त्तुस्तत्कारणं स्यात् ॥ १५ ॥ लोके कर्माणि वेदवत्ततोऽधिपुरुषज्ञानम् ॥ १६ ॥ अपराधेऽपि च तैः शास्त्रम् ॥ १७ ॥ अशास्त्रा तूपसम्प्राप्तिः शास्त्रं स्यान्न प्रकल्पकं, तस्मादर्थेन गम्येताप्राप्ते वा शास्त्रमर्थवत् ॥ १८ ॥ प्रतिषेधेष्वकर्मत्वात् क्रिया स्यात् प्रतिषिद्धानां विभक्तत्वादकर्मणाम् ॥ १९ ॥ शास्त्राणां त्वर्थवत्वेन पुरुषार्थौ विधीयते तयोरसम-वायित्वात्तादर्थ्ये विध्यतिक्रमः ॥ २० ॥ तस्मिंस्तु शिष्यमाणानि जननेन प्रवर्त्तेरन् ॥ २१ ॥ अपि वा वेदतुल्यत्वादुपायेन प्रवर्त्तेरन् ॥ २२ ॥ अभ्या-सोऽकर्मशेषत्वात् पुरुषार्थौ विधीयते ॥ २३ ॥ तस्मिन्नसम्भवन्नर्थात् ॥ २४ ॥ न कालेभ्य उपदि-श्यन्ते ॥ २५ ॥ दर्शनात् काललिङ्गानां काल-विधानम् ॥ २६ ॥ तेषामौत्पत्तिकत्वादागमेन प्रवर्त्तेत ॥ २७ ॥ तथा हि लिङ्गदर्शनम् ॥ २८ ॥ तथान्तः क्रतुप्रयुक्तानि ॥ २९ ॥ आचाराद्गृह्यमा-णेषु तथा स्यात् पुरुषार्थत्वात् ॥ ३० ॥ ब्राह्मणस्य तु सोमविद्याप्रजमृणवाक्येन संयोगात् ॥ ३१ ॥

षष्ठे अध्याये तृतीयः पादः

—:०:—

सर्व्वशक्तौ प्रवृत्तिः स्यात् तथाभूतोपदेशात् ॥ १
अपि वाऽप्येकदेशे स्यात् प्रधाने ह्यर्थनिर्वृत्तिर्गुण-
मात्रमितरत्तदर्थत्वात् ॥ २ ॥ तदकर्म्मणि च
दोषस्तस्मात् ततो विशेषः स्यात् प्रधानेनाभि
सम्बन्धात् ॥ ३ ॥ कर्म्माभेदं तु जैमिनिः प्रयोग-
वचनैकत्वात् सर्वेषामुपदेशः स्यादिति ॥ ४ ॥
अर्थस्य व्यपवर्गित्वादेकस्यापि प्रयोगे स्यात् यथा
क्रत्वन्तरेषु ॥ ५ ॥ विध्यपराधे च दर्शनात् समाप्ते
॥ ६ ॥ प्रायश्चित्तविधानाच्च ॥ ७ ॥ काम्येषु चैव
मर्थित्वात् ॥ ८ ॥ असंयोगात्तु नैवं स्यात् विधेः
शब्दप्रमाणत्वात् ॥ ९ ॥ अकर्म्मणि चाप्रत्यवायात्
॥ १० ॥ क्रियाणामाश्रितत्वात् द्रव्यान्तरे विभागः
स्यात् ॥ ११ ॥ अपि वाऽव्यतिरेकाद्रूपशब्दाविभा-
गाच्च गोत्ववदैककर्म्यं स्यान्नामधेयं च सत्ववत् ॥ १२
श्रुतिप्रमाणत्वाच्छिष्टाभावे नागमोऽन्यस्याशिष्टत्वात्
॥ १३ ॥ क्वचिद्विधानाच्च ॥ १४ ॥ आगमो वा
चोदनार्थाविशेषात् ॥ १५ ॥ नियमार्थः क्वचि-

द्विधिः ॥ १६ ॥ तन्नित्यं तच्चिकीर्षा हि ॥ १७ ॥
न देवताग्निशब्दक्रियमन्यार्थसंयोगात् ॥ १८ ॥
देवतायां च तदर्थत्वात् ॥ १९ ॥ प्रतिषिद्धं चावि-
शेषेण हि तच्छ्रुतिः ॥ २० ॥ तथा स्वामिनः फल-
समवायात् फलस्य कर्मयोगित्वात् ॥ २१ ॥
बहूनां तु प्रवृत्तेऽन्यमागमयेदवैगुण्यात् ॥ २२ ॥
'सः स्वामी स्यात् तत्संयोगात् ॥ २३ ॥ कर्मकरो
वा भृतत्वात् ॥ २४ ॥ तस्मिंश्च फलदर्शनात् ॥ २५
स तद्धर्मा स्यात् कर्मसंयोगात् ॥ २६ ॥ सामान्यं
तच्चिकीर्षा हि ॥ २७ ॥ निर्देशात्तु विकल्पे
यत्प्रवृत्तम् ॥ २८ ॥ अशब्दमितिचेत् ॥ २९ ॥
नानङ्गत्वात् ॥ ३० ॥ वचनाच्चान्याय्यमभावे
तत्सामान्येन प्रतिनिधिरभावादितरस्य ॥ ३१ ॥
न प्रतिनिधौ समत्वात् ॥ ३२ ॥ स्यात् श्रुति
लक्षणे नियतत्वात् ॥ ३३ ॥ न, तदीप्सा हि
॥ ३४ ॥ मुख्याधिगमे मुख्यमागमो हि तदभावात्
॥ ३५ ॥ प्रवृत्तेऽपीति चेत् ॥ ३६ ॥ नानर्थकत्वात्
॥ ३७ ॥ द्रव्यसंस्कारविरोधे द्रव्यं तदर्थत्वात् ॥ ३८
अर्थ द्रव्यविरोधेऽर्थो द्रव्याभावे तदुत्पत्तेर्द्रव्याणामर्थ
शेषत्वात् ॥ ३९ ॥ विधिरप्येकदेशे स्यात् ॥ ४० ॥

अपि वाऽर्थस्य शक्यत्वात् एकदेशेन निर्वर्त्तेतार्थानामविभक्तत्वाद्गुणमात्रमितरत्तदर्थत्वात् ॥ ४१ ॥

षष्ठे अध्याये चतुर्थः पादः

—:०:—

शेषात् द्व्यवदाननाशे स्यात्तदर्थत्वात् ॥ १ ॥ निर्देशाद्वान्यदागमयेत् ॥ २ ॥ अपि वा शेषभाजां स्याद्विशिष्टकारणत्वात् ॥ ३ ॥ निर्देशाच्छेषभक्षोऽन्यैः प्रधानवत् ॥ ४ ॥ सर्वैर्वा समवायात् स्यात् ॥ ५ ॥ निर्देशस्य गुणार्थत्वम् ॥ ६ ॥ प्रधाने श्रुतिलक्षणम् ॥ ७ ॥ अर्थवदिति चेत् ॥ ८ न चोदनाविरोधात् ॥ ९ ॥ अर्थसमवायात्प्रायश्चित्तमेकदेशेऽपि ॥ १० ॥ न त्वशेषे वैगुण्यात्तदर्थं हि ॥ ११ ॥ स्याद्वा प्राप्तनिमित्तत्वादतद्धर्मो नित्यसंयोगान्न हि तस्य गुणार्थेनानित्यत्वात् ॥ १२ गुणानाञ्च परार्थत्वाद्वचनात् व्यपाश्रयः स्यात् ॥ १३ ॥ भेदार्थमिति चेत् ॥ १४ ॥ शेषभूतत्वात् ॥ १५ ॥ अनर्थकश्च सर्व्वनाशे स्यात् ॥ १६ ॥ क्षामे तु सर्वदाहे स्यादेकदेशस्यावर्जनीयत्वात् ॥ १७ दर्शनादेकदेशे स्यात् ॥ १८ ॥ अन्येन वैतच्छा-

स्वादि कारणप्राप्तिः ॥ १९ ॥ तद्धविःशब्दान्नेति चेत् ॥ २० ॥ स्यादन्यायत्वादिज्यागामी हविःशब्दः तल्लिङ्गसंयोगात् ॥ २१ ॥ यथाश्रुतीति चेत् ॥ २२ न तल्लक्षणत्वादुपपातो हि कारणम् ॥ २३ ॥ होमाभिषवभक्षणं च तद्वत् ॥ २४ ॥ उभाभ्यां वा न हि तयोर्धर्मशास्त्रम् ॥ २५ ॥ पुनराधेयमो-दनवत् ॥ २६ ॥ द्रव्योत्पत्तेर्वोभयोः स्यात् ॥ २७ पञ्चशरावस्तु द्रव्यश्रुतेः प्रतिनिधिः स्यात् ॥ २८ चोदना वा द्रव्यदेवताविधिरवाच्ये हि ॥ २९ ॥ स प्रत्यामनेत् स्थानात् ॥ ३० ॥ अङ्गविधिर्वा निमित्तसंयोगात् ॥ ३१ ॥ विश्वजित्तु प्रवृत्ते भावः कर्मणि स्यात् ॥ ३२ ॥ निष्क्रयवादाच्च ॥ ३३ वत्ससंयोगे व्रतचोदना स्यात् ॥ ३४ ॥ कालो वा उत्पन्नसंयोगात् यथोक्तस्य ॥ ३५ ॥ अर्था-परिमाणाच्च ॥ ३६ ॥ वत्सस्तु श्रुतिसंयोगात्तदङ्गं स्यात् ॥ ३७ ॥ कालस्तु स्यादचोदना ॥ ३८ अनर्थकश्च कर्मसंयोगे ॥ ३९ ॥ अवचनाच्च स्वशब्दस्य ॥ ४० ॥ कालश्चेत्सन्नयत्पक्षे तल्लिङ्ग-संयोगात् ॥ ४१ ॥ कालार्थत्वाद्वोभयोः प्रतीयेत ॥ ४२ ॥ प्रस्तरे शाखा श्रयणवत् ॥ ४३ ॥

कालविधिर्वोभयोर्विद्यमानत्वात् ॥ ४४ ॥ अतत्संस्कारार्थत्वाच्च ॥ ४५ ॥ तस्माच्च विप्रयोगे स्यात् ४६ ॥ उपवेषस्य पक्षे स्यात् ॥ ४७ ॥

षष्ठे अध्याये पञ्चमः पादः

अभ्युदये कालापराधादिज्याचोदना स्यात् यथा पञ्चशरावे ॥ १ ॥ अपनयो वा विद्यमानत्वात् ॥ २ तद्रूपत्वाच्च शब्दानाम् ॥ ३ ॥ आतञ्चनाभ्यासस्य दर्शनात् ॥ ४ ॥ अपूर्वत्वाद्विधानं स्यात् ॥ ५ ॥ पयोदोषात्पञ्चशरावेऽदुष्टं हीतरत् ॥ ६ ॥ सान्नाय्येऽपि तथेति चेत् ॥ ७ ॥ न तस्यादुष्टत्वादविशिष्टं हि कारणं ॥ ८ ॥ लक्षणार्थाशृतश्रुतिः ॥ ९ उपांशुयाजेऽवचनात् यथाप्रकृति ॥ १० ॥ अपनयो वा प्रवृत्त्या तथेतरेषाम् ॥ ११ ॥ निरुप्ते स्यात्तत्संयोगात् ॥ १२ ॥ प्रवृत्ते वा प्रापणान्निमित्तस्य ॥ १३ ॥ लक्षणमात्रमितरत् ॥ १४ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ १५ ॥ अनिरुप्तेऽभ्युदिते प्राकृतीभ्यो निर्वपेदित्याश्मरथ्यस्तण्डुलभूतेष्वपनयात् ॥ १६ व्यूढ़भाग्भ्यस्त्वालेखनस्तत्कारित्वाद्देवतापनयस्य १७ ॥ विनिरुप्ते न मुष्टीनामपनयस्तद्गुणत्वात्

॥ १८ ॥ अप्राकृतेन हि संयोगः तत्स्थानीयत्वात् ॥ १९ ॥ अभावाच्चेतरस्य स्यात् ॥ २० ॥ साान्नाय्यसंयोगान्नासन्नयतः स्यात् ॥ २१ ॥ औशधसंयोगाद्वोभयोः ॥ २२ ॥ वैगुण्यान्नेति चेत् ॥ २३ ॥ नातत्संस्कारत्वात् ॥ २४ ॥ साभ्युत्थाने विश्वजित्क्रीते विभागसंयोगात् ॥ २५ ॥ प्रवृत्ते वा प्रापणान्निमित्तस्य ॥ २६ ॥ आदेशार्थेतरा श्रुतिः ॥ २७ ॥ दीक्षापरिमाणे यथाकाम्यविशेषात् ॥ २८ ॥ द्वादशाहस्तु लिङ्गात् स्यात् ॥ २९ ॥ पौर्णमास्यामनियमोऽविशेषात् ॥ ३० ॥ आनन्तर्यात् तु चैत्री स्यात् ॥ ३१ ॥ माघी वैकाष्टकाश्रुतेः ॥ ३२ ॥ अन्या अपीति चेत् ॥ ३३ ॥ न भक्तित्वादेषा हि लोके ॥ ३४ ॥ दीक्षापराधे चानुग्रहात् ॥ ३५ ॥ उत्थाने चानुप्ररोहात् ॥ ३६ ॥ अस्यां च सर्वलिङ्गानि ॥ ३७ ॥ दीक्षाकालस्य शिष्टत्वादतिक्रमे नियतानामनुत्कर्षः प्राप्तकालत्वात् ॥ ३८ ॥ उत्कर्षो वा दीक्षितत्वादविशिष्टं हि कारणम् ॥ ३९ ॥ तत्र प्रतिहोमो न विद्यते, यथा पूर्वेषाम् ॥ ४० ॥ कालप्राधान्याच्च ॥ ४१ ॥ प्रतिषेधाच्चोर्ध्वमवभृथादिष्टेः ॥ ४२ ॥ प्रतिहोमश्चेत् सायमग्निहोत्रप्रभृ-

लौनि छयेरन् ॥ ४३ ॥ प्रातस्तु षोडशिनि ॥ ४४ ॥ प्रायश्चित्तमधिकारे सर्वत्र दोषसामान्यात् ॥ ४५ ॥ प्रकरणे वा शब्दहेतुत्वात् ॥ ४६ ॥ अतद्विकारश्च ॥ ४७ ॥ व्यापन्नस्याप्सु गतौ यदभोज्यमार्य्याणां तत् प्रतीयेत ॥ ४८ ॥ विभागश्रुतेः प्रायश्चित्तं यौगपद्ये न विद्यते ॥ ४९ ॥ स्याद्वा प्राप्तनिमित्तत्वात्कालमात्रमेकम् ॥ ५० ॥ तत्र विप्रतिषेधाद्विकल्पः स्यात् ॥ ५१ ॥ प्रयोगान्तरे वोभयानुग्रहः स्यात् ॥ ५२ ॥ न चैकसंयोगात् ॥ ५३ ॥ पौर्वापर्य्ये पूर्वदौर्बल्यं प्रकृतिवत् ॥ ५४ ॥ यद्युद्गाता जघन्यः स्यात् पुनर्यज्ञे सर्ववेदसन्दद्यात् यथेतरस्मिन् ॥ ५५ ॥ अहर्गणे यस्मिन्नपच्छेदस्तदावर्तत कर्म्म पृथक्त्वात् ॥ ५६ ॥

षष्ठे अध्याये षष्ठः पादः

—:०:—

सन्निपातेऽवैगुण्यात् प्रकृतिवत्तुल्यकल्पा यजेरन् ॥ १ ॥ वचनाद्वा शिरोवत् स्यात् ॥ २ ॥ न वाऽनारभ्य-वादत्वात् ॥ ३ ॥ स्याद्वा यज्ञार्थत्वादौदुम्बरीवत् ॥ ४ ॥ न, तत्प्रधानत्वात् ॥ ५ ॥ औदुम्बर्य्याः परार्थत्वात्कपालवत् ॥ ६ ॥ अन्येनापीति

चेत् ॥ ७ ॥ नैकत्वात्तस्य चानधिकारात् शब्दस्य चाविभक्तत्वात् ॥ ८ ॥ सन्निपातात्तु निमित्तविघातः स्याद् बृहद्रथन्तरवद्विभक्तशिष्टत्वात् वसिष्ठनिर्वर्त्ये ॥ ९ ॥ अपि वा कृतसंयोगादविघातः प्रतीयेत स्वामित्वेनाभिसम्बन्धात् ॥ १० ॥ साम्नोः कर्म्म वृद्ध्यैकदेशेन संयोगे गुणत्वेनाभि सम्बन्धः तस्मात्तत्र विघातः स्यात् ॥ ११ ॥ वचनात्तु द्विसंयोगस्तस्मादेकस्य पाणित्वम् ॥ १२ ॥ अर्थाभावात्तु नैवं स्यात् ॥ १३ ॥ अर्थानाञ्च विभक्तत्वात् न तच्छ्रुतेन सम्बन्धः ॥ १४ ॥ पाणेः प्रत्यङ्गभावादसम्बन्धःप्रतीयेत ॥ १५ ॥ सत्राणि सर्ववर्णानामविशेषात् ॥ १६ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १७ ॥ ब्राह्मणानां वेतरयोरार्त्विज्याभावात् ॥ १८ ॥ वचनादिति चेत ॥ १९ ॥ न स्वामित्वं हि विधीयते ॥ २० ॥ गार्हपते वा स्यातामविप्रतिषेधात् ॥ २१ ॥ न वा कल्पविरोधात् ॥ २२ ॥ स्वामित्वादितरेषामहीने लिङ्गदर्शनम् ॥ २३ ॥ वासिष्ठानाम् वा ब्रह्मत्वनियमात् ॥ २४ ॥ सर्वेषां वा प्रतिप्रसवात् ॥ २५ ॥ विश्वामित्रस्य होत्रनियमात् भृगुशुनकवसिष्ठानाम् अनधिकारः ॥ २६ ॥ विहारस्य प्रभुत्वादनग्नी

नामपि स्यात् ॥ २७ ॥ सारस्वते च दर्शनात् ॥ २८ ॥ प्रायश्चित्तविधानाच्च ॥ २९ ॥ साग्नीनां वेष्टिपूर्वत्वात् ॥ ३० ॥ स्वार्थेन च प्रयुक्तत्वात् ॥ ३१ ॥ सन्निवापं च दर्शयति ॥ ३२ ॥ जुह्वादी-नामप्रयुक्तत्वात्सन्देहे यथाकामी प्रतीयेत ॥ ३३ ॥ अपि वान्यानि पात्राणि साधारणानि कुर्वीरन् विप्रतिषेधाच्छास्त्रकृतत्वात् ॥ ३४ ॥ प्रायश्चित्तमा-पदि स्यात् ॥ ३५ ॥ पुरुषकल्पेन वा विकृतौ कर्तृ-नियमः स्याद्यज्ञस्य तद्गुणत्वादभावादितरान् प्रत्ये-कस्मिन्नधिकारः स्यात् ॥ ३६ ॥ लिङ्गाच्चेज्याविशे-षवत् ॥ ३७ ॥ न वा संयोगपृथक्त्वाद्गुणस्येज्याप्रधा-नत्वादसंयुक्ता हि चोदना ॥ ३८ ॥ इष्यायां तद्गुण-त्वाद्विशेषेण नियम्येत ॥ ३९ ॥

षष्ठे अध्याये सप्तमः पादः

—:०:०:—

स्वदाने सर्वमविशेषात् ॥ १ ॥ यस्य वा प्रभुः स्यादितरस्याशक्यत्वात् ॥ २ ॥ न भूमिः स्यात्स-र्वान् प्रत्यविशिष्टत्वात् ॥ ३ ॥ अकार्य्यत्वाच्च ततः पुनर्विशेषः स्यात् ॥ ४ ॥ नित्यत्वाच्चानित्यैर्नास्ति

सम्बन्धः ॥ ५ ॥ शूद्रस्य धर्मशास्त्रत्वात् ॥ ६ ॥ दक्षिणाकाले यत्स्वं तत्प्रतीयेत तद्दानसंयोगात् ॥ ७ ॥ अशेषत्वात्तदन्तः स्यात् कर्मणो द्रव्यसिद्धि त्वात् ॥ ८ ॥ अपि वा शेषकर्म स्यात् क्रतोः प्रत्यचशिष्टत्वात् ॥ ९ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ १० ॥ अशेषं तु समञ्जसादानेन शेषकर्म स्यात् ॥ ११ ॥ नादानस्य नित्यत्वात् ॥ १२ ॥ दीक्षासु तु विनिर्देशादक्रत्वर्थेन संयोगस्तस्मादविरोधः स्यात् ॥ १३ अहर्गणे च तद्धर्मा स्यात् सर्वेषामविशेषात् ॥ १४ ॥ द्वादशशतं वा प्रकृतिवत् ॥ १५ ॥ अतद्गुणत्वात्तु, नैवं स्यात् ॥ १६ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ १७ ॥ विकारः सन्नुभयतोऽविशेषात् ॥ १८ ॥ अधिकं वा प्रतिप्रसवात् ॥ १९ ॥ अनुग्रहाच्च पादवत् ॥ २० ॥ अपरिमिते शिष्टस्य संख्याप्रतिषेधस्तच्छ्रुतित्वात् ॥ २१ ॥ कल्पान्तरं वा तुल्यवत्प्रसंख्यानात् ॥ २२ ॥ अनियमोऽविशेषात् ॥ २३ ॥ अधिकं वा स्याद्बह्वर्थत्वादितरेषां सन्निधानात् ॥ २४ ॥ अर्थवादश्च तद्वत् ॥ २५ ॥ परकृति-पुराकल्पं च मनुष्यधर्मः स्यादर्थायह्यनुकीर्त्तनम् ॥ २६ ॥ तद्युक्ते च प्रतिषेधात् २७ ॥ निर्देशाद्वा तद्धर्मः स्यात् पंचावत्तवत् २८ ॥

विधौ तु वेदसंयोगादुपदेशः स्यात् ॥ २९ ॥ अर्थ-वादो वा विधिशेषत्वात्तस्मात् नित्यानुवादः स्यात् ३० ॥ सहस्रसंवत्सरं तदायुषामसंभवात् मनुष्येषु ॥ ३१ ॥ अपि वा तदधिकारान्मनुष्यधर्मः स्यात् ॥ ३२ ॥ नासामर्थ्यात् ॥ ३३ ॥ सम्बन्धादर्शनात् ॥ ३४ ॥ स कुलकल्पः स्यादिति कार्ष्णाजिनिरेक-स्मिन्नसम्भवात् ॥ ३५ ॥ अपि वा कृतत्स्नसंयोगा-देकस्यैव प्रयोगः स्यात् ॥ ३६ ॥ विप्रषेधात् तु गुण्यन्यतरः स्यादिति लावुकायनः ॥ ३७ ॥ संव-त्सरो विचालित्वात् ॥ ३८ ॥ सा प्रकृतिः स्याद धिकारात् ॥ ३९ ॥ अहानि वाभिसङ्ख्यत्वात् ॥ ४०

षष्ठे ऽध्याये अष्टमः पादः

—०:०—

इष्टिपूर्व्वत्वादक्रतुशेषो होमः संस्कृतेष्वग्निषु स्याद पूर्व्वोऽप्याधानस्य सर्व्वशेषत्वात् ॥ १ ॥ इष्टित्वे-न तु संस्तवश्चतुर्होतॄनसंस्कृतेषु दर्शयति ॥ २ ॥ उपदेशस्त्वपूर्व्वत्वात् ॥ ३ ॥ स सर्वेषामविशे षात् ॥ ४ ॥ अपि वा क्रत्वभावादनाहिताग्नेर-

शेषभूतनिर्द्देशः ॥ ५ ॥ जपो वानग्निसंयोगात् ॥ ६ ॥ इष्टित्वेन संस्तुते होमः स्यादनारभ्याग्नि संयोगादितरेषामवाच्यत्वात् ॥ ७ ॥ उभयोः पितृयज्ञवत् ॥ ८ ॥ निर्द्देशो वानाहिताग्नेरनारभ्या ग्निसंयोगात् ॥ ९ ॥ पितृयज्ञे संयुक्तस्य पुनर्वचनम् ॥ १० ॥ उपनयन्नादधीत होमसंयोगात् ॥ ११ स्थपतीष्टिवल्लौकिके वा विद्याकर्मानुपूर्व्वत्वात् ॥ १२ ॥ आधानञ्च भार्य्यासंयुक्तम् ॥ १३ ॥ अकर्म चोर्द्ध्वमाधानात् तत्समवायो हि कर्मभिः १४ ॥ आद्यवदिति चेत् ॥ १५ ॥ न श्रुतिविप्रतिषे धात् ॥ १६ ॥ सर्वार्थत्वा च्च पुत्रार्थो नप्रयोजयेत् १७ ॥ सोमपानात् तु प्रापणं द्वितीयस्य तस्मादुपय च्छेत ॥ १८ ॥ पितृयज्ञे तु दर्शनात्प्रागाधानात्प्रती येत ॥ १९ ॥ स्थपतीष्टिः प्रयाजवदग्न्याधेयं प्रयोजयेत् तादर्थ्याच्चापवृज्येत ॥ २० ॥ अपि वा लौकिकेऽग्नौ स्यादाधानस्यासर्वशेषत्वात् ॥ २१ ॥ अवकीर्णि पशुश्च तद्वदाधानस्याप्राप्तकालत्वात् ॥ २२ ॥ उदगयनपूर्वपक्षाहः पुण्याहेषु दैवानि स्मृतिरूपा न्यार्थदर्शनात् ॥ २३ ॥ अहनि च कर्म्मसाक ल्यम् ॥ २४ ॥ इतरेषु तु पित्र्याणि ॥ २५ ॥

याच्ञाक्रयणमविद्यमाने लोकवत् ॥ २६ ॥ नियतं वार्थवत्त्वात् स्यात् ॥ २७ ॥ तथा भक्षप्रैषाच्छादनसंज्ञप्तहोमद्वेषम् ॥ २८ ॥ अनर्थकं त्वनित्यं स्यात् ॥ २९ ॥ पशुचोदनायामनियमोऽविशेषात् ॥ ३० ॥ छागो वा मन्त्रवर्णात् ॥ ३१ ॥ न, चोदनाविरोधात् ॥ ३२ ॥ आर्षेयवदिति चेत् ॥ ३३ ॥ न, तत्र ह्यचोदितत्वात् ॥ ३४ ॥ नियमो वैकार्थ्यं ह्यर्थभेदाद्भेदः पृथक्त्वेनाभिधानात् ॥ ३५ अनियमो वार्थान्तरत्वादन्यत्वं व्यतिरेकशब्दभेदाभ्याम् ॥ ३६ ॥ रूपाल्लिङ्गाच्च ॥ ३७ ॥ छागे न कर्माख्या रूपलिङ्गाभ्याम् ॥ ३८ ॥ रूपान्यत्वान्न जातिशब्दः स्यात् ॥ ३९ ॥ विकारो नोत्पत्तिकत्वात् ॥ ४० ॥ स नैमित्तिकः पशोर्गुणस्याचोदितत्वात् ॥ ४१ ॥ जातेर्वा तत्प्रायवचनार्थवत्त्वाभ्याम् ॥ ४२ ॥

सप्तमस्य अध्यायस्य प्रथमः पादः

श्रुतिप्रमाणत्वाच्छेषाणां मुख्यभेदे यथाधिकारं भावः स्यात् ॥ १ ॥ उत्पत्त्यर्थाविभागाद्वा सत्त्व-

वदैकधर्म्यं स्यात् ॥ २ ॥ चोदनाशेषभावाद्वा तद्-
भेदाद्व्यवतिष्ठेरन् उत्पत्तेर्गुणभूतत्वात् ॥ ३ ॥
सत्त्वे लक्षणसंयोगात्सार्वत्रिकं प्रतीयेत ॥ ४ ॥
अविभागात्तु नैवं स्यात् ॥ ५ ॥ द्व्यर्थत्वं च विप्र-
तिषिद्धम् ॥ ६ ॥ उत्पत्तौ विध्यभावाद्वा चोदना-
यां प्रवृत्तिः स्यात्ततश्च कर्मभेदः स्यात् ॥ ७ ॥
यदि वाप्यभिधानवत्सामान्यात्सर्वधर्मः स्यात् ॥ ८ ॥
अर्थस्य त्वविभक्तत्वात्तथा स्यादभिधानेषु पूर्वत्वात्प्र
योगस्य कर्मणः शब्दभाव्यत्वाद्विभागाच्छेषाणाम
प्रवृत्तिः स्यात् ॥ ९ ॥ स्मृतिरिति चेत् ॥ १० ॥ न
पूर्ववत्त्वात् ॥ ११ ॥ अर्थस्य शब्दभाव्यत्वात्प्रकरणनि-
बन्धनाच्छब्दादेवान्यत्र भावः स्यात् ॥ १२ ॥ समाने
पूर्ववत्त्वादुत्पन्नाधिकारः स्यात् ॥ १३ ॥ श्येनस्येति
चेत् ॥ १४ ॥ नासन्निधानात् ॥ १५ ॥ अपि वा
यद्यपूर्वत्वादितरदधिकार्थे ज्योतिष्टोमिकाद्विधेस्तद्वा-
चकं समानं स्यात् ॥ १६ ॥ पञ्चसञ्चरेष्वर्थवादाति-
देशः सन्निधानात् ॥ १७ ॥ सर्वस्य वैकशब्द्यात् ॥ १८
लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १९ ॥ विहिताम्नानान्नेति चेत् ॥ २०
नेतरार्थत्वात् ॥ २१ ॥ एककपालैन्द्राग्नौ च तद्वत्
॥ २२ ॥ एककपालानां वैश्वदेविकः प्रकृतिराग्रयणे

सर्वंहोमापरिवृत्तिदर्शनादवभृथे च सकृद्द्वृवदानस्य वचनात् ॥ २३ ॥

सप्तमस्य अध्यायस्य द्वितीयः पादः

साम्नोऽभिधानशब्देन प्रवृत्तिः स्याद्यथाशिष्टम् ॥ १ शब्दैस्त्वर्थविधित्वादर्थान्तरेऽप्रवृत्तिः स्यात् पृथग्भावात् क्रियाया ह्यभिसम्बन्धः ॥ २ ॥ स्वार्थे वा स्यात्प्रयोजनं क्रियायास्तदङ्गभावेनोपदिश्येरन् ॥ ३ ॥ शब्दमात्रमिति चेत् ॥ ४ ॥ नौत्पत्तिकत्वात् ॥ ५ ॥ शास्त्रञ्चैवमनर्थकं स्यात् ॥ ६ ॥ स्वरस्येति चेत् ॥ ७ ॥ नार्थाभावाच्छ्रुतेरसम्बन्धः ॥ ८ ॥ स्वरस्तूत्पत्तिषु स्यान्मात्रावर्णाविभक्तत्वात् ॥ ९ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १० ॥ अश्रुतेस्तु विकारस्योत्तरासु, यथा श्रुति ॥ ११ ॥ शब्दानाञ्चासामञ्जस्यम् ॥ १२ ॥ अपि तु कर्मशब्दः स्याद्भावोऽर्थः प्रसिद्धग्रहणत्वाद्विकारो ह्यविशिष्टोऽन्यैः ॥ १३ ॥ अद्रव्यञ्चापि दृश्यते ॥ १४ ॥ तस्य च क्रिया ग्रहणार्था, नानार्थेषु विरूपित्वादर्थो ह्यासामलौकिको विधानात्

॥ १५ ॥ तस्मिन् संज्ञाविशेषाः स्युर्विकारपृथक्त्वात् ॥ १६ ॥ योनिशस्याश्च तुल्यवदितराभिर्विधीयन्ते ॥ १७ ॥ अयोनौ चापि दृश्यते अतथायोनि ॥ १८ ऐकार्थ्ये नास्ति वैरूप्यमितिचेत् ॥ १९ ॥ स्यादर्थान्तरेष्वनिष्पत्तेर्यथा पाके ॥ २० ॥ शब्दानाञ्च सामञ्जस्यम् ॥ २१ ॥

सप्तमस्य अध्यायस्य तृतीयः पादः

उक्तं क्रियाभिधानं तच्छ्रुतावन्यत् विधिप्रदेशः स्यात् ॥ १ ॥ अपूर्वे वापि भागित्वात् ॥ २ ॥ नाम्नस्त्वौत्पत्तिकत्वात् ॥ ३ ॥ प्रत्यक्षाद्गुणसंयोगात् क्रियाभिधानं स्यात्तदभावेऽप्रसिद्धं स्यात् ॥ ४ ॥ अपि वा सत्कर्मणि गुणार्थेषा श्रुतिः स्यात् ॥ ५ ॥ विश्वजिति सर्वपृष्ठे तत्पूर्वकत्वात् ज्योतिष्टोमिकानि पृष्ठानि अस्ति च पृष्ठशब्दः ॥ ६ ॥ षडहाद्वा तत्र हि चोदनाः ॥ ७ ॥ लिङ्गाच्च ॥ ८ ॥ उत्पन्नाधिकारो ज्योतिष्टोमः ॥ ९ ॥ द्वयोर्विधिरिति चेत् ॥ १० ॥ न व्यर्थत्वात्सर्वशब्दस्य ॥ ११ ॥ तथावभृथः सोमात् ॥ १२ ॥ प्रकृतेरिति चेत् ॥ १३ ॥

भक्तित्वात् ॥ १४ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १५ ॥ द्रव्या-देशे तद्द्रव्यः श्रुतिसंयोगात् पुरोडाशस्त्वनादेशे तत्प्रकृतित्वात् ॥ १६ ॥ गुणविधिस्तु न गृह्णीया-त्समत्वात् ॥ १७ ॥ निर्मन्थ्यादिषु चैवम् ॥ १८ ॥ प्रणयनन्तु सौमिकमवाच्यं हीतरत् ॥ १९ ॥ उत्तर वेदिप्रतिषेधश्च तद्वत् ॥ २० ॥ प्राकृतं वाऽनाम त्वात् ॥ २१ ॥ परिसङ्ख्यार्थं श्रवणं गुणार्थमर्थ वादो वा ॥ २२ ॥ प्रथमोत्तमयोः प्रणयनमुत्तरवेदि प्रतिषेधात् ॥ २३ ॥ मध्यमयोर्वा गत्यर्थवादात् ॥ २४ ॥ औत्तरवेदिको नारभ्यवादप्रतिषेधः ॥ २५ स्वरसामैककपालामिक्षञ्च लिङ्गदर्शनात् ॥ २६ ॥ चोदनासामान्याद्वा ॥ २७ ॥ कर्मजे कर्म यूपवत् ॥ २८ ॥ रूपं वाऽशेषभूतत्वात् ॥ २९ ॥ विषये लौकिकः स्यात् सर्वार्थत्वात् ॥ ३० ॥ न वैदिक मर्थनिर्देशात् ॥ ३१ ॥ तथोत्पत्तिरितरेषां सम-त्वात् ॥ ३२ ॥ संस्कृतं स्यात् तच्छब्दत्वात् ॥ ३३ ॥ भक्त्या वाऽयज्ञशेषत्वाद्गुणानामभिधानत्वात् ॥ ३४ कर्मणः पृष्ठशब्दः स्यात् तथाभूतोपदेशात् ॥ ३५ ॥ अभिधानोपदेशाद्वा विप्रतिषेधाद्द्रव्येषु पृष्ठशब्दः स्यात् ॥ ३६ ॥

सप्तमस्य अध्यायस्य चतुर्थः पादः

—※+++※—

इतिकर्त्तव्यताविधेर्यजतेः पूर्ववत्त्वम् ॥ १ ॥ स लौकिकः स्याद्दृष्टप्रवृत्तित्वात् ॥ २ ॥ वचनात्तु ततोऽन्यत्वम् ॥ ३ ॥ लिङ्गेन वा नियम्येत लिंगस्य तद्गुणत्वात् ॥ ४ ॥ अपि वाऽन्यायपूर्वत्वाद्यत्र नित्यानुवादवचनानि स्युः ॥ ५ ॥ मिथो विप्रतिषेधाच्च गुणानां यथार्थकल्पना स्यात् ॥ ६ ॥ भागित्वात्तु नियम्येत गुणानामभिधानत्वात्सम्बन्धादभिधानवत् यथा धेनुः किशोरेण ॥ ७ ॥ उत्पत्तीनां समत्वाद्वा यथाधिकारं भावः स्यात् ॥ ८ ॥ उत्पत्ति शेषवचनं च विप्रतिषिद्धमेकस्मिन् ॥ ९ ॥ विध्यन्तो वा प्रकृतिवच्चोदनायां प्रवर्तेत तथा हि लिंगदर्शनम् ॥ १० ॥ लिंगहेतुत्वादलिंगे लौकिकं स्यात् ॥ ११ ॥ लिंगस्य पूर्ववत्त्वाच्चोदनाशब्दसामान्यादेकेनापि निरूप्येत यथा स्थालीपुलाकेन ॥ १२ द्वादशाहिकमहर्गणे तत्प्रकृतित्वादैकाहिकमधिकागमात्तदाख्यं स्यादेकाहवत् ॥ १३ ॥ लिंगाच्च ॥ १४ ॥ न वा क्लृप्त्वभिधानादधिकानामशब्दत्वम्

॥ १५ ॥ लिंग सङ्घातधर्मः स्यात्तदर्थापत्तेर्द्रव्य वत् ॥ १६ ॥ न वार्थधर्मत्वात् सङ्घातस्य गुणत्वात् ॥ १७ ॥ अर्थापत्तेर्द्रव्येषु धर्मलाभः स्यात् ॥ १८ प्रवृत्त्या नियतस्य लिंगदर्शनम् ॥ १९ ॥ विहारदर्शने विशिष्टस्यानारभ्यवादानां प्रकृत्यर्थत्वात् ॥ २० ॥

—:०:—

अष्टमस्य अध्यायस्य प्रथमः पादः

—:०:—

अथ विशेषलक्षणम् ॥ १ ॥ यस्य लिंगमर्थसंयोगादभिधानवत् ॥ २ ॥ प्रवृत्तित्वादिष्टेः सोमे प्रवृत्तिः स्यात् ॥ ३ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ ४ ॥ कृत्स्नविधानाद्वाऽपूर्वत्वम् ॥ ५ ॥ स्रुगभिघारणाभावस्य च नित्यानुवादात् ॥ ६ ॥ विधिरिति चेत् ॥ ७ न वाक्यशेषत्वात् ॥ ८ ॥ शङ्कते चानुपोषणात् ॥ ९ ॥ दर्शनमैष्टिकानां स्यात् ॥ १० ॥ इष्टिषु दर्शपूर्णमासयोः प्रवृत्तिः स्यात् ॥ ११ ॥ पशौ च लिंगदर्शनात् ॥ १२ ॥ दैक्षस्य चेतरेषु ॥ १३ ॥ ऐकादशिनेषु सौत्यस्य द्वैरशन्यस्य दर्शनात् ॥ १४ तत्प्रवृत्तिर्गणेषु स्यात् प्रतिपशु यूपदर्शनात् ॥ १५

अव्यक्तासु तु सोमस्य ॥ १६ ॥ गणेषु द्वादशाहस्य ॥ १७ ॥ गव्यस्य च तदादिषु ॥ १८ ॥ निकायिनांच पूर्वस्योत्तरेषु प्रवृत्तिः स्यात् ॥ १९ ॥ कर्मणास्त्वप्रवृत्तित्वात्फल-नियम-कर्तृ-समुदाय-स्थानन्वयस्तदन्धनत्वात् ॥ २० ॥ प्रवृत्तौ चापि तादर्थ्यात् ॥ २१ ॥ अश्रुतित्वाच्च ॥ २२ ॥ गुणकामेष्वाश्रितत्वात्प्रवृत्तिः स्यात् ॥ २३ ॥ निवृत्तिर्वा कर्मभेदात् ॥ २४ ॥ अपि वाऽतद्विकारत्वात् क्रत्वर्थत्वात्प्रवृत्तिः स्यात् ॥ २५ ॥ एककर्मणि विकल्पोऽविभागो हि चोदनैकत्वात् ॥ २६ ॥ लिंगसाधारणाद्विकल्पः स्यात् ॥ २७ ॥ ऐकार्थ्याद्वा नियम्येत पूर्ववत्त्वात् विकारो हि ॥ २८ ॥ अश्रुतित्वान्नेति चेत् ॥ २९ ॥ स्यात् लिंगभावात् ॥ ३० ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ३१ ॥ विप्रतिपत्तौ हविषा नियम्येत कर्मणस्तदुपाख्यत्वात् ॥ ३२ ॥ तेन च कर्मसंयोगात् ॥ ३३ ॥ गुणत्वेन देवताश्रुतिः ॥ ३४ ॥ हिरण्यमाज्यधर्म तेजस्त्वात् ॥ ३५ धर्मानुग्रहाच्च ॥ ३६ ॥ औषधं वा विशदत्वात् ॥ ३७ ॥ चरुशब्दाच्च ॥ ३८ ॥ तस्मिंश्च श्रपणश्रुते ॥ ३९ ॥ मधूदके द्रवसामान्यात् पयोविकारः

स्यात् ॥ ४० ॥ आज्यं वा वर्णसामान्यात् ॥ ४१ धर्मानुग्रहाच्च ॥ ४२ ॥ पूर्वस्य चाविशिष्टत्वात् ॥ ४३ ॥

अष्टमस्य अध्यायस्य द्वितीयः पादः

—*++*—

वाजिने सोमपूर्वत्वं सौत्रामण्यां च ग्रहेषु ताच्छब्द्यात् ॥ १ ॥ अनुवषट्काराच्च ॥ २ ॥ समुपहूय भक्षणाच्च ॥ ३ ॥ क्रयण-श्रयण-पुरोरुक्-पयास-ग्रहणासादनवासोपनहनञ्च तद्वत् ॥ ४ ॥ हविषा वा नियम्येत तद्विकारत्वात् ॥ ५ ॥ प्रशंसा सोमशब्दः ॥ ६ ॥ वचनानीतराणि ॥ ७ ॥ व्यपदेशश्च तद्वत् ॥ ८ ॥ पशुपुरोडाशस्य च लिङ्गदर्शनम् ॥ ९ ॥ पशुः पुरोडाशविकारः स्याद्देवतासामान्यात् ॥ १० ॥ प्रोक्षणाच्च ॥ ११ ॥ पर्य्यग्निकरणाच्च ॥ १२ ॥ सान्नाय्यं वा तत्प्रभवत्वात् ॥ १३ ॥ तस्य च पात्रदर्शनात् ॥ १४ ॥ दध्नः स्यान्मूर्त्तिसामान्यात् ॥ १५ ॥ पयो वा कालसामान्यात् ॥ १६ पश्वानन्तर्य्यात् ॥ १७ ॥ द्रवत्वं चाविशिष्टम् ॥ १८

आमिक्षोभयभाव्यत्वादुभयविकारः स्यात् ॥ १९ ॥ एकं वा चोदनैकत्वात् ॥ २० ॥ दधिसङ्घातसामान्यात् ॥ २१ ॥ पयो वा तत्प्रधानत्वाल्लोकवत् दध्नस्तदर्थत्वात् ॥ २२ ॥ धर्म्मानुग्रहाच्च ॥ २३ ॥ सत्रमहीनस्य द्वादशाहस्तस्योभयथा प्रवृत्तिरैककर्म्यात् ॥ २४ ॥ अपि वा यजतिश्रुतेरहीनभूतप्रवृत्तिः स्यात्, प्रकृत्या तुल्यशब्दत्वात् ॥ २५ ॥ द्विरात्रादीनामैकादशरात्रादहीनत्वं यजतिचोदनात् ॥ २६ ॥ त्रयोदशरात्रादिषु सत्रभूतस्तेषासनोपायिचोदनात् ॥ २७ ॥ लिङ्गाच्च ॥ २८ ॥ अन्यतरतोऽतिरात्रत्वात्पञ्चदशरात्रस्याहीनत्वं कुण्डपायिनामयनस्य च तद्भूतेष्वहीनत्वस्य दर्शनात् ॥ २९ ॥ अहीनवचनाच्च ॥ ३० ॥ सत्रे वोपायिचोदनात् ॥ ३१ ॥ सत्रलिङ्गञ्च दर्शयति ॥ ३२ ॥

अष्टमस्य अध्यायस्य तृतीयः पादः

—:※:—

हविर्गणे परमुत्तरस्य देशसामान्यात् ॥ १ ॥ देवतया वा नियम्येत शब्दवत्त्वादितरस्या श्रुतित्वात्

॥ २ ॥ गणचोदनायां यस्य लिङ्गं तदावृत्तिः प्रतीयेताग्नेयवत् ॥ ३ ॥ नानाह्नानि वा सङ्घातत्वात् प्रवृत्तिलिङ्गेन चोदनात् ॥ ४ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ५ ॥ कालाभ्यासेऽपि वादरिः कर्मभेदात् ॥ ६ ॥ तदावृत्तिं तु जैमिनिरह्नामप्रत्यक्षसङ्ख्यत्वात् ॥ ७ ॥ संस्थागणेषु तदभ्यासः प्रतीयेत कृतलक्षणग्रहणात् ॥ ८ ॥ अधिकाराद्वा प्रकृतिस्तद्विशिष्टा स्यादभिधानस्य तन्निमित्तत्वात् ॥ ९ ॥ गणादुपचयस्तत्प्रकृतित्वात् ॥ १० ॥ एकाहाद्वा तेषां समत्वात् स्यात् ॥ ११ ॥ गायत्रीषु प्राकृतीनामवच्छेदः प्रकृत्यधिकारात् सङ्ख्यात्वादग्निष्टोमवदव्यतिरेकात्तदाख्यत्वम् ॥ १२ ॥ तन्नित्यवच्च पृथक्सतीषु तद्वचनम् ॥ १३ ॥ न विंशतौ दशेति चेत् ॥ १४ ॥ ऐकसङ्ख्यमेव स्यात् ॥ १५ ॥ गुणाद्वा द्रव्यशब्दः स्यादसर्वविषयत्वात् ॥ १६ ॥ गोत्ववच्च समन्वयः ॥ १७ ॥ सङ्ख्यायाश्च शब्दवत्त्वात् ॥ १८ ॥ इतरस्याश्रुतित्वाच्च ॥ १९ ॥ द्रव्यांतरे निवेशादुक्थ्यलोपैर्विशिष्टं स्यात् ॥ २० ॥ अशास्त्रलक्षणत्वाच्च ॥ २१ ॥ उत्पत्तिनामधेयत्वात् भक्त्या पृथक्सतीषु स्यात् ॥ २२ ॥ वचनमिति चेत् ॥ २३ ॥ याव-

हुतम् ॥ २४ ॥ अपूर्वे च विकल्पः स्यादहि सङ्ख्याविधानम् ॥ २५ ॥ उग्गुणत्वान्नेति चेत् ॥ २६ ॥ तथा पूर्ववति स्यात् ॥ २७ ॥ गुणाविशेषाच सर्वत्र ॥ २८ ॥ निष्पन्नग्रहणात् नेति चेत् ॥ २९ तथेष्टापि स्यात् ॥ ३० ॥ यदि वाऽविशये नियमः प्रकृत्युपबन्धाच्छरेष्वपि प्रसिद्धः स्यात् ॥ ३१ ॥ दृष्टः प्रयोग इति चेत् ॥ ३२ ॥ तथा शरेष्वपि ॥ ३३ ॥ भक्त्येति चेत् ॥ ३४ ॥ तथेतरस्मिन् ॥ ३५ ॥ अर्थस्य चासमाप्तत्वात् न तासामेकदेशे स्यात् ॥ ३६ ॥

अष्टमस्य अध्यायस्य चतुर्थः पादः

दर्विहोमो यज्ञाभिधानं होमसंयोगात् ॥ १ ॥ स लौकिकानां स्यात् कर्तुस्तदाख्यत्वात् ॥ २ ॥ सर्वेषां वा दर्शनाद्वास्तुहोमे ॥ ३ ॥ जुहोति चोदनानां वा तत्संयोगात् ॥ ४ ॥ द्रव्योपदेशाद्वा गुणाभिधानं स्यात् ॥ ५ ॥ न लौकिकानामाचारग्रहणात्वाच्छब्दवतां चान्यार्थविधानात् ॥ ६ ॥ दर्श-

नाच्चान्यपात्रस्य ॥ ७ ॥ तथाग्निहविषोः ॥ ८ ॥ उक्तश्चार्थसम्बन्धः ॥ ९ ॥ तस्मिन्सोमः प्रवर्त्तेताव्यक्तत्वात् ॥ १० ॥ न वा स्वाहाकारेण संयोगाद्वषट्कारस्य च निर्देशात्तन्त्रे तेन विप्रतिषेधात् ॥ ११ शब्दान्तरत्वात् ॥ १२ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ १३ ॥ उत्तरार्थस्तु स्वाहाकारो यथा साप्तदश्यं तत्राविप्रतिषिद्धा पुनः प्रवृत्तिर्लिंगदर्शनात्पशुवत् ॥ १४ ॥ अनुत्तरार्थौ वाऽर्थवत्त्वादानर्थक्याद्धि प्राकृतस्योपरोधः स्यात् ॥ १५ ॥ न प्रकृतावपीति चेत् ॥ १६ ॥ उक्तं समवाये पारदौर्बल्यम् ॥ १७ ॥ तच्चोदनावेष्टेः प्रवृत्तित्वाद्विधिः स्यात् ॥ १८ ॥ शब्दसामर्थ्याच्च ॥ १९ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ २० ॥ तत्राभावस्य हेतुत्वात्, गुणार्थे स्याददर्शनम् ॥ २१ ॥ विधिरिति चेत् ॥ २२ ॥ न वाक्यशेषत्वात्, गुणार्थे च समाधानं नानात्वेनोपपद्यते ॥ २३ ॥ येषां वाऽपरयोर्होमस्तेषां स्यादविरोधात् ॥ २४ ॥ तत्रौषधानि चोद्यन्ते, तानि स्थानेन गम्येरन् ॥ २५ ॥ लिंगाद्वा शेषहोमयोः ॥ २६ ॥ प्रतिपत्ती तु ते भवतस्तस्मादतद्विकारत्वम् ॥ २७ ॥ सन्निपाते विरोधिनामप्रवृत्तिः प्रतीयेत विध्युत्पत्तिव्यवस्था-

नादर्थस्यापरिणेयत्वात् वचनादतिदेशः स्यात् ॥ २८ ॥

नवमस्य अध्यायस्य प्रथमः पादः

—:*:—

यज्ञकर्म प्रधानं तद्धि चोदनाभूतं तस्य द्रव्येषु संस्कारस्तत्प्रयुक्तस्तदर्थत्वात् ॥ १ ॥ संस्कारे युज्यमानानां तादर्थ्यात्तत्प्रयुक्तं स्यात् ॥ २ ॥ तेन त्वर्थेन यज्ञस्य संयोगात् धर्मसम्बन्धास्तस्माद्यज्ञप्रयुक्तं स्यात्संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ ३ ॥ फलदेवतयोश्च ॥ ४ ॥ न, चोदनातो हि ताद्गुण्यम् ॥ ५ ॥ देवता वा प्रयोजयेदतिथिवद्भोजनस्य तदर्थत्वात् ॥ ६ ॥ आर्थपत्याच्च ॥ ७ ॥ ततश्च तेन सम्बन्धः ॥ ८ ॥ अपि वा शब्दपूर्वत्वाद्यज्ञकर्म प्रधानं स्याद्गुणत्वे देवताश्रुतिः ॥ ९ ॥ अतिथौ तत्प्रधानत्वमभावः कर्मणि स्यात्तस्य प्रीतिप्रधानत्वात् ॥ १० ॥ द्रव्यसंख्याहेतुसमुदायं वा श्रुतिसंयोगात् ॥ ११ ॥ अर्थकारिते च द्रव्येण न व्यवस्था स्यात् ॥ १२ ॥ अर्थो वा स्यात्प्रयोजनमितरेषामचोदनात्तस्य च गुणभू-

तत्वात् ॥ १३ ॥ अपूर्वत्वाद्व्यवस्था स्यात् ॥ १४ ॥ तत्प्रयुक्तत्वे च धर्मस्य सर्वविषयत्वम् ॥ १५ ॥ तद्युक्तस्येति चेत् ॥ १६ ॥ नाश्रुतित्वात् ॥ १७ ॥ अधिकारादिति चेत् ॥ १८ ॥ तुल्येषु नाधिकारः स्यादचोदितस्य सम्बन्धः पृथक्सतां यज्ञार्थेनाभि-सम्बन्धस्तस्मादयज्ञप्रयोजनम् ॥ १९ ॥ देशबद्धमुपांशुत्वं तेषां स्यात् श्रुतिनिर्देशात्तस्य च तत्र भावात् ॥ २० ॥ यज्ञस्य वा तत्संयोगात् ॥ २१ ॥ अनुवादश्च तदर्थवत् ॥ २२ ॥ प्रणीतादि तथेति चेत् ॥ २३ ॥ न यज्ञस्याश्रुतित्वात् ॥ २४ ॥ तद्देशानां वा सङ्घातस्याचोदितत्वात् ॥ २५ ॥ अग्नि-धर्मः प्रतीष्टकं संघातात्पौर्णमासीवत् ॥ २६ ॥ अग्नेर्वा स्यात् द्रव्यैकत्वादितरासां तदर्थत्वात् ॥ २७ ॥ चोदनासमुदायात्तु पौर्णमास्यां तथा स्यात् ॥ २८ ॥ पत्नीसंयाजान्तत्वं सर्वेषामविशेषात् ॥ २९ ॥ लिङ्गाद्वा प्रागुत्तमात् ॥ ३० ॥ अनुवादो वा दीक्षा यथा नक्तंसंस्थापनस्य ॥ ३१ ॥ स्याद्वाऽनारभ्य-विधानादन्ते लिङ्गविरोधात् ॥ ३२ ॥ अभ्यासः सामिधेनीनां प्राथम्यात् स्थानधर्मः स्यात् ॥ ३३ ॥ दृष्टाद्यावृत्तौ प्रयाजवदावर्त्तेतारम्भणीया

॥ ३४ ॥ सकृद्वाऽऽरम्भसंयोगात् एकःपुनरारम्भो यावज्जीवप्रयोगात् ॥ ३५ ॥ अर्थाभिधानसंयोगान्मन्त्रेषु शेषभावः स्यात्तत्राचोदितमप्राप्तश्चोदिताभिधानात् ॥ ३६ ॥ ततश्चावचनं तेषामितरार्थं प्रयुज्यते ॥ ३७ ॥ गुणशब्दस्तथेति चेत् ॥ ३८ ॥ न समवायात् ॥ ३९ ॥ चोदिते तु परार्थत्वाद्विधिवदविकारः स्यात् ॥ ४० ॥ विकारस्तत्प्रधाने स्यात् ॥ ४१ ॥ असंयोगात्तदर्थेषु तद्विशिष्टं प्रतीयेत ॥ ४२ ॥ कर्माभावादेवमिति चेत् ॥ ४३ न परार्थत्वात् ॥ ४४ ॥ लिङ्गविशेषनिर्देशात् समानविधानेष्वप्राप्ता सारस्वती स्त्रीत्वात् ॥ ४५ ॥ पश्वभिधानाद्वा तद्धि चोदनाभूतं पुंविषयं पुन पशुत्वम् ॥ ४६ ॥ विशेषो वा तदर्थनिर्देशात् ॥ ४७ ॥ पशुत्वं चैकशब्द्यात् ॥ ४८ ॥ यथोक्तं वा सन्निधानात् ॥ ४९ ॥ आम्नातादन्यदधिकारे वचनाद्विकारः स्यात् ॥ ५० ॥ द्वैधं वा तुल्यहेतुत्वात्सामान्याद्विकल्पः स्यात् ॥ ५१ ॥ उपदेशाच्च साम्नः ॥ ५२ ॥ नियमो वा श्रुतिविशेषादितरत्सात्पदश्ववत् ॥ ५३ ॥ अप्रगाणाच्छब्दान्यत्वे तथा तोपदेशः स्यात् ॥ ५४ ॥ यत्स्थाने वा तद्गीतिः

स्यात् पदान्यत्वप्रधानत्वात् ॥ ५५ ॥ गानसंयोगाच्च ॥ ५६ ॥ वचनमिति चेत् ॥ ५७ ॥ न तत्प्रधानत्वात् ॥ ५८ ॥

नवमस्य अध्यायस्य द्वितीयः पादः

---:*:---

सामानि मंत्रमेके स्मृत्युपदेशाभ्याम् ॥ १ ॥ तदुक्तदोषम् ॥ २ ॥ कर्म वा विधिलक्षणम् ॥ ३ ॥ तद्गुणद्रव्यं वचनात् पाकयज्ञवत् ॥ ४ ॥ तत्राविप्रतिषिद्धो द्रव्यांतरे व्यतिरेकः प्रदेशश्च ॥ ५ ॥ शब्दार्थत्वात्तु नैवं स्यात् ॥ ६ ॥ परार्थत्वाच्च शब्दानामे ॥ ७ ॥ असंबंधश्च कर्मणा शब्दयोः पृथगर्थत्वात् ॥ ८ संस्काराश्चाप्रकरणेऽग्निवत्स्यात् प्रयुक्तत्वात् ॥ ९ ॥ अकार्यत्वाच्च शब्दानामप्रयोगः प्रतीयेत ॥ १० ॥ अश्रितत्वाच्च ॥ ११ ॥ प्रयुज्यत इति चेत् ॥ १२ ॥ ग्रहणार्थम् प्रयुज्येत ॥ १३ ॥ पृचे स्यात् श्रुतिनिर्देशात् ॥ १४ ॥ शब्दार्थत्वाद्विकारस्य ॥ १५ ॥ दर्शयति च ॥ १६ ॥ वाक्यानां तु विभक्तत्वात् प्रतिशब्दं समाप्तिः स्यात् संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ १७ ॥ तथा चान्यार्थ दर्शनम् ॥ १८ ॥ अनवानोपदेशश्च तद्वत् ॥ १९ ॥ अभ्यासेनेतरा श्रुतिः

॥ २० ॥ तदभ्यासः समासु स्यात् ॥ २१ ॥ लिंग-
दर्शनाच्च ॥ २२ ॥ नैमित्तिकं तूत्तरात्वमानन्तर्या-
त्प्रतीयेत ॥ २३ ॥ ऐकार्थ्याच्च तदभ्यासः ॥ २४ ॥
प्रागाथिकन्तु ॥ २५ ॥ स्वे च ॥ २६ ॥ प्रगाथेच्च ॥ २७
लिंगदर्शनाव्यतिरेकाच्च ॥ २८ ॥ अर्थैकत्वात् विक-
ल्पः स्यात् ॥ २९ ॥ अर्थैकत्वाद्विकल्पः स्यादृक्सा-
मयोस्तदर्थत्वात् ॥ ३० ॥ वचनाद्विनियोगः स्यात्
॥ ३१ ॥ सामप्रदेशे विकारस्तदपेक्षः स्याच्छास्त्रकृत-
त्वात् ॥ ३२ ॥ वर्णे तु बादरिर्यथाद्रव्यं द्रव्यव्यति-
रेकात् ॥ ३३ ॥ स्तोभस्यैके द्रव्यान्तरे निवृत्ति-
मृगृत् ॥ ३४ ॥ सर्वातिदेशस्तु सामान्याल्लोकवद्वि-
कारः स्यात् ॥ ३५ ॥ अन्वयश्चापि दर्शयति ॥ ३६ ॥
निवृत्तिर्वाऽर्थलोपात् ॥ ३७ ॥ अन्वयो वार्थवादः
स्यात् ॥ ३८ ॥ अधिकं च विवर्णं च जैमिनिः स्तोभ-
शब्दत्वात् ॥ ३९ ॥ धर्मस्यार्थकृतत्वाद्द्रव्यगुणवि-
कारव्यतिक्रमप्रतिषेधे चोदनानुबन्धः समवायात्
॥ ४० ॥ तदुत्पत्तेस्तु निवृत्तिस्तत्कृतत्वात्स्यात् ॥
४१ ॥ आवेश्येरन्वार्थवत्त्वात्संस्कारस्य तदर्थत्वात्
॥ ४२ ॥ आख्या चैवं तदावेशात् विकृतौ स्याद-
पूर्वत्वात् ॥ ४३ ॥ पशावर्थेन त्वर्थसामान्यं संस्कार-

स्य तदर्थत्वात् ॥ ४४ ॥ क्रियेरन् वाऽर्थनिर्वृत्तेः ॥ ४५ ॥ एकार्थत्वादविभागः स्यात् ॥ ४६ ॥ निर्देशाद्वा व्यवतिष्ठेरन् ॥ ४७ ॥ अप्राकृते तद्विकाराद्विरोधादव्यवतिष्ठेरन् ॥ ४८ ॥ उभयसाम्नि चैवमेकार्थ्यात् ॥ ४९ ॥ स्वार्थत्वाद्वा व्यवस्था स्यात् प्रकृतिवत् ॥ ५० ॥ पार्वणहोमयोस्त्वप्रवृत्तिः समुदायार्थसंयोगात्तदभीज्या हि ॥ ५१ ॥ कालस्येति चेत् ॥ ५२ ॥ नाप्रकरणत्वात् ॥ ५३ ॥ मन्त्रवर्णाच्च ॥ ५४ ॥ तदभावेऽग्निवदिति चेत् ॥ ५५ ॥ नाधिकारिकत्वात् ॥ ५६ ॥ उभयोरविशेषात् ॥ ५७ ॥ यदभीज्या वा तद्विषयौ ॥ ५८ ॥ प्रयाजेऽपीति चेत् ॥ ५९ ॥ नाचोदितत्वात् ॥ ६० ॥

नवमस्य अध्यायस्य तृतीयः पादः

—:*:—

प्रकृतौ यथोत्पत्तिवचनमर्थानां तथोत्तरस्यान्ततौ तत्प्रकृतित्वादर्थे चाकार्य्यत्वात् ॥ १ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ २ ॥ जातिनैमित्तिकं यथास्थानम् ॥ ३ ॥ अग्निकारमेकी नार्षत्वात् ॥ ४ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ ५ विकारो वा तदुक्तहेतुः ॥ ६ ॥ लिंगं मन्त्रचिकीर्षा

र्थम् ॥ ७ ॥ नियमो वोभयभागित्वात् ॥ ८ ॥ लौकिके दोषसंयोगादपवृक्ते हि चोद्यते निमित्तेन प्रकृतौ स्यादभागित्वात् ॥ ९ ॥ अन्यायस्त्वविकारेणादृष्टप्रतिघातित्वादविशेषाच्च तेनास्य ॥ १० ॥ विकारो वा तदर्थत्वात् ॥ ११ ॥ अपि त्वन्यायसम्बन्धात् प्रकृतिवत् परेष्वपि यथार्थं स्यात् ॥ १२ ॥ यथार्थन्त्वन्यायस्याचोदितत्वात् ॥ १३ ॥ छन्दसि तु यथादृष्टम् ॥ १४ ॥ विप्रतिपत्तौ विकल्पः स्यात् समत्वाद्गुणे त्वन्यायकल्पनैकदेशत्वात् ॥ १५ ॥ प्रकरणविशेषाच्च ॥ १६ ॥ अर्थाभावात्तु नैवं स्यात् गुणमात्रमितरत् ॥ १७ ॥ द्यावोस्तथेति चेत् ॥ १८ ॥ नोत्पत्तिशब्दत्वात् ॥ १९ ॥ अपूर्वे त्वविकारो प्रदेशात् प्रतीयेत ॥ २० ॥ विकृतौ चापि तद्वचनात् ॥ २१ ॥॥ अध्रिगुः सवनीयेषु तद्वत्समानविधानाश्चेत् ॥ २२ ॥ प्रतिनिधौ चाविकारात् ॥ २३ ॥ अनाम्नानादशब्दत्वमभावाच्चेतरस्य स्यात् ॥ २४ ॥ तादर्थ्याद्वा तदाख्यं स्यात् संस्कारैरविशिष्टत्वात् ॥ २५ ॥ उक्तं च तत्त्वमस्य ॥ २६ ॥ संसर्गिषु चार्थस्यास्थितपरिमाणत्वात् ॥ २७ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ २८ ॥ एकधेत्येकसंयोगादभ्यासेनाभि-

धानं स्यात् ॥ २६ ॥ अविकारो वा बहूनामेककर्मवत् ॥ ३० ॥ सक्तत्त्वं त्वैकाध्यं स्यादेकत्वाच्चचोऽनभिप्रेतं तत्प्रकृतित्वात् परेषूभ्यासेन विवृद्धावभिधानं स्यात् ॥ ३१ ॥ मेधपतित्वं स्वामिदैवतस्य समवायात्सर्वत्र च प्रयुक्तत्वात्तस्य चान्यायनिगदत्वात् सर्वत्रैवाविकारः स्यात् ॥ ३२ ॥ अपि वा द्विसमवायोऽर्थान्यत्वे यथासंख्यं प्रयोगः स्यात् ॥ ३३ ॥ स्वामिनो वैकशब्द्यादुत्कर्षो देवतायां स्यात् पत्न्यां द्वितीयशब्दः स्यात् ॥ ३४ ॥ देवता तु तदाशीष्ट्वात्सम्प्राप्तत्वात् स्वामिन्यनर्थिका स्यात् ॥ ३५ ॥ उत्सर्गाच्च भक्त्या तस्मिन् पतित्वं स्यात् ॥ ३६ ॥ उत्कर्ष्ये तैकसंयुक्तो द्विदैवते सम्भवात् ॥ ३७ ॥ एकस्तु समवायात्तस्य तल्लक्षणत्वात् ॥ ३८ ॥ संसर्गित्वाच्च तस्मात्तेन विकल्पः स्यात् ॥ ३९ ॥ एकत्वेऽपि गुणानपायात् ॥ ४० ॥ नियमो बहुदैवते विकारः स्यात् ॥ ४१ ॥ विकल्पो वा प्रकृतिवत् ॥ ४२ ॥ अर्थान्तरे विकारः स्याद्दैवतापृथक्त्वादेकाभिसमवायात् स्यात् ॥ ४३ ॥

नवमस्य अध्यायस्य चतुर्थः पादः

षड्विंशतिरभ्यासेन पशुगणे तत्प्रकृतित्वाद्गणस्य प्रविभक्तत्वादविकारे हि तासामकार्त्स्न्येनाभिसम्बन्धो विकारान्न समासः स्यादसंयोगाच्च सर्वाभिः ॥ १ ॥ अभ्यासेऽपि तथेति चेत् ॥ २ ॥ न गुणादर्थकृतत्वाच्च ॥ ३ ॥ समासेऽपि तथेति चेत् ॥ ४ ॥ नासम्भवात् ॥ ५ ॥ स्वाभिश्च वचनं प्रकृतौ तथेह स्यात् ॥ ६ ॥ वङ्क्रीणान्तु प्रधानत्वात् समासेनाभिधानं स्यात् प्राधान्यमश्विगोस्तदर्थत्वात् ॥ ७ ॥ तासाञ्च कृत्स्नवचनात् ॥ ८ ॥ अपित्वसन्निपातित्वात् पत्नीवदाम्नातेनाभिधानं स्यात् ॥ ९ ॥ विकारस्तुप्रदेशत्वाद्यजमानवत् ॥ १० ॥ अपूर्वत्वात्तथा पत्न्याम् ॥ ११ ॥ आम्नातस्त्वविकारात् संख्यासु सर्वगामित्वात् ॥ १२ ॥ संख्या त्वेवं प्रधानं स्याद्वङ्क्रयः पुनः प्रधानम् ॥ १३ ॥ अनाम्नातवचनमवचनेन हि वङ्क्रीणां स्यान्निर्देशः ॥ १४ ॥ अभ्यासो वाऽविकारात् ॥ १५ ॥ पशुस्त्वेवं प्रधानं स्यादभ्यासस्य तन्निमित्तत्वात् तस्मात्समासशब्दः स्यात् ॥ १६ ॥ अश्वस्य चतुस्त्रिंशत्तस्य द्ववैचनाशेषिकम् ॥ १७ ॥ तत्

प्रतिषिध्य प्रकृतिर्नियुज्यते सा चतुस्त्रिंशद्वाच्यत्वात् ॥ १८ ॥ ऋग्वा स्यादाम्नातत्वादविकल्पस्य न्याय्यः ॥ १९ ॥ तस्यान्तु वचनादैरवत् पदविकारः स्यात् ॥ २० ॥ सर्वप्रतिषेधो वाऽसंयोगात् पदेन स्यात् ॥ २१ ॥ वनिष्टुसन्निधानादुरूकेण वपाभिधानम् ॥ २२ ॥ प्रशंसाऽस्याभिधानम् ॥ २३ ॥ बाहुप्रशंसा वा ॥ २४ ॥ श्येन-शला-कश्यप-कवष-स्वे कपर्णेष्वाकृतिवचनं प्रसिद्ध सन्निधानात् ॥ २५ ॥ कार्त्स्न्यं वा स्यात्तथाभावात् ॥ २६ ॥ अध्रिगोश्च तदर्थत्वात् ॥ २७ ॥ प्रासङ्गिके प्रायश्चित्तं न विद्यते परार्थत्वात्तदर्थे हि विधीयते ॥ २८ ॥ धारणे च परार्थत्वात् ॥ २९ ॥ क्रियार्थत्वादितरेषु कर्म स्यात् ॥ ३० ॥ नतूत्पन्ने यस्य चोदनाऽप्राप्तकालत्वात् ॥ ३१ ॥ प्रदानदर्शनं श्रपणे तद्धर्मभोजनार्थत्वात् संसर्गाच्च मधूदकवत् ॥ ३२ ॥ संस्कारप्रतिषेधश्च तद्वत् ॥ ३३ ॥ तत्प्रतिषेधे च तथाभूतस्य वर्जनात् ॥ ३४ ॥ अधर्मत्वमप्रदानात् प्रणीतार्थे विधानाद तुल्यत्वादसंसर्गः ॥ ३५ ॥ परो नित्यानुवादः स्यात् ॥ ३६ ॥ विहितप्रतिषेधो वा ॥ ३७ ॥ वर्जने गुणभावित्वात्तदुक्तप्रतिषेधात् स्यात् कारणात् केवला-

श्रनम् ॥ ३८ ॥ वृतधर्मांच्च लेपवत् ॥ ३९ ॥ रसप्रतिषेधो वा पुरुषधर्मत्वात् ॥ ४० ॥ अभ्युदये दोहापनयः स्वधर्मा स्यात् प्रवृत्तत्वात् ॥ ४१ ॥ शृतोपदेशाच्च ॥ ४२ ॥ अपनयो वार्थान्तरे विधानाच्चरुपयोवत् ॥ ४३ ॥ लक्षणार्था शृतश्रुतिः ॥ ४४ ॥ अयथानान्त्वपूर्वत्वात् प्रदानार्थे विधानं स्यात् ॥ ४५ ॥ गुणो वा श्रयणार्थत्वात् ॥ ४६ ॥ अनिर्देशाच्च ॥ ४७ ॥ श्रुतेश्च तत्प्रधानत्वात् ॥ ४८ ॥ अर्थवादश्च तदर्थवत् ॥ ४९ ॥ संस्कारं प्रति भावाच्च तस्मादथ प्रधानं स्यात् ॥ ५० ॥ पर्य्यग्नि कृतानामुत्सर्गे तादर्थ्यमुपधानवत् ॥ ५१ ॥ शेष-प्रतिषेधो वाऽर्थाभावादिडान्तवत् ॥ ५२ ॥ पूर्ववत्त्वाच्च शब्दस्य संस्थापयतीति चापूर्वत्वे नोपपद्यते ॥ ५३ ॥ प्रवृत्ते यज्ञहेतुत्वात्प्रतिषेधे संस्काराणाम कर्म स्यात् तत्कारितत्वाद् यथा प्रयाजप्रतिषेधे ग्रहणमाज्यस्य ॥ ५४ ॥ क्रिया वा स्यादवच्छेदाद-कर्म सर्वहानं स्यात् ॥ ५५ ॥ आज्यसंस्थाप्रतिनिधिः स्यात् द्रव्योत्सर्गात् ॥ ५६ ॥ समाप्तिवचनात् ॥ ५७ ॥ चोदना वा कर्मोत्सर्गादन्यैः स्यादविशिष्टत्वात् ॥ ५८ ॥ अनिज्याश्च वनस्पतेः प्रसिद्ध

तेन दर्शयति ॥ ५९ ॥ संख्या तद्देवतत्वात् स्यात् ॥ ६० ॥

दशमस्य अध्यायस्य प्रथमः पादः

विधेः प्रकरणान्तरेऽतिदेशात् सर्वकर्म स्यात् ॥ १ अपि वाभिधानसंस्कारद्रव्यमर्थे क्रियेत तादर्थ्यात् ॥ २ ॥ तेषामप्रत्यक्षविशिष्टत्वात् ॥ ३ ॥ दृष्टिरारम्भसंयोगादंगभूतान्निवर्त्तेतारम्भस्य प्रधानसंयोगात् ॥ ४ ॥ प्रधानाच्चान्यसंयुक्तात्सर्वारम्भान्निवर्त्तेतानंगत्वात् ॥ ५ ॥ तस्यां तु स्यात् प्रयाजवत् ॥ ६ ॥ नवांगभूतत्वात् ॥ ७ ॥ एकवाक्यत्वाच्च ॥ ८ ॥ कर्म च द्रव्यसंयोगार्थमर्थाभावान्निवर्त्तेत तादर्थ्यं श्रुति संयोगात् ॥ ९ ॥ स्थाणौ तु देशमात्रत्वादनिवृत्तिः प्रतीयेत ॥ १० ॥ अपि वा शेषभूतत्वात् तत्संस्कारः प्रतीयेत ॥ ११ ॥ समाख्यानञ्च तद्वत् ॥ १२ ॥ मंत्रवर्णश्च तद्वत् ॥ १३ ॥ प्रयाजे च तन्न्यायत्वात् ॥ १४ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ १५ ॥ तथाज्यभागाग्निरपीति चेत् ॥ १६ ॥ व्यपदेशाद्देवतान्तरम् ॥ १७ समत्वाच्च ॥ १८ ॥ पशावपीति चेत् ॥ १९ ॥ न

तद्भूतवचनात् ॥ २० ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ २१ ॥ गुणो वा स्यात् कपालवत् गुणभूतविकाराच्च ॥ २२ अपि वा शेषभूतत्वात्तत्संस्कारः प्रतीयेत स्वाहाकारवदंगानामर्थसंयोगात् ॥ २३ ॥ व्यूढवचनञ्च विप्रतिपत्तौ तदर्थत्वात् ॥ २४ ॥ गुणेऽपीति चेत् ॥ २५ ॥ नासंहानात् कपालवत् ॥ २६ ॥ ग्रहाणांच सम्प्रतिपत्तौ तद्वचनं तदर्थत्वात् ॥ २७ ग्रहाभावे च तद्वचनम् ॥ २८ ॥ देवतायाश्च हेतुत्वं प्रसिद्धं तेन दर्शयति ॥ २९ ॥ अविरुद्धोपपत्तिरर्थापत्तेः शृतवत् गुणभूतविकारः स्यात् ॥ ३० ॥ स ह्यर्थः स्यादुभयोः श्रुतिभूतत्वाद्विप्रतिपत्तौ तादर्थ्याद्विकारत्वमुक्तं तस्यार्थवादत्वम् ॥ ३१ ॥ विप्रतिपत्तौ तासामाख्याविकारः स्यात् ॥ ३२ ॥ अभ्यासो वा प्रयाजवदेकदेशोऽन्यदेवत्यः ॥ ३३ ॥ चरुर्हविर्विकारः स्यादिज्यासंयोगात् ॥ ३४ ॥ प्रसिद्धग्रहणत्वाच्च ॥ ३५ ॥ ओदनो वान्नसंयोगात् ॥ ३६ ॥ न ह्यर्थत्वात् ॥ ३७ ॥ कपालविकारो वा विशयेऽर्थोपपत्तिभ्याम् ॥ ३८ ॥ गुणमुख्यविशेषाच्च ॥ ३९ ॥ तच्छ्रुतौ चान्यहविष्ट्वात् ॥ ४० ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ ४१ ॥ ओदनो वा प्रयुक्तत्वात् ॥ ४२

अपूर्वव्यपदेशाच्च ॥ ४३ ॥ तथा च लिंगदर्शनम् ॥ ४४ ॥ स कपाले प्रकृत्या स्यादन्यस्य चाश्रुतित्वात् ॥ ४५ ॥ एकस्मिन् वा विप्रतिषेधात् ॥ ४६ ॥ न वार्थान्तरसंयोगादपूपे पाकसंयुक्तं धारणार्थं चरौ भवति तत्रार्थात् पात्रलाभः स्यादनियमोऽविशेषात् ॥ ४७ ॥ चरौ वा लिंगदर्शनात् ॥ ४८ ॥ तस्मिन् पेषणमनर्थलोपात्स्यात् ॥ ४९ ॥ अक्रिया वा अपूपहेतुत्वात् ॥ ५० ॥ पिण्डार्थत्वाच्च संयवनम् ॥ ५१ संवपनंच तादर्थ्यात् ॥ ५२ ॥ सन्तापनमधः अपणात् ॥ ५३ ॥ उपधानंच तादर्थ्यात् ॥ ५४ ॥ पृथुश्लक्ष्णे वानपूपत्वात् ॥ ५५ ॥ अभ्यूहश्चोपरिपाकार्थत्वात् ॥ ५६ ॥ तथावज्वलनम् ॥ ५७ ॥ व्युद्वृत्यासादनंच प्रकृतावश्रुतित्वात् ॥ ५८ ॥

दशमस्य अध्यायस्य द्वितीयः पादः

—:*:—

कृष्णलेष्वर्थ लोपादपाकः स्यात् ॥ १ ॥ स्याद्वा प्रत्यक्षशिष्टत्वात् प्रदानवत् ॥ २ ॥ उपस्तरणाभिघारणयोरमृतार्थत्वादकर्म स्यात् ॥ ३ ॥ क्रियेत वार्थवादत्वात्तयोः संसर्गहेतुत्वात् ॥ ४ ॥ अकर्म

वा चतुर्भिराम्निवचनात् सह पूर्वैः पुनश्चतुवत्तम् ॥ ५ ॥ क्रिया वा मुख्यावदानपरिमाणात् सामान्यात् तद्गुणत्वम् ॥ ६ ॥ तेषां चैकावदानत्वात् ॥ ७ ॥ आप्तिः संख्यासमानत्वात् ॥ ८ ॥ सतोस्त्वाम्निवचनं व्यर्थम् ॥ ९ ॥ विकल्पस्त्वेकावदानत्वात् ॥ १० ॥ सर्वविकारे त्वभ्यासानर्थक्यं हविषो हीतरस्य स्यादपि वा स्विष्टकृतः स्याद्दितरस्यान्याय्यत्वात् ॥ ११ ॥ अकर्म वा संसर्गार्थनिवृत्तित्वात् तस्माद्दाम्निसमर्थत्वम् ॥ १२ ॥ भक्षणात्तु प्रीत्यर्थत्वादकर्म स्यात् ॥ १३ ॥ स्याद्वा निर्द्दानदर्शनात् ॥ १४ ॥ वचनं वाज्यभक्षस्य प्रकृतौ स्यादभागित्वात् ॥ १५ ॥ वचनं वा हिरण्यस्य प्रदानवदाज्यस्य गुणभूतत्वात् ॥ १६ ॥ एकधोपहारे सहत्वं ब्रह्मभक्षाणां प्रकृतौ विहृतत्वात् ॥ १७ ॥ सर्वत्वं च तेषामधिकारात्स्यात् ॥ १८ ॥ पुरुषापनयो वा तेषामवाच्यत्वात् ॥ १९ ॥ पुरुषापनयात् स्वकालत्वम् ॥ २० ॥ एकार्थत्वादविभागः स्यात् ॥ २१ ॥ ऋत्विग्दानं धर्ममात्रार्थं स्याद्ददाति सामर्थ्यात् ॥ २२ ॥ परिक्रयार्थं वा कर्मसंयोगाल्लोकवत् ॥ २३ ॥ दक्षिणायुक्तवचनाच्च ॥ २४ ॥ न चान्येनानम्येत परि-

मुपयोगः स्यात् ॥ ४८ ॥ यदि तु वचनात्तेषां जपसंस्कारमर्थलुप्तं सेष्टि तदर्थत्वात् ॥ ४९ ॥ कास्यानि तु न विद्यन्ते कामाज्ञानात् यथेतरस्यानुच्यमानानि ॥ ५० ॥ ईहार्थाश्चाभावात् सूक्तवाक्वत् ॥ ५१ ॥ स्युर्वा अर्थवादत्वात् ॥ ५२ ॥ नेच्छाभिधानात् तदभावादितरस्मिन् ॥ ५३ ॥ स्युर्वा होतृकामाः ॥ ५४ ॥ न तदाशीष्ट्वात् ॥ ५५ ॥ सर्वस्वारस्य दिष्टगतौ समापनं न विद्यते कर्मणो जीवसंयोगात् ॥ ५६ ॥ स्याद्वोभयोः प्रत्यक्षशिष्टत्वात् ॥ ५७ ॥ गते कर्मास्थियज्ञवत् ॥ ५८ ॥ जीवत्यवचनमायुराशिषस्तदर्थत्वात् ॥ ५९ ॥ वचनं वा भागित्वात् प्राक् यथोक्तात् ॥ ६० ॥ क्रिया स्याद्धर्ममात्राणाम् ॥ ६१ ॥ गुणलोपे च मुख्यस्य ॥ ६२ ॥ मुष्टिलोपात्तु संख्यालोपस्तद्गुणत्वात् स्यात् ॥ ६३ ॥ न निर्वापशेषत्वात् ॥ ६४ ॥ संख्या तु चोदनां प्रति सामान्यात् तद्विकारः संयोगाच्च परं मुष्टेः ॥ ६५ ॥ न चोदनाभिसंबन्धात् प्रकृतौ संस्कारयोगात् ॥ ६६ ॥ औत्पत्तिके तु द्रव्यतो विकारः स्यादकार्य्यत्वात् ॥ ६७ ॥ नैमित्तिके तु कार्य्यत्वात् प्रकृतेः स्यात् तदापत्तेः ॥ ६८ ॥ विप्रति-

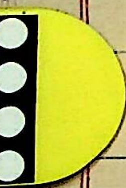
षेधे तद्वचनात् प्राकृतगुणलोपः स्यात् तेन च कर्मसंयोगात् ॥ ६९ ॥ परेषां प्रतिषेधः स्यात् ॥ ७० ॥ प्रतिषेधाच्च ॥ ७१ ॥ अर्थाभावे संस्कारत्वं स्यात ॥ ७२ ॥ अर्थेन च विपर्य्यासे तादर्थ्यात् तत्त्वमेव स्यात् ॥ ७३ ॥

दशमस्य अध्यायस्य तृतीयः पादः

———:0———

विकृतौ शब्दवत्वात् प्रधानस्य गुणानामधिकोत्पत्तिः सन्निधानात् ॥ १ ॥ प्रकृतिवत् तस्य चानुपरोधः ॥ २ ॥ चोदनाप्रभुत्वाच्च ॥ ३ ॥ प्रधानं त्वङ्गसंयुक्तं तथाभूतमपूर्वं स्यात् तस्य विध्युपलक्षणात् सर्वो हि पूर्ववान् विधिरविशेषात् प्रवर्त्तितः ॥ ४ ॥ न चांगविधिरनंगे स्यात् ॥ ५ ॥ कर्मणस्त्वैकशब्द्यात् सन्निधाने विधेराख्यासंयोगो गुणेन तद्विकारः स्यात् शब्दस्य विधिगामित्वात् गुणस्य चोपदेश्यत्वात् ॥ ६ ॥ अकार्य्यत्वाच्च नाम्नः ॥ ७ ॥ तुल्या च प्रभुता गुणे ॥ ८ ॥ सर्वमेवं प्रधानमिति चेत् ॥ ९ ॥ तथाभूतेन संयोगाद्यथार्थविधयः स्युः ॥ १० ॥ विधित्वं चाविशिष्टमेवं प्राकृतानां वैकृतैः कर्मणा योगात्तस्मात् सर्वं प्रधानार्थम् ॥ ११ ॥

समत्वाच्च तदुत्पत्तेः संस्कारैरधिकारः स्यात् ॥ १२
हिरण्यगर्भः पूर्वस्य मंत्रलिंगात् ॥ १३ ॥ प्रकृत्यनु-
परोधाच्च ॥ १४ ॥ उत्तरस्य वा मंत्रार्थित्वात्
॥ १५ ॥ विध्यतिदेशात् तच्छ्रुतौ विकारः स्यात्
गुणानामुपदेश्यत्वात् ॥ १६ ॥ पूर्वस्मिंश्चामन्त्रत्व-
दर्शनात् ॥ १७ ॥ संस्कारे तु क्रियान्तरं तस्य वि-
धायकत्वात् ॥ १८ ॥ प्रकृत्यनुपरोधाच्च ॥ १९ ॥
विधेस्तु तत्र भावात् सन्देहे यस्य शब्दस्तदर्थः स्यात्
॥ २० ॥ संस्कारसामर्थ्याद्गुणसंयोगाच्च ॥ २१ ॥
विप्रतिषेधात् क्रियाप्रकरणे स्यात् ॥ २२ ॥ षड्-
भिर्दीक्षयतीति तासां मन्त्रविकारः श्रुतिसंयोगात्
॥ २३ ॥ अभ्यासात्तु प्रधानस्य ॥ २४ ॥ आवृत्या-
मन्त्रकर्म स्यात् ॥ २५ ॥ अपि वा प्रतिमन्त्रत्वात्
प्राकृतानामहानिः स्यादन्यायश्च कृतेऽभ्यासः ॥ २६
पौर्वापर्य्यञ्चाभ्यासे नोपपद्यते नैमित्तिकत्वात्
॥ २७ ॥ तत्पृथक्त्वञ्च दर्शयति ॥ २८ ॥ न चावि-
शेषाद्व्यपदेशः स्यात् ॥ २९ ॥ अग्न्याधेयस्य नैमित्ति
केगुणविकारे दक्षिणादानमधिकं स्याद्वाक्यसंयो-
गात् ॥ ३० ॥ शिष्टत्वाच्चेतरासां यथास्थानम्
॥ ३१ ॥ विकारस्त्वप्रकरणे हि काम्यानि ॥ ३२ ॥

शङ्कते च निवृत्तेरुभयत्वं हि श्रूयते ॥ ३३ ॥ वासो
वत्सञ्च सामान्यात् ॥ ३४ ॥ अर्थापत्तेस्तद्धर्म्मास्या-
न्निमित्ताख्याभिसंयोगात् ॥ ३५ ॥ दाने पाकोऽर्थ-
लक्षणः ॥ ३६ ॥ पाकस्य चान्नकारितत्वात् ॥ ३७
तथाभिघारणस्य ॥ ३८ ॥ द्रव्यविधिसन्निधौ सङ्ख्या
तेषां गुणत्वात् स्यात् ॥ ३९ ॥ समत्वात् तु गुणा-
नामेकस्य श्रुतिसंयोगात् ॥ ४० ॥ यस्य वा सन्नि-
धाने स्याद् वाक्यतो ह्यभिसम्बन्धः ॥ ४१ ॥ असं-
युक्ता तु तुल्यवदितराभिर्विधीयन्ते तस्मात् सर्वा-
धिकारः स्यात् ॥ ४२ ॥ असंयोगाद्विधिश्रुतावेकजा-
ताधिकारः स्यात् श्रुत्याकोपात्क्रतोः ॥ ४३ ॥ शब्दा
र्थश्चापि लोकवत् ॥ ४४ ॥ सा पशूनामुत्पत्तितो
विभागात् ॥ ४५ ॥ अनियमोऽविशेषात् ॥ ४६ ॥
भागित्वाद्वा गवां स्यात् ॥ ४७ ॥ प्रत्ययात् ॥ ४८ ॥
लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ४९ ॥ तत्र दानं विभागेन प्रदा-
नानां पृथक्त्वात् ॥ ५० ॥ परिक्रयाच्च लोकवत्
॥ ५१ ॥ विभागञ्चापि दर्शयति ॥ ५२ ॥ समं
स्यादश्रुतित्वात् ॥ ५३ ॥ अपि वा कर्मवैषम्यात्
॥ ५४ ॥ अतुल्याः स्युः परिक्रये विषमाख्या विधि-
श्रुतौ परिक्रयात् न कर्मण्युपपद्यते दर्शनाद्विशेषस्य

तथाभ्युदये ॥ ५५ ॥ तस्य धेनुरिति गवां, प्रकृतौ विभक्तचोदितत्वात् सामान्यात् तद्विकारः स्यात् यथेष्टिर्गुणशब्देन ॥ ५६ ॥ सर्वस्य वा क्रतुसंयोगादेकत्वं दक्षिणार्थस्य गुणानां कार्य्यैकत्वादर्थे विकृतौ श्रुतिभूतं स्यात् तस्मात् समवायाद्धि कर्मभिः ॥ ५७ ॥ चोदनानामनाश्रयाल्लिङ्गेन नियमः स्यात् ॥ ५८ ॥ एका पञ्चेति धेनुवत् ॥ ५९ ॥ त्रिवत्सश्च ॥ ६० ॥ तथा च लिङ्गदर्शनम् ॥ ६१ ॥ एके तु श्रुतिभूतत्वात् सङ्ख्यया गवां लिङ्गविशेषेण ॥ ६२ ॥ प्राकाशौ तथेति चेत् ॥ ६३ ॥ अपि त्ववयवार्थत्वात् विभक्तप्रकृतित्वात् गुणेदन्ताविकारः स्यात् ॥ ६४ ॥ धेनुवच्चाश्वदक्षिणा, स ब्रह्मण इति पुरुषापनयो यथा हिरण्यस्य ॥ ६५ ॥ एके तु कर्तृसंयोगात् स्रग्वत्तस्य लिङ्गविशेषेण ॥ ६६ ॥ अपि वा तदधिकाराद्धिरण्यवद्विकारः स्यात् ॥ ६७ तथा च सोमचमसः ॥ ६८ ॥ सर्वविकारो वा क्रत्वर्थे प्रतिषेधात् पशूनाम् ॥ ६९ ॥ ब्रह्मदानेऽविशिष्टमिति चेत् ॥ ७० ॥ उत्सर्गस्य क्रत्वर्थत्वात् प्रतिषिद्धस्य कर्म स्यात् न च गौणः प्रयोजनमर्थः स दक्षिणानां स्यात् ॥ ७१ ॥ यदि तु ब्रह्मणस्त-

दूनं तद्विकारः स्यात् ॥ ७२ ॥ सर्वं वा पुरुषापनयात्तासां क्रतुप्रधानत्वात् ॥ ७३ ॥ यजुर्युक्तो त्वध्वर्य्योर्दक्षिणा विकारः स्यात् ॥ ७४ ॥ अपि वा श्रुतिभूतत्वात् सर्वासां तस्य भागो नियम्यते ॥ ७५ ॥

दशमस्य अध्यायस्य चतुर्थः पादः

—:*:—

प्रकृतिलिङ्गासंयोगात् कर्मसंस्कारं विकृतावधिकं स्यात् ॥ १ ॥ चोदनालिङ्गसंयोगे तद्विकारः प्रतीयेत प्रकृतिसन्निधानात् ॥ २ ॥ सर्वत्र तु ग्रहाम्नानमधिकं स्यात् प्रकृतिवत् ॥ ३ ॥ अधिकैश्चैकवाक्यत्वात् ॥ ४ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ५ ॥ प्राजापत्येषु चाम्नानात् ॥ ६ ॥ आमने लिंगदर्शनात् ॥ ७ उपगेषु शरवत् स्यात् प्रकृतिलिंगसंयोगात् ॥ ८ ॥ अनर्थक्यात् त्वधिकं स्यात् ॥ ९ ॥ संस्कारे चान्यसंयोगात् ॥ १० ॥ प्रयाजवदिति चेत् ॥ ११ ॥ नार्थान्यत्वात् ॥ १२ ॥ आच्छादने त्वैकार्थ्यात् प्राकृतस्य विकारः स्यात् ॥ १३ ॥ अधिकं वान्यार्थत्वात् ॥ १४ ॥ समुच्चयञ्च दर्शयति ॥ १५ ॥ सामस्त्यर्था-

न्तरश्रुतेरविकारः प्रतीयेत ॥ १६ ॥ अर्थे त्वश्रूयमाणे
शेषत्वात् प्राकृतस्य विकारः स्यात् ॥ १७ ॥ सर्वेषा
मविशेषात् ॥ १८ ॥ एकस्य वा श्रुतिसामर्थ्यात्
प्रकृतेश्चाविकारात् ॥ १९ ॥ स्तोमविवृद्धौ त्वधिकं
स्यादविवृद्धौ द्रव्यविकारः स्यादितरस्याश्रुतित्वाच्च
॥ २० ॥ पवमाने स्यातां तस्मिन्नावापोद्वापदर्शनात
॥ २१ ॥ वचनानि त्वपूर्वत्वात् ॥ १२ ॥ विधि
शब्दस्य मन्त्रत्वे भावः स्यात्तेन चोदना ॥ २३ ॥
शेषाणां चोदनैकत्वात्तस्मात्सर्वत्र श्रूयते ॥ २४ ॥
तथोत्तरस्यान्ततौ तत्प्रकृतित्वात् ॥ २५ ॥ प्राकृतस्य
गुणश्रुतौ सगुणेनाभिधानं स्यात् ॥ २६ ॥ अवि-
कारो वा अर्थशब्दानपायात्स्यात् द्रव्यवत् ॥ २७ ॥
तथारम्भासमवायाद्वा चोदितेनाभिधानं स्यादर्थस्य
श्रुतिसमवायित्वादवचने च गुणशास्त्रमनर्थकं
स्यात् ॥ २८ ॥ द्रव्येष्वारम्भगामित्वादर्थे विकारः
सामर्थ्यात् ॥ २९ ॥ बुधन्वान् पवमानवद्विशेष
निर्देशात् ॥ ३० ॥ मन्त्रविशेषनिर्देशात् न देव
ताविकारः स्यात् ॥ ३१ ॥ विधिनिगमभेदात्
प्रकृतौ तत्प्रकृतित्वाद्विकृतावपि भेदः स्यात्
॥ ३२ ॥ यथोक्तं वा विप्रतिपत्तेर्न चोदना ॥ ३३

स्विष्टकृद्देवतान्यत्वे तच्छब्दत्वान्निवर्त्तेत ॥ ३४ ॥ संयोगो वा अर्थापत्तेरभिधानस्य कर्मजत्वात् ॥ ३५ सगुणस्य गुणलोपे निगमेषु यावदुक्तं स्यात् ॥ ३६ ॥ सर्वस्य वैककर्म्यात् ॥ ३७ ॥ स्विष्टकृदावापिकोऽनुयाजे स्यात् प्रयोजनवदंगानामर्थं संयोगात् ॥ ३८ ॥ अन्वाहेति च शस्त्रवत् कर्म स्यात् चोदनान्तरात् ॥ ३९ ॥ संस्कारो वा चोदितस्य शब्दवचनार्थत्वात् ॥ ४० ॥ स्याद्गुणार्थत्वात् ॥ ४१ ॥ सनीतायान्तु वचनादविकारः स्यात् ॥ ४२ ॥ पृष्ठार्थेऽन्यद्रथन्तरात् तद्योनिपूर्वत्वात् स्यादृचां प्रविभक्तत्वात् ॥ ४३ ॥ स्वयोनौ वा सर्वाख्यत्वात् ॥ ४४ ॥ यूपवदिति चेत् ॥ ४५ ॥ न कर्मसंयोगात् ॥ ४६ ॥ कार्य्यत्वादुत्तरयोर्यथाप्रकृति ॥ ४७ ॥ समानदेवते वा तृचस्याविभागात् ॥ ४८ ॥ ग्रहाणां देवतान्यत्वे स्तुतशस्त्रयोः कर्मत्वादविकारः स्यात् ॥ ४९ ॥ उभयपानात् पृषदाज्ये दध्नः स्यादुपलक्षणं निगमेषु पातव्यस्योपलक्षणात् ॥ ५० ॥ न वा परार्थत्वाद्यज्ञपतिवत् ॥ ५१ ॥ स्याद्वा आवाहनस्य तादर्थ्यात् ॥ ५२ ॥ न वा संस्कारशब्दत्वात् ॥ ५३ ॥ स्याद्वा द्रव्याभिधानात् ॥ ५४ ॥ दध्नस्तु गुणभूतत्वादा-

ज्यपा निगमाः स्युर्गुणत्वं श्रुतेराज्यप्रधानत्वात् ॥ ५५ ॥ दधि वा स्यात् प्रधानमाज्ये प्रथमान्त्य-संयोगात् ॥ ५६ ॥ अपि वाज्यप्रधानत्वाद्गुणार्थे व्यपदेशे भक्त्या संस्कार शब्दः स्यात् ॥ ५७ ॥ अपि वाख्याविकारत्वात् तेन स्यादुपलक्षणम् ॥ ५८ ॥ न वा स्यात् गुणशास्त्रत्वात् ॥ ५९ ॥

दशमस्य अध्यायस्य पंचमः पादः

———:*:———

आनुपूर्व्यवतामेकदेश ग्रहणेष्वागमवदन्त्यलोपः स्यात् ॥ १ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ २ ॥ विकल्पो वा समत्वात् ॥ ३ ॥ क्रमादुपजनोऽन्ते स्यात् ॥ ४ ॥ लिंगमविशिष्टं संङ्ख्याया हि तत् वचनम् ॥ ५ ॥ आदितो वा प्रवृत्तिः स्यादारम्भस्य तदादित्वात् वचनादन्त्यविधिः स्यात् ॥ ६ ॥ एकत्रिके तृचादि-षु माध्यन्दिने च्छन्दसां श्रुतिभूतत्वात् ॥ ७ ॥ आदितो वा तन्न्यायत्वादितरस्यानुमानिकत्वात् ॥ ८ ॥ यथानिवेशञ्च प्रकृतिवत् संख्यामात्रविका-रत्वात् ॥ ९ ॥ त्रिकस्तृते धुर्य्ये स्यात् ॥ १० ॥ एकस्यां वा स्तोमस्यावृत्तिधर्मत्वात् ॥ ११ ॥ चोद नासु त्वपूर्वत्वाल्लिङ्गेन धर्मनियमः स्यात् ॥ १२ ॥

प्राप्तिस्तु रात्रिशब्दसम्बन्धात् ॥ १३ ॥ अपूर्वासु तु सङ्ख्यासु विकल्पः स्यात् सर्वासामर्थवत्त्वात् ॥ १४ स्तोमविवृद्धौ प्राकृतानामभ्यासेन सङ्ख्यापूरणमविकारात् संख्यायां गुणशब्दत्वादन्यस्य चाश्रुतित्वात् ॥ १५ ॥ आगमेन वाऽभ्यासस्याश्रुतित्वात् ॥ १६ संख्यायाश्च पृथक्त्वनिवेशात् ॥ १७ ॥ पराक्शब्दत्वात् ॥ १८ ॥ उक्ताविकाराच्च ॥ १९ ॥ अश्रुतित्वान्नेति चेत् ॥ २० ॥ स्यादर्थचोदितानां परिमाणशास्त्रम् ॥ २१ ॥ आवापवचनं चाभ्यासे नोपपद्यते ॥ २२ ॥ साम्नां चोत्पत्तिसामर्थ्यात् ॥ २३ धूर्येष्वपीति चेत् ॥ २४ ॥ नावृत्तिधर्मत्वात् ॥ २५ ॥ वहिष्पवमाने तु ऋगागमः सामैकत्वात् ॥ २६ ॥ अभ्यासेन तु संख्यापूरणं सामिधेनीष्वभ्यासप्रकृतित्वात् ॥ २७ ॥ अविशेषात् नेति चेत् ॥ २८ ॥ स्यात् तद्धर्मत्वात् प्रकृतिवदभ्यस्येत आ सङ्ख्यापूरणात् ॥ २९ ॥ यावदुक्तं वा कृतपरिमाणत्वात् ॥ ३० ॥ अधिकानांच दर्शनात् ॥ ३१ ॥ कर्मस्वपीति चेत् ॥ ३२ ॥ न चोदितत्वात् ॥ ३३ ॥ षोडशिनो वैकृतत्वं तत्र कृत्स्नविधानात् ॥ ३४ ॥ प्रकृतौ चाभावदर्शनात् ॥ ३५ ॥ अयज्ञ-

वचनाच्च ॥ ३६ ॥ प्रकृतौ वा शिष्टत्वात् ॥ ३७ ॥
प्रकृतिदर्शनाच्च ॥ ३८ ॥ आम्नातं परिसङ्ख्या-
र्थम् ॥ ३९ ॥ उत्तमभावदर्शनम् ॥ ४० ॥ गुणाद-
यज्ञत्वम् ॥ ४१ ॥ तस्याग्रयणाद् ग्रहणम् ॥ ४२ ॥
उक्थ्याच्च वचनात् ॥ ४३ ॥ तृतीयसवने वचनात्
स्यात् ॥ ४४ ॥ अनभ्यासे पराक्शब्दस्य तादर्थ्यात्
॥ ४५ ॥ उक्थ्यविच्छेदवचनत्वात् ॥ ४६ ॥ आग्र-
यणाद्वा पराक्शब्दस्य देशवाचित्वात् पुनराधेयवत्
॥ ४७ ॥ विच्छेदः स्तोमसामान्यात् ॥ ४८ ॥ उक्-
थ्याग्निष्टोमसंयोगादस्तुतशस्त्रः स्यात् सति हि
संख्यान्यत्वम् ॥ ४९ ॥ सस्तुतशस्त्रो वा तदंगत्वात्
॥ ५० ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ ५१ ॥ वचनात् संख्यान्य-
त्वम् ॥ ५२ ॥ अभावादतिरात्रेषु गृह्यते ॥ ५३ ॥
अन्वयो वानारभ्यविधानात् ॥ ५४ ॥ चतुर्थे चतुर्थे
ऽहन्यहीनस्य गृह्यत इत्यभ्यासेन प्रतीयेत भोजन
वत् ॥ ५५ ॥ अपि वा संख्यावत्त्वात् नानाहीनेषु
गृह्यते पक्षवदेकस्मिन् संख्यार्थभावात् ॥ ५६ ॥
भोजने तत्संख्यं स्यात् ॥ ५७ ॥ जगत्सामनि सामा-
भावात् ऋक्तः साम तदाख्यं स्यात् ॥ ५८ ॥ उभ-
यसामनि नैमित्तिकं विकल्पेन समत्वात् स्यात्

॥ ५९ ॥ मुखेग्न वा नियम्येत ॥ ६० ॥ निमित्त विघाताद् वा क्रतुयुक्तस्य कर्म्म स्यात् ॥ ६१ ॥ ऐन्द्रवायवस्याग्रवचनादादितः प्रतिकर्षः स्यात् ॥ ६२ ॥ अपि वा धर्मविशेषात् तद्धर्माणां स्वस्थाने प्रकरणादग्रत्वमुच्यते ॥ ६३ ॥ धारासंयोगाच्च ॥ ६४ ॥ कामसंयोगे तु वचनादादितः प्रतिकर्षः स्यात् ॥ ६५ ॥ तद्देशानां वाग्रसंयोगात् तद्युक्तं कामशास्त्रं स्यात् नित्यसंयोगात् ॥ ६६ ॥ परेषु चाग्रशब्दः पूर्ववत् स्यात् तदादिषु ॥ ६७ ॥ प्रतिकर्षो वा नित्यार्थेनाग्रस्य तदसंयोगात् ॥ ६८ ॥ प्रतिकर्षञ्च दर्शयति ॥ ६९ ॥ पुरस्तादैन्द्रवायवस्याग्रस्य कृतदेशत्वात् ॥ ७० ॥ तुल्यधर्मत्वाच्च ॥ ७१ तथा च लिंगदर्शनम् ॥ ७२ ॥ सादनं चापि शेषत्वात् ॥ ७३ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ ७४ ॥ प्रदानञ्चापि सादनवद् ॥ ७५ ॥ न वा प्रधानत्वात् शेषत्वात् सादनं तथा ॥ ७६ ॥ त्वग्नौकार्यां न्यायोक्ते प्राशनं गुणार्थं स्यात् ॥ ७७ ॥ अपि वाहर्गणेष्वग्निवत् समानविधानं स्यात् ॥ ७८ ॥ द्वादशाहस्य व्यूढसमूढत्वं पृष्ठवत् समानविधानं स्यात् ॥ ७९ ॥ व्यूढो वा लिंगदर्शनात् समूढविकारः ॥ ८०

कामसंयोगात् ॥ ८१ ॥ तस्योभयथा प्रवृत्तिरैक-कर्म्यात् ॥ ८२ ॥ एकादशिनवत् चानीका परि-वृत्तिः स्यात् ॥ ८३ ॥ स्वस्थानविवृद्धिर्वा यज्ञाम-प्रत्यक्षसंख्यात्वात् ॥ ८४ ॥ पृष्ठावृत्तौ चाग्रयणस्य दर्शनात् अयस्मिं शे परिवृत्तौ पुनरैन्द्रवायवः स्यात् ॥ ८५ ॥ वचनात् परिवृत्तिरैकादशिनेषु ॥ ८६ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ ८७ ॥ छन्दोव्यतिक्रमात् व्यूढे भक्ष-पवमान-परिधिकपालस्य मंत्राणां यथोत्पत्ति-वचनमूहवत् स्यात् ॥ ८८ ॥

दशमस्य अध्यायस्य षष्टः पादः

—:※:—

एकचंस्थानि यज्ञे स्युः स्वाध्यायवत् ॥ १ ॥ तृचे वा लिंगदर्शनात् ॥ २ ॥ स्वदृशं प्रति वीक्षणं कालमात्रं परार्थत्वात् ॥ ३ ॥ पृष्ठास्य युगपद्विधेरे काहवत् द्विसामत्वम् ॥ ४ ॥ विभक्ते वा समस्त-विधानात् तद्विभागे विप्रतिषिद्धम् ॥ ५ ॥ समा-सस्त्वैकादशिनेषु तत्प्रकृतित्वात् ॥ ६ ॥ विहार-प्रतिषेधाच्च ॥ ७ ॥ श्रुतितो वा लोकवद्विभागः स्यात् ॥ ८ ॥ विहार प्रकृतित्वाच्च ॥ ९ ॥ विशये च

तदासत्ते ॥ १० ॥ त्रयस्तथेति चेत् ॥ ११ ॥ न समत्वात् प्रयाजवत् ॥ १२ ॥ सर्वपृष्ठे पृष्ठशब्दात्तेषां स्यादेकदेशत्वं पृष्ठस्य कृतदेशत्वात् ॥ १३ ॥ विधेस्तु विप्रकर्षः स्यात् ॥ १४ ॥ वैरूपसामा क्रतुसंयोगात् त्रिवृदेकसामा स्यात् ॥ १५ ॥ पृष्ठार्थे वा प्रकृतिलिंगसंयोगात् ॥ १६ ॥ त्रिवृदिति चेत् ॥ १७ ॥ न प्रकृतावकृत्स्नसंयोगात् ॥ १८ ॥ विधित्वान्नेति चेत् ॥ १९ ॥ स्यात् विशये तन्न्यायत्वात् कर्माविभागात् ॥ २० ॥ प्रकृतेश्चाविकारात् ॥ २१ त्रिवृति संख्यात्वेन सर्वसंख्या विकारः स्यात् ॥ २२ स्तोमस्य वा तल्लिंगत्वात् ॥ २३ ॥ उभयसाम्नि विश्वजिद्वद्विभागः स्यात् ॥ २४ ॥ पृष्ठार्थे वा तदर्थत्वात् ॥ २५ ॥ लिंगदर्शनाच्च ॥ २६ ॥ पृष्ठे रसभोजनमावृत्ते संस्थिते त्रयस्त्रिंशेऽहनि स्यात् तदानन्तर्यात् प्रकृतिवत् ॥ २७ ॥ अन्ते वा कृतकालत्वात् ॥ २८ ॥ अभ्यासे च तदभ्यासः कर्मणः पुनः प्रयोगात् ॥ २९ ॥ अन्ते वा कृतकालत्वात् ॥ ३० ॥ आवृत्तिस्तु व्यवाये कालभेदात् स्यात् ॥ ३१ ॥ मधु न दीक्षिता ब्रह्मचारित्वात् ॥ ३२ ॥ प्राश्येत वा यज्ञार्थत्वात् ॥ ३३ ॥ मानः

समहरन्तरं स्यात् भेदव्यपदेशात् ॥ ३४ ॥ तेन च संस्तवात् ॥ ३५ ॥ अहरन्ताच्च परेण चोदना ॥ ३६ पक्षे संख्या सहस्रवत् ॥ ३७ ॥ अहरङ्गं वाऽशुवच्चोदनाभावात् ॥ ३८ ॥ दशमविसर्गवचनाच्च ॥ ३९ ॥ दशमेऽहन्निति च तद्गुणशास्त्रात् ॥ ४० ॥ संख्यासामंजस्यात् ॥ ४१ ॥ पशूतिरेके चैकस्य भावात् ॥ ४२ ॥ स्तुतिव्यपदेशमंगेन विप्रतिषिद्धं व्रतवत् ॥ ४३ ॥ वचनादतदन्तत्वम् ॥ ४४ ॥ सत्रमेकः प्रकृतिवत् ॥ ४५ ॥ वचनात् तु बहूनां स्यात् ॥ ४६ ॥ अपदेशः स्यादिति चेत् ॥ ४७ ॥ नैकव्यपदेशात् ॥ ४८ ॥ सन्निवापञ्च दर्शयति ॥ ४९ ॥ बहूनामिति चैकस्मिन् विशेषवचनं व्यर्थम् ॥ ५० ॥ अन्ये स्युर्ऋत्विजः प्रकृतिवत् ॥ ५१ ॥ अपि वा यजमानाः स्युर्ऋत्विजामभिधानसंयोगात् तेषां स्यात् यजमानत्वम् ॥ ५२ ॥ कर्तृसंस्कारो वचनादाधातृवदिति चेत ॥ ५३ ॥ स्याद्विषये तन्न्यायत्वात् प्रकृतिवत् ॥ ५४ ॥ स्वाम्याख्याः स्युर्गृहपतिवदिति चेत् ॥ ५५ ॥ न प्रसिद्धग्रहणत्वादसंयुक्तस्य तद्धर्मेण ॥ ५६ ॥ दीक्षितादीक्षितव्यपदेशश्च नोपपद्यते अर्थयोर्नित्यभावित्वात् ॥ ५७ ॥ अदक्षिणत्वाच्च

॥ ५८ ॥ द्वादशाहस्य सत्रत्वमासनोपायिचोदनेन यजमानबहुत्वेन च सत्रशब्दाभिसंयोगात् ॥ ५९ ॥ यजतिचोदनादहीनत्वं स्वामिनां चाऽस्थितपरिमाणत्वात् ॥ ६० ॥ अहीने दक्षिणाशास्त्रं गुणत्वात्प्रत्यहं कर्म भेदः स्यात् ॥ ६१ ॥ सर्वस्य वैककर्म्यात् ॥ ६२ ॥ पृषदाज्यवद्वाऽह्नां गुणशास्त्रं स्यात् ॥ ६३ ज्योतिष्टोम्यस्तु दक्षिणाः सर्वासामेककर्मत्वात् प्रकृतिवत् तस्मान्नासां विकारः स्यात् ॥ ६४ ॥ द्वादशाहे वचनात् प्रत्यहं दक्षिणाभेदस्तत्प्रकृतित्वात् परेषु तासां संख्याविकारः स्यात् ॥ ६५ ॥ परिक्रयाविभागाद्वा समस्तस्य विकारः स्यात् ॥ ६६ ॥ भेदस्तु गुणसंयोगात् ॥ ६७ ॥ प्रत्यहं सर्वसंस्कारः प्रकृतिवत्सर्वासां सर्वशेषत्वात् ॥ ६८ ॥ एकार्थत्वान्नेति चेत् ॥ ६९ ॥ स्यादुत्पत्तौ कालभेदात् ॥ ७० ॥ विभज्य तु संस्कारवचनात् द्वादशाहवत् ॥ ७१ ॥ लिंगेन द्रव्यनिर्देशे सर्वत्र प्रत्ययः स्यात् लिंगस्य सर्वगामित्वादाग्नेयवत् ॥ ७२ ॥ यावदर्थं वा अर्थशेषत्वादल्पेन परिमाणं स्यात् तस्मिंश्च लिंगसामर्थ्यम् ॥ ७३ ॥ आग्नेये कृत्स्नविधिः ॥ ७४ ऋजीषस्य प्रधानत्वादहर्गणे सर्वस्य प्रतिपत्तिः स्यात्

॥ ७५ ॥ वाससि मानोपावहरणे प्रकृतौ सोमस्य वचनात् ॥ ७६ तत्राहर्गणेऽर्थाद्वासः प्रकृतिः स्यात् ॥ ७७ ॥ मानं प्रत्युत्पादयेत् प्रकृतौ तेन दर्शनादु-पावहरणस्य ॥ ७८ ॥ हरणे वा श्रुत्यसंयोगादर्था-द्विकृतौ तेन ॥ ७९ ॥

दशमस्य अध्यायस्य सप्तमः पादः

———:*:———

पशोरेकहविष्ट्वं समस्तचोदितत्वात् ॥ १ ॥ प्रत्यंगं वा ग्रहवदंगानां पृथक्प्रकल्पनत्वात् ॥ २ ॥ हविर्भेदात् कर्मणोऽभ्यासः तस्मात्तेभ्योऽवदानं स्यात् ॥ ३ ॥ आज्यभागवद्वा निर्देशात् परिसंख्या स्यात् ॥ ४ ॥ तेषां वा द्व्यवदानत्वं विवक्षन्नभि-निर्दिशेत् पशोः पंचावदानत्वात् ॥ ५ ॥ अंसशि-रोनूकसक्थिप्रतिषेधश्च तदन्यपरिसङ्ख्याने ऽनर्थकः स्यात् प्रदानत्वात् तेषां निरवदान प्रतिषेधः स्यात् ॥ ६ ॥ अपि वा परिसङ्ख्या स्यादनवदानीयशब्दत्वा त् ॥ ७ ॥ अब्राह्मणे च दर्शनात् ॥ ८ ॥ शृताशृतो पदेशाच्च तेषामुत्सर्गवदयज्ञशेषत्वम् ॥ ९ ॥ इज्या-भेषात् स्विष्टकृदिडेज्यत प्रकृतिवत् ॥ १० ॥ त्र्यङ्गै-

र्वा शरवत् विकारः स्यात् ॥ ११ ॥ अध्यूध्नी तु होतुः क्रांगवत् इडाभक्षविकारः स्यात् ॥ १२ ॥ शेषे वा समवैति तस्माद्रथवन्नियमः स्यात् ॥ १३ ॥ अशास्त्रत्वात्तु नैवं स्यात् ॥ १४ ॥ अपि वा दानमात्रं स्यात् भक्षशब्दानभिसम्बन्धात् ॥ १५ ॥ दातुस्त्वविद्यमानत्वादिडाभक्षविकारः स्यात् शेषं प्रत्यविशिष्टत्वात् ॥ १६ ॥ अग्नीधश्च वनिष्टुरध्यूध्नीवत् ॥ १७ ॥ अप्राकृतत्वान्मैत्रावरुणस्याभक्षत्वम् ॥ १८ ॥ स्याद्वा होत्रध्वर्यु विकारत्वात्तयोः कर्माभिसम्बन्धात् ॥ १९ ॥ द्विभागः स्यात् द्विकर्मत्वात् ॥ २० ॥ एकत्वाद्वैकभागः स्यात् भागस्याश्रुतिभूतत्वात् ॥ २१ ॥ प्रतिप्रस्थातुश्च वपाश्रपणात् ॥ २२ ॥ अभक्षो वा कर्मभेदात्तस्याः सर्वप्रदानत्वात् ॥ २३ ॥ विकृतौ प्राकृतस्य विधेर्ग्रहणात् पुनः श्रुतिरनर्थिका स्यात् ॥ २४ ॥ अपिवाग्नेयवत् द्विशब्दत्वं स्यात् ॥ २५ ॥ न वा शब्दपृथक्त्वात् ॥ २६ ॥ अधिकं वार्थवत्त्वात् स्यादर्थवादगुणाभावे वचनादविकारे तेषु हि तादर्थ्यं स्यादपूर्वत्वात् ॥ २७ ॥ प्रतिषेधः स्यादिति चेत् ॥ २८ ॥ नाश्रुतत्वात् ॥ २९ ॥ अग्रहणादिति चेत् ॥ ३० ॥ न

तुल्यत्वात् ॥ ३१ ॥ तथा तद्ग्रहणे स्यात् ॥ ३२ ॥ अपूर्वतान्तु दर्शयेत् ग्रहणस्यार्थत्त्वात् ॥ ३३ ॥ ततोऽपि यावदुक्तं स्यात् ॥ ३४ ॥ स्विष्टकृद्वच्चप्रतिषेधः स्यात् तुल्यकारणत्वात् ॥ ३५ ॥ अप्रतिषेधो वा दर्शनादिडायां स्यात् ॥ ३६ ॥ प्रतिषेधो वा विधिपूर्वस्य दर्शनात् ॥ ३७ ॥ शंय्विडान्तत्वे विकल्पः स्यात् परेषु पत्न्यनुयाजप्रतिषेधोऽनर्थकः स्यात् ॥ ३८ नित्यानुवादो वा कर्मणः स्यादशब्दत्वात् ॥ ३९ ॥ प्रतिषेधार्थवत्त्वात् चोत्तरस्य परस्तात् प्रतिषेधः स्यात् ॥ ४० ॥ प्राप्तेर्वा पूर्वस्य वचनादतिक्रमः स्यात् ॥ ४१ ॥ प्रतिषेधस्य त्वरायुक्तत्वात् तस्य च नान्यदेशत्वम् ॥ ४२ ॥ उपसत्सु यावदुक्तमकर्म स्यात् ॥ ४३ ॥ सौविष्टा वा गुणत्वात् शेषप्रतिषेधः स्यात् ॥ ४४ ॥ अप्रतिषिद्धं वा प्रतिषिध्यप्रतिस वात् ॥ ४५ ॥ अनिज्या वा शेषस्य मुख्यदैवतान भीज्यत्वात् ॥ ४६ ॥ अवभृथे वर्हिषः प्रतिषेधात शेषकर्म स्यात् ॥ ४७ ॥ आज्यभागयोर्वा गुणत्वात् शेषप्रतिषेधः स्यात् ॥ ४८ ॥ प्रयाजानां त्वेकदेश प्रतिषेधात् वाक्यशेषत्वं तस्मान्नित्यानुवादः स्यात् ॥ ४९ ॥ आज्यभागयोर्ग्रहणं नित्यानुवादो गृहमे

धीयवत् स्यात् ॥ ५० ॥ विरोधिनामेकश्रुतौ नियमः स्यात् ग्रहणस्यार्थवत्त्वात् शरवच्च श्रुतितो विशिष्टत्वात् ॥ ५१ ॥ उभयप्रदेशान्नेति चेत् ॥ ५२ ॥ शरेष्वपीति चेत् ॥ ५३ ॥ विरोध्य-ग्रहणात्तथा, शरेष्विति चेत् ॥ ५४ ॥ तथेतरस्मिन् ॥ ५५ ॥ श्रुत्यानर्थक्यमिति चेत् ॥ ५६ ॥ गृहण स्यार्थवत्त्वादुभयोरप्रतिपत्तिः स्यात् ॥ ५७ ॥ सर्वासाञ्च गुणानामर्थवत्त्वात् गृहणमप्रवृत्ते स्यात ॥ ५८ ॥ अधिकं स्यादिति चेत् ॥ ५९ ॥ नार्था भावात् ॥ ६० ॥ तथैकार्थविकारे प्राकृतस्या प्रवृत्तिः प्रवृत्तौ हि विकल्पः स्यात् ॥ ६१ ॥ यावच्छ्रुतीति चेत् ॥ ६२ ॥ न प्रकृतावशब्द त्वात् ॥ ६३ ॥ विकृतौ त्वनियमः स्यात् पृष दाज्यवत् गृहणस्य गुणार्थत्वात् उभयोश्च प्रदिष्ट त्वात् गुणशास्त्रं यदेति स्यात् ॥ ६४ ॥ ऐका र्थ्याद्वा नियम्येत श्रुतितो विशिष्टत्वात् ॥ ६५ ॥ विरोधित्वाच्च लोकवत् ॥ ६६ ॥ कृतोश्च तद्गुण त्वात् ॥ ६७ ॥ विरोधिनाञ्च तत श्रुतावशब्द त्वात विकल्पः स्यात् ॥ ६८ ॥ पृषदाज्ये समु च्चयात् गृहणस्य गुणार्थत्वम् ॥ ६९ ॥ यद्यपि

चतुरवत्तीति तु नियमे नोपपद्यते ॥ ७० ॥ कृत्वन्तरे वा तन्न्यायत्वात् कर्मभेदात् ॥ ७१ ॥ यथाश्रुतीति चेत् ॥ ७२ ॥ न चोदनैकत्वात् ॥ ७३ ॥

दशमस्य अध्यायस्य अष्टमः पादः

प्रतिषेधः प्रदेशेऽनारभ्य-विधाने च प्राप्तप्रतिषिद्धत्वात् विकल्पः स्यात् ॥ १ ॥ अर्थप्राप्तवदिति चेत् ॥ २ ॥ न, तुल्यहेतुत्वादुभयं शब्दलक्षणम् ॥ ३ ॥ अपि तु वाक्यशेषः स्यादन्याय्यत्वाद्विकल्पस्य विधीनामेकदेशःस्यात् ॥ ४ ॥ अपूर्वे चार्थवादः स्यात् ॥ ५ ॥ शिष्ट्वा तु प्रतिषेधःस्यात् ॥ ६ ॥ न चेदन्यं प्रकल्पयेत् प्रकॢप्तावर्थवादः स्यादानर्थक्यात् परसामर्थ्याच्च ॥ ७ ॥ पूर्वैश्च तुल्यकालत्वात् ॥ ८ ॥ उपवादश्च तद्वत् ॥ ९ ॥ प्रतिषेधादकर्मेति चेत् ॥ १० न शब्दपूर्वत्वात् ॥ ११ ॥ दीक्षितस्य दानहोमपाकप्रतिषेधोऽविशेषात् सर्वदानहोमपाकप्रतिषेधः स्यात् ॥ १२ ॥ अक्रतुयुक्तानां वा धर्मः स्यात् क्रतोः प्रत्यक्ष शिष्टत्वात् ॥ १३ ॥ तस्य वाप्यानुमानिकमविशेषात ॥ १४ ॥ अपि तु वाक्यशेषत्वादितर

पर्य्युदासः स्यात् प्रतिषेधे विकल्पः स्यात् ॥१५॥ अविशेषेण यत् शास्त्रमन्याय्यत्वात् विकल्पस्य तत् सन्दिग्धमाराद्विशेषशिष्टं स्यात् ॥ १६ ॥ अप्रकरणे तु यच्छास्त्रं विशेषे श्रयमाणमविकृतमाजग्रभागवत् प्राकृतप्रतिषेधार्थम् ॥ १७ ॥ विकारे तु तदर्थं स्यात् ॥ १८ ॥ वाक्यशेषो वा क्रतुना ग्रहणात् स्यादनारभ्यविधानस्य ॥ १९ ॥ मन्त्रेष्ववाक्यशेषत्वं गुणोपदेशात्स्यात् ॥ २० ॥ अनाम्नाते च दर्शनात् ॥ २१ ॥ प्रतिषेधाच्च ॥ २२ ॥ अन्यतिग्राह्यस्य विकृतावुपदेशादप्रवृत्तिः स्यात् ॥ २३ ॥ मासि-ग्रहणञ्च तद्वत् ॥ २४ ॥ गृहणं वा तुल्यत्वात् ॥ २५ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २६ ॥ गृहणं समानविधानं स्यात् ॥ २७ ॥ मासि-गृहणमभ्यासप्रतिषेधार्थम् ॥ २८ ॥ उत्पत्तितादर्थ्याच्चतुरवत्तं प्रधानस्य होमसंयोगात् अधिकमाज्यमतुल्यत्वाल्लोकवदुत्पत्तेर्गुणभूतत्वात् ॥ २९ ॥ तत्संस्कारश्च तेषु ॥ ३० ताभ्यां वा सह स्विष्टकृतः सकृत्त्वे द्विरभिघारणेन तदाप्तिवचनात् ॥ ३१ ॥ तुल्यवच्चाभिधाय सर्वेषु भक्त्यनुक्रमणात् ॥ ३२ ॥ साम्नदध्यवन्नियम्येत ॥ ३३ ॥ हविषो वा गुणभूतत्वात्तथाभूतविवक्षा

स्यात् ॥ ३४ ॥ पुरोडाशाभ्यामित्यधिकृतानां पुरो-
डाशयोरुपदेशस्तत्श्रुतित्वाद्वैश्यस्तोमवत् ॥ ३५ ॥
नत्वनित्याधिकारोऽस्ति विधौ नित्येन सम्बन्धस्त-
स्मादवाक्यशेषत्वम् ॥ ३६ ॥ सति च नैकदेशेन
कर्त्तुः प्रधानभूतत्वात् ॥ ३७ ॥ कृत्स्नत्वाच्च, तथा
स्तोमे ॥ ३८ ॥ कर्त्तुः स्यादिति चेत् ॥ ३९ ॥
न गुणार्थत्वात् प्राप्ते च नोपदेशार्थः ॥ ४० ॥ कर्म-
णोस्तु प्रकरणे तन्न्यायत्वात् गुणानां लिङ्गेन काल-
शास्त्रं स्यात् ॥ ४१ ॥ यदि तु सान्नाय्यं सोमया-
जिनो न ताभ्यां समवायोऽस्ति विभक्तकालत्वात्
॥ ४२ ॥ अपि वा विहितत्वात् गुणार्थायां पुनः
श्रुतौ सन्देहे श्रुतिर्हि देवतार्था स्यात् यथानभिप्रे-
तः तथाग्नेयो दर्शनादेकदेवते ॥ ४३ ॥ विधिं तु बा-
दरायण ॥ ४४ ॥ प्रतिषिद्धविज्ञानाद्वा ॥ ४५ ॥
तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ४६ ॥ उपांशुयाजमन्तरा
यजतीति हविर्लिंगाश्रुतित्वात् यथाकामी प्रती-
येत् ॥ ४७ ॥ ध्रौवाद्वा सर्वसंयोगात् ॥ ४८ ॥ तद्वच्च
देवतायां स्यात् ॥ ४९ ॥ तान्द्रीणां प्रकरणात्
॥ ५० ॥ धर्माद्वा स्यात् प्रजापतिः ॥ ५१ ॥ देव-
तायास्त्वनिर्वचनं तत्रशब्दस्येह मृदुत्वं तस्मादि-

हाधिकारेण ॥ ५२ ॥ विष्णुर्वा स्याद्धौत्राम्नाना-
दमावास्याहविश्च स्यात् हौत्रस्य तत्र दर्शनात् ॥ ५३
अपि वा पौर्णमास्यां स्यात् प्रधानशब्दसंयोगात्
गुणत्वान्मन्त्रो यथाप्रधानं स्यात् ॥ ५४ ॥ आनन्त-
र्य्यञ्च सान्नाय्यस्य पुरोडाशेन दर्शयति अमावास्या-
विकारे ॥ ५५ ॥ अग्नीषोमविधानात्त, पौर्णमास्या-
मुभयत्र विधीयते ॥ ५६ ॥ प्रतिषिद्ध्य विधानात्
वा विष्णुः समानदेशः स्यात् ॥ ५७ ॥ तथा चा-
न्यार्थदर्शनम् ॥ ५८ ॥ न चानङ्गं सकृच्छ्रुतावुभयत्र
विधीयेतासम्बन्धात् ॥ ५९ ॥ गुणानां च परार्थ-
त्वात्, प्रकृतौविधिलिङ्गानि दर्शयति ॥ ६० ॥
विकारे चाश्रुतित्वात् ॥ ६१ ॥ द्विपुरोडाशायां
स्यादन्तरार्थत्वात् ॥ ६२ ॥ अजामिकरणार्थत्वाच्च
॥ ६३ ॥ तदर्थमिति चेन्न तत्प्रधानत्वात् ॥ ६४ ॥
अशिष्टेन च सम्बन्धात् ॥ ६५ ॥ उत्पत्तेस्तु निवेशः
स्याद्गुणस्यानुपरोधेनार्थस्य विद्यमानत्वात् विधा-
नादन्तरार्थस्य नैमित्तिकत्वात् तदभावेऽश्रुतौ
स्यात् ॥ ६६ ॥ उभयोस्तु विधानात् ॥ ६७ ॥
गुणानाञ्च परार्थत्वादुपवेषवद्यदेति स्यात् ॥ ६८ ॥

अनपायस्य कालस्य लक्षणं हि पुरोडाशौ ॥ ६९ ॥ प्रशंसार्थमजामित्वम् ॥ ७० ॥

एकादशाध्यायस्य प्रथमः पादः

—:*:—

प्रयोजनाभिसम्बन्धात् पृथक्सतां ततः स्यादैक कर्म्यमेकशब्दाभिसंयोगात् ॥ १ ॥ शेषवद्वा प्रयोजनं प्रतिकर्म विभज्येत ॥ २ ॥ अविधानात्तु नैवं स्यात् ॥ ३ ॥ शेषस्य हि परार्थत्वाद्विधानात् प्रतिप्रधानभावः स्यात् ॥ ४ ॥ अङ्गानान्तु शब्दभेदात् क्रतुवत् स्यात् फलान्यत्वम् ॥ ५ ॥ अर्थभेदस्तु तत्रार्थेह्यैकार्थ्यादैककर्म्यम् ॥ ६ ॥ शब्दभेदान्नेति चेत् ॥ ७ ॥ कर्मार्थत्वात् प्रयोगे ताच्छब्द्यं स्यात् तदर्थत्वात् ॥ ८ ॥ कर्तृविधेर्नानार्थत्वाद्गुणप्रधानेषु ॥ ९ ॥ आरम्भस्य शब्दपूर्वत्वात् ॥ १० ॥ एकेनापि समाप्येत कृतार्थत्वाद्यथा क्रत्वन्तरेषु प्राप्तेषु चोत्तरावत् स्यात् ॥ ११ ॥ फलाभावान्नेति चेत् ॥ १२ ॥ न, कर्मसंयोगात् प्रयोजनमशब्ददोषं स्यात् ॥ १३ ॥ ऐकशब्द्यादिति चेत् ॥ १४ ॥ नार्थपृथक्त्वात्समत्वादगुणत्वम् ॥ १५ ॥

विधेस्त्वे कश्रुतित्वादपर्य्यायविधानात्, नित्यवच्छुत भूताभिसंयोगात्, अर्थेन युगपत्, प्राप्तेर्यथाप्राप्तं स्वशब्दो नित्रोतवत्, सर्वप्रयोगे प्रवृत्तिः स्यात्॥ १६ तथा कर्म्मोपदेशत्वात्॥ १७ ॥ क्रत्वन्तरेषु पुनर्वचनम्॥ १८ ॥ उत्तरास्वश्रुतित्वाद्विशेषाणां कृतार्थत्वात् सन्दोहे यथा कामी प्रतीयेत॥ १९ ॥ कर्मण्यारम्भभाव्यत्वात् कृषिवत् प्रत्यारम्भं फलानि स्युः॥ २० ॥ अधिकारश्च सर्वेषां कार्य्यत्वादुपपद्यते विशेषः॥ २१ ॥ सकृत्तु स्यात् कृतार्थत्वादङ्गवत् ॥ २२ ॥ शब्दार्थश्च तथा लोके॥ २३ ॥ अपि वा संप्रयोगे यथाकामो प्रतीयेताश्रुतित्वाद्विधिषु वचनानि स्युः॥ २४ ॥ ऐकशब्द्यात् तथाङ्गेषु॥ २५ लोके कर्मार्थलक्षणम्॥ २६ ॥ क्रियाणामर्थशेषत्वात् प्रत्यक्षतस्तन्निर्वृत्त्याऽपवर्गः स्यात्॥ २७ ॥ धर्ममात्रे त्वदर्शनाच्छब्दार्थेनापवर्गः स्यात्॥ २८ ॥ क्रतुवच्चानुमानेनाभ्यासे फलभूमा स्यात्॥ २९ ॥ सकृद्वा कारणैकत्वात्॥ ३२ ॥ परिमाणं चानियमेन स्यात्॥ ३१ ॥ फलस्यारम्भनिर्वृत्तेः क्रतुषु स्यात् फलान्यत्वम्॥ ३२ ॥ अर्थवतस्तु नैकत्वादभ्यासः स्यादनर्थको यथा भोजनमेकस्मिन्नर्थस्यापरि

माणत्वात् प्रधाने च क्रियार्थत्वाद्नियमः स्यात् ॥ ३३ ॥ पृथक्त्वाद्विधितः परिमाणं स्यात् ॥ ३४ ॥ अनभ्यासो वा प्रयोगवचनैकत्वात् सर्वस्य युगपच्छा स्त्रादफलत्वाच्च कर्मणः स्यात् क्रियार्थत्वात् ॥ ३५ अभ्यासो वा छेदनसंमार्गावदानेषु वचनात्सकृत्त्वस्य ॥ ३६ ॥ अनभ्यासस्तु वाच्यत्वात् ॥ ३७ ॥ बहु-वचनेन सर्वप्राप्तेर्विकल्पः स्यात् ॥ ३८ ॥ दृष्टः प्रयोग इति चेत् ॥ ३९ ॥ भक्त्येति चेत् ॥ ४० ॥ तथेतरस्मिन् ॥ ४१ ॥ प्रथमं वा नियम्येत कार णादतिक्रमः स्यात् ॥ ४२ ॥ श्रुत्यर्थाविशेषात् ॥ ४३ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ४४ ॥ प्रकृत्या च पूर्ववत् तदासत्तेः ॥ ४५ ॥ उत्तरासु यावत् स्वमपूर्वत्वात् ॥ ४५ ॥ यावत्स्वं वान्यविधानेना नुवादः स्यात् ॥ ४७ ॥ साकल्यविधानात् ॥ ४८ वह्वर्थत्वाच्च ॥ ४९ ॥ अग्निहोत्रे चाशेषवद्यवागूनि यमः प्रतिषेधः कुमाराणाम् ॥ ५० ॥ सर्वप्रायिणा पि लिङ्गेन संयुज्यते देवताभिसंयोगात् ॥ ५१ ॥ प्रधानकर्मार्थत्वादङ्गानां तद्भेदात्कर्मभेदः प्रयोगे स्यात् ॥ ५२ ॥ क्रमकोपश्च यौगपद्यात् स्यात् ॥ ५३ ॥ तुल्यानां यौगपद्यमेकशब्दोपदेशात् स्याद

विशेषाग्रहणात् ॥ ५३ ॥ ऐकार्थ्यादव्यवायः स्यात् ॥ ५४ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनं कामुकायनः ॥ ५५ ॥ तन्न्यायत्वादशक्तेरानुपूर्व्यं स्यात्संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ ५६ ॥ असंसृष्टोऽपि तादर्थ्यात् ॥ ५७ ॥ विभवाद्वा प्रदीपवत् ॥ ५८ ॥ अर्थात् लोके विधितः प्रति प्रधानं स्यात् ॥ ५९ ॥ सक्तदिज्यां कामुकायनः परिमाण विरोधात् ॥ ६० ॥ विधेस्त्वितरार्थत्वात् सकृदिज्या श्रुतिव्यतिक्रमः स्यात् ॥ ६१ ॥ विधिवत् प्रकरणाविभागे प्रयोगं बादरायणः ॥ ६२ ॥ अपि चैकेन सन्निधानमविशेषको हेतुः ॥ ६३ ॥ क्वचित् विधानान्नेति चेत् ॥ ६४ ॥ न विधेश्चोदितत्वात् ॥ ६५ ॥ व्याख्यातं तुल्यानां यौगपद्यमगृह्यमाण विशेषाणाम् ॥ ६६ ॥ भेदस्तु कालभेदाच्चोदना-व्यवायात् स्याद्विशिष्टानां विधिः प्रधानकालत्वात् ॥ ६७ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ६८ ॥ विधिरिति चेत् न वर्त्तमानापदेशात् ॥ ६९ ॥

एकादशाध्यायस्य द्वितीयः पादः

—:※:—

एकदेशकालकर्त्तृत्वं मुख्यानामेकशब्दोपदेशात ॥ १ ॥ अविधिश्चेत् कर्मणामभिसम्बन्धः प्रतीयेत् तल्लक्षणार्थाभिसंयोगाद्विधित्वाच्चेतरेषां प्रति प्रधानभावः स्यात् ॥ २ ॥ अङ्गेषु च तदभावः प्रधानं प्रति निर्देशात् ॥ ३ ॥ यदि तु कर्मणो विधिसम्बन्धः स्यादैकशब्द्यात् प्रधानार्थाभिधासंयोगात् ॥ ४ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ५ ॥ श्रुतिश्चैषां प्रधानवत् कर्मश्रुतेः परार्थत्वात् ॥ ६ ॥ कर्मणोऽश्रुतत्वाच्च ॥ ७ ॥ अङ्गानि तु विधानत्वात् प्रधानेनोपदिश्येरन् तस्मात् स्यादेकदेशत्वम् ॥ ८ ॥ द्रव्यदेवतं तथेति चेत् ॥ ९ ॥ न चोदनाविधिशेषत्वात् नियमार्थो विशेषः ॥ १० ॥ तेषु समवेतानां समवायात्तन्त्रमङ्गानि भेदस्तु तद्भेदात् कर्मभेदप्रयोगे स्यात् तेषां प्रधानशब्दत्वात्तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ११ ॥ इष्टि राजसूयचातुर्मास्येष्वैककर्म्या-

दङ्गानां तन्त्रभावः स्यात् ॥ १२ ॥ कालभेदान्नेति चेत् ॥ १३ ॥ नैकदेशत्वात् पशुवत् ॥ १४ ॥ अपि वा कर्म पृथक्त्वात्तेषां तन्त्रविधानात् साङ्गानामुपदेशः स्यात् ॥ १५ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ १६ ॥ तथा तदवयवेषु स्यात् ॥ १७ ॥ पशौ तु चोदनैकत्वात्तन्त्रस्य विप्रकर्षः स्यात् ॥ १८ ॥ तथा स्याद्ध्वरकल्पेष्टौ विशेषस्यैककालत्वात् ॥ १९ ॥ इष्टिरिति चैकवच्छ्रुतिः ॥ २० ॥ अपि वा वा कर्मपृथक्त्वात्तेषां च तन्त्रविधानात् साङ्गानामुपदेशः स्यात ॥ २१ ॥ प्रथमस्य वा कालवचनम् ॥ २२ ॥ फलैकत्वादिष्टिशब्दो यथान्यत्र ॥ २३ ॥ वसाहोमस्तन्त्रम् एकदेवतेषु स्यात् प्रदानस्यैककालत्वात् ॥ २४ ॥ कालभेदात्त्वावृत्तिर्देवताभेदे ॥ २५ ॥ अन्ते यूपाहुतिस्तद्वत् ॥ २६ ॥ इतरप्रतिषेधो वा ॥ २७ ॥ अशास्त्रवत्त्वाच्च देशानाम् ॥ २८ ॥ अवभृथे प्रधानेऽग्निविकारः स्यान्न हि तद्धेतुरग्निसंयोगः ॥ २९ ॥ साङ्गो वा प्रयोगवचनैकत्वात् ॥ ३० ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ३१ ॥ शब्दविभागाच्च देवता नयः ॥ ३२ ॥ दक्षिणेऽग्नौ वरुणप्रघासेषु देशभेदात् सर्वं क्रियते

॥ ३३ ॥ अचोदनेति चेत् ॥ ३४ ॥ स्यात् प्राणिमा-सीवत् ॥ ३५ ॥ प्रयोगचोदनेति चेत् ॥ ३६ ॥ दृष्टापि मारुत्याः प्रयोगश्चोद्यते ॥ ३७ ॥ आसादनमिति चेत् ॥ ३८ ॥ नोत्तरेणैकवाक्यत्वात् ॥ ३९ ॥ अवाच्यत्वात् ॥ ४० ॥ आम्नायवचनं तद्वत् ॥ ४१ कर्तृभेदस्तथेति चेत् ॥ ४२ ॥ न समवायात् ॥ ४३ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ४४ ॥ वेदिसंयोगादिति चेत् ॥ ४५ ॥ न देशमात्रत्वात् ॥ ४६ ॥ एकवाक्यत्वात् ॥ ४७ ॥ एकाग्नित्वादपरेषु तन्त्रं स्यात् ॥ ४८ ॥ नाना वा कर्तृभेदात् ॥ ४९ ॥ पर्य्यग्निकृतानामुत्सर्गे प्राजापत्यानां कर्मोत्सर्गः श्रुतिसामान्यादारण्यवत्तस्माद्ब्रह्मसाम्नि चोदनापृथक्त्वं स्यात् ॥ ५० ॥ संस्कारप्रतिषेधो वा वाक्यैकत्वे क्रतुसामान्यात् ॥ ५१ ॥ वाक्यैकत्वे क्रतुसामान्यात् ॥ ५२ ॥ वपानां चानभिघारणस्य दर्शनात् ॥ ५३ ॥ पशुशारदीयास्तथेति चेत् ॥ ५४ ॥ न चोदनैकवाक्यत्वात् ॥ ५५ ॥ यातयामत्वाच्च ॥ ५६ ॥ संस्काराणां च तद्दर्शनात् ॥ ५७ ॥ दशपेये क्रयप्रतिकर्षात् प्रतिकर्षः ततः प्राचान्तत्समानं तन्त्रं स्यात् ॥ ५८ ॥ समानवचनं तद्वत् ॥ ५९ ॥ अप्रति-

कर्षो वाऽर्थहेतुत्वात् ॥ ६० ॥ पूर्वस्मिंश्चावभृथस्य दर्शनात् ॥ ६१ ॥ समानः कालसामान्यात् ॥ ६२ निष्क्रासस्याऽवभृथे तदेकदेशत्वात् पशुवत् प्रदानविप्रकर्षः स्यात् ॥ ६३ ॥ अपनयो वा प्रसिद्धेनाभिसंयोगात् ॥ ६४ ॥ प्रतिपत्तिरिति चेन्न कर्मसंयोगात् ॥ ६५ ॥ उदयनीये च तद्वत् ॥ ६६ ॥ प्रतिपत्तिर्वाऽकर्मसंयोगात् ॥ ६७ ॥ अर्थकर्म वा शेषत्वाच्छ्रयणवत्तदर्थेन विधानात् ॥ ६८ ॥

एकादशाध्यायस्य तृतीयः पादः

———:*:———

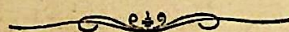
अङ्गानां मुख्यकालत्वाद्वचनादन्यकालत्वम् ॥ १ द्रव्यस्य कर्मकालनिष्पत्तेः प्रयोगः सर्वार्थः स्यात् स्वकालत्वात् ॥ २ ॥ यूपश्चाकर्मकालत्वात् ॥ ३ ॥ एकयूपं च दर्शयति ॥ ४ ॥ संस्कारास्त्वावर्तेरन्नर्थकालत्वात् ॥ ५ ॥ तत्कालस्तु यूपकर्मत्वात्तस्य धर्म विधानात् सर्वार्थानां च वचनादन्यकालत्वम् ॥ ६ सकृन्मानं च दर्शयति ॥ ७ ॥ स्वरुस्त्वनेकापवर्गः स्यादस्वकालत्वात् ॥ ८ ॥ साधारणे वानुनिष्पत्ति-

स्तस्य साधारणत्वात् ॥ ९ ॥ सोमान्ते च प्रतिपत्ति दर्शनात् ॥ १० ॥ न चोत्पत्तिवाक्यत्वात् प्रदेशात् प्रस्तरे तथा ॥ ११ ॥ अहर्गणे विषाणाप्रासनं धर्म-विप्रतिषेधादन्ते प्रथमे वाहनि विकल्पः स्यात् ॥ १२ पाणेस्त्वश्रुतिभूतत्वाद्विषाणानियमः स्यात् प्रातः सवनमध्यत्वाच्छिष्टे चाभिप्रवृत्तत्वात् ॥ १३ ॥ शिष्टे चाभिप्रवृत्तत्वात् ॥ १४ ॥ वाग्विसर्गो हविष्कृता वीजभेदे तथा स्यात् ॥ १५ ॥ यथाह्वान-मपीति चेत् ॥ १६ ॥ पशौ च पुरोडाशे समान-तन्त्रं भवेत् ॥ १७ ॥ अङ्गप्रधानार्थो योगः सर्वा-पवर्गे च विमोकः स्यात् ॥ १८ ॥ प्रधानापवर्गे वा तदर्थत्वात् ॥ १९ ॥ अवभृथे च तद्वत् प्रधानार्थस्य प्रतिषेधोऽपवृक्तार्थत्वात् ॥ २० ॥ अहर्गणे च प्रत्यहं स्यात् तदर्थत्वात् ॥ २१ ॥ सुब्रह्मण्या तु तन्त्रं-दी-क्षावदन्यकालत्वात् ॥ २२ ॥ तत्कालत्वादावर्तेत प्रयोगतोविशेषसंयोगात् ॥ २३ ॥ अप्रयोगाङ्गमिति चेत् ॥ २४ ॥ प्रयोगनिर्देशात् कर्तृभेदवत् ॥ २५ तद्भूतस्थानादग्निवदिति चेत् तदपवर्गस्तदर्थत्वात् ॥ २६ ॥ अग्निवदिति चेत् ॥ २७ ॥ न प्रयोगसा-

धारख्यात् ॥ २८ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २९ ॥ तद्वि तथेति चेत् ॥ ३० ॥ नाशिष्टत्वादितरन्यायत्वात् ॥ ३१ ॥ विध्येकत्वादिति चेत् ॥ ३२ ॥ न कृतत्स्नस्य पुनः प्रयोगात् प्रधानवत् ॥ ३३ ॥ लौकिके तु यथाकामी संस्कारानर्थं लोपात् ॥ ३४ ॥ यजायुधानि धार्येरन् प्रतिपत्तिविधानादृजीषवत् ॥ ३५ यजमानसंस्कारो वा तदर्थः श्रूयते तत्र यथाकामी तदर्थत्वात् ॥ ३६ ॥ मुख्यधारणं वा मरणस्यानियतत्वात् ॥ ३७ ॥ यो वा यजनीये म्रियेत सोऽभिक्रतः स्यादुवेषवत् ॥ ३८ ॥ न शास्त्रलक्षणत्वात् ॥ ३९ ॥ उत्पत्तिर्वा प्रयोजकत्वादाशिरवत् ॥ ४० ॥ शब्दासामञ्जस्यमिति चेत् ॥ ४१ ॥ तथाशिरेऽपि ॥ ४२ ॥ शास्त्रात्तु विप्रयोगस्तत्रैकद्रव्यचिकीर्षा प्रकृतावर्थेहा पूर्वार्थवत् भूतोपदेशः ॥ ४३ ॥ प्रकृत्यर्थत्वात् पौर्णमास्याः क्रियेरन् ॥ ४४ ॥ अग्न्याधेये वा विप्रतिषेधात्तानि धारयेन्मरणस्यानिमित्तत्वात् ॥ ४५ ॥ प्रतिपत्तिर्वा यथान्येषाम् ॥ ४६ ॥ उपरिष्टात् सोमानां प्राजापत्यैश्चरन्तीति ॥ ४७ ॥ अङ्गविपर्यासो विनावचनादिति चेत् ॥ ४८ ॥ उत्कर्षः संयोगात् कालमात्रमितरच्च ॥ ४९ ॥ प्रकृतिकाला

सत्ते: शब्दवतामिति चेत् ॥ ५० ॥ न श्रुतिप्रतिषे-धात् ॥ ५१ ॥ विकारस्थाने इति चेत् ॥ ५२ ॥ न चोदनापृथक्त्वात् ॥ ५३ ॥ उत्कर्षे सूक्तवाकस्य न सोमदेवतानामुत्कर्षः पशुवनङ्गत्वाद्यथानिष्कर्षे ना-न्वयः ॥ ५४ ॥ वाक्यसंयोगाद् वोत्कर्षः समानतन्त्र-त्वादर्थलोपादनन्वयः ॥ ५५ ॥

एकादशाध्यायस्य चतुर्थः पादः

चोदनैकत्वाद्राज सूयेऽनुक्तदेशकालानां समवा-यात्तन्त्रमङ्गानि ॥ १ ॥ प्रतिदक्षिणं वा कर्तृसम्ब-न्धादिष्टिवदङ्गभूतत्वा त्समुदायो हि तन्निर्वृत्त्या तदेकत्वादेकशब्दोपदेश स्यात्॥ १ ॥ तथा चान्या-र्थदर्शनम् ॥ ३ ॥ अनियमः स्यादिति चेत् ॥ ४ ॥ नोपदिष्टत्वात् ॥ ५ ॥ प्रयोजनैकत्वात् ॥ ६ ॥ अविशेषार्था पुनः श्रुतिः ॥ ७ ॥ अयेष्टौ चैकतन्त्रं स्याल्लिङ्गदर्शनात् वच नात् कामसंयोगेन ॥ ८ ॥ क्रत्वर्थायामितिचेन्न व र्णसंयोगात् ॥ ९ ॥ पवमा नहविःषु कतन्त्रं प्रयो गवचनैकत्वात् ॥ १० ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ११ ॥ सहत्वे नित्यानुवादः स्यात्

॥ १३ ॥ वर्त्तमानापदेशाद्वचनात्तु तन्नभेदः स्यात् ॥ १२ ॥ द्वादशाहे तु प्रकृतित्वादैकैकमहरपवृज्येत कर्मपृथक्त्वात् ॥ १४ ॥ अङ्गानि चाश्रुतिभूतत्वात् तत्र साङ्गं क्रियेत यथा माध्यन्दिने ॥ १५ ॥ अपि वा फलकर्तृसम्बन्धात् सहप्रयोगः स्यादाग्नेयाग्नीषोमीयवत् ॥ १६ ॥ साङ्गकालश्रुतित्वाद्वा स्वस्थानानां विकारःस्यात् ॥ १७ ॥ दीक्षोपसदां च संख्या पृथक् पृथक् प्रत्यक्षसंयोगात् ॥ १८ ॥ वसतीवरीपर्य्यन्तानि पूर्वाणि तन्त्रमन्यकालत्वादवभृथादीन्युत्तराणि दीक्षाविसर्गार्थत्वात् ॥ १९ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ २० ॥ चोदनापृथक्त्वे त्वैकतन्त्र्यं समवेतानां काल संयोगात् ॥ २१ ॥ भेदस्तु तद्भेदात् कर्मभेदः प्रयोगे स्यात् तेषां प्रधानशब्दत्वात् ॥ २२ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ २३ ॥ श्वासुत्यावचनं तद्वत् ॥ २४ ॥ पश्वतिरेकश्च ॥ २५ ॥ सुत्याविवृद्धौ सुब्रह्मण्यायां सर्वेषामुपलक्षणं प्रकृत्यन्वयादावाहनवत् ॥ २६ ॥ अपि वेन्द्राभिधानत्वात् सकृत् स्यादुपलक्षणं कालस्य लक्षणार्थत्वात् ॥ २७ अविभागाच्च ॥ २८ ॥ पशुगणे कुम्भीशूलवपाश्रपणीनां प्रभुत्वात् तन्त्रभावः स्यात् ॥ २९ ॥ भेदस्तु

सन्देहाद्दैवतान्तरे स्यात् ॥ ३० ॥ अर्थाद्वा लिङ्ग-कर्म स्यात् ॥ ३१ प्रतिपाद्यत्वाद्रसानां भेदः स्यात् स्वधाज्याप्रदानत्वात् ॥ ३२ ॥ अपि वा प्रतिपत्ति-त्वात् तन्त्रं स्यात् स्वत्वस्याश्रुतिभूतत्वात् ॥ ३३ ॥ सकृदिति चेत् ॥ ३४ ॥ न कालभेदात् ॥ ३५ ॥ पक्तिभेदात् कुम्भीशूलवपाश्रपणीनां भेदः स्यात् ॥ ३६ ज्यात्यन्तरेषु भेदः स्यात् पक्तिवैषम्यात् ॥ ३७ ॥ वृद्धिदर्शनाच्च ॥ ३८ ॥ कपालानि च कुम्भीवत्तुल्य संख्यानाम् ॥ ३९ ॥ प्रतिप्रधानं वा प्रकृतिवत् ॥ ४० ॥ सर्वेषां वाभिप्रथमं स्यात् ॥ ४१ ॥ एक-द्रव्ये संस्काराणां व्याख्यातमेककर्मत्वात् ॥ ४२ ॥ द्रव्यान्तरे कृतार्थत्वात् तस्य पुनः प्रयोगान्मन्त्रस्य च तद्गुणत्वात् पुनः प्रयोगः स्यात्तदर्थे न विधानात् ॥ ४३ ॥ निर्वपणलवनस्तरणाज्यग्रहणेषु चैकद्रव्यवत् प्रयोजनैकत्वात् ॥ ४४ ॥ द्रव्यान्तरवद्वा स्यात् तत् संस्कारात् ॥ ४५ ॥ वेदिप्रोक्षणे मन्त्राभ्यासः कर्मणः पुनः प्रयोगात् ॥ ४६ ॥ एकस्य वा गुणविधिः द्रव्यै-कत्वात् तस्मात् सकृत्प्रयोगः स्यात् ॥ ४७ ॥ कण्डूयने प्रत्यङ्गं कर्मभेदात् स्यात् ॥ ४८ ॥ अपि वा चोदनैककालमैककर्म्यं स्यात् ॥ ४९ ॥ स्वप्ननदी-

तरणाभिवर्षणामेध्यप्रतिमन्त्रणेषु चैवम् ॥ ५० ॥ प्रयाणे त्वार्थनिर्वृत्तेः ॥ ५१ ॥ उपरवमन्त्रस्तन्त्रं स्याल्लोकवद्बहुवचनात् ॥ ५२ ॥ न सन्निपातित्वाद-सन्निपातिकर्मणां विशेषग्रहणे कालैकत्वात् ॥ ५३ हविष्कृदध्रिगुपुरोऽनुवाक्यामनीतस्यावृत्तिं कालभे-दात् स्यात् ॥ ५४ ॥ अध्रिगोश्च विपर्यासात् ॥ ५५ ॥ करिष्यद्वचनात् ॥ ५६ ॥

द्वादशाध्यायस्य प्रथमः पादः

———:※:———

तन्त्रिसमवाये चोदनातः समानानामेकतन्त्र्यम-तुल्येषु तु भेदः स्यात् विधिप्रक्रमतादर्थ्यात् स्तुति कालनिर्देशात् ॥ १ ॥ गुणकालविकाराच्च तन्त्र-भेदः स्यात् ॥ २ ॥ तन्त्रमध्ये विधानाद्वा मुख्यत-न्त्रेण सिद्धिः स्यात्तन्त्रार्थस्याविशिष्टत्वात् ॥ ३ ॥ विकाराच्च न भेदः स्यादर्थस्य विकृतत्वात् ॥ ४ ॥ एकेषां वा शक्यत्वात् ॥ ५ ॥ आहोपुरीषकं स्यात् ॥ ६ ॥ एकाग्निवच्च दर्शनम् ॥ ७ ॥ जैमिनेः परत-न्त्रत्वापत्तेः स्वतन्त्रः प्रतिषेधः स्यात् ॥ ८ ॥ नाना-र्थत्वात् सोमे दर्शपूर्णमासप्रकृतीनां वैदिकर्म स्यात्

॥ ९ ॥ अकर्म वा कृतदूषा स्यात् ॥ १० ॥ पात्नेषु च प्रसङ्गः स्याद्धोमार्थत्वात् ॥ ११ ॥ न्याय्यानि वा प्रयुक्तत्वादप्रयुक्ते प्रसङ्गः स्यात् ॥ १२ ॥ शामित्रे च पशुपुरोडाशो न स्यादितरस्य प्रयुक्तत्वात् ॥ १३ ॥ श्रपणं वाऽग्निहोत्रस्य शालामुखीयेन स्यात् प्राजहितस्य विद्यमानत्वात् ॥ १४ ॥ हविर्द्धाने निर्वपणार्थं साधयतां प्रयुक्तत्वात् ॥ १५ ॥ असिद्धिर्वाऽन्यदेशत्वात् प्रधानवैगुण्यादवैगुण्ये प्रसङ्गः स्यात् ॥ १६ ॥ अनसाञ्च दर्शनात् ॥ १७ ॥ तद्युक्तत्वञ्च कालभेदात् ॥ १८ ॥ मन्त्राश्च सन्निपातित्वात् ॥ १९ ॥ धारणार्थत्वात् सोमेऽग्न्यन्वाधानं न विद्यते ॥ २० ॥ तथा व्रतमुपेतत्वात् ॥ २१ ॥ विप्रतिषेधाच्च ॥ २२ सत्यवदिति चेत् ॥ २३ ॥ न संयोगपृथक्त्वात् ॥ २४ ॥ ग्रहार्थं च पूर्वमिष्टेस्तदर्थत्वात् ॥ २५ ॥ शेषवदिति चेन्न वैश्वदेवो हि स्याद् व्यपदेशात् ॥ २६ ॥ न गुणार्थत्वात् ॥ २७ ॥ सन्नहनञ्च वृत्तत्वात् ॥ २८ ॥ अन्यविधानादारण्यभोजनं न स्यादुभयं वृत्त्यर्थम् ॥ २९ ॥ शेषभक्षास्तथेति चेत् नान्यार्थत्वात् ॥ ३० ॥ भृतत्वाच्च परिक्रयः ॥ ३१ ॥ शेषभक्षास्तथेति चेत् ॥ ३२ ॥ न कर्मसंयोगात् ॥ ३३

प्रवृत्तवरणात् प्रतितन्त्रवरणात् प्रतितन्त्रवरणं होतुः क्रियेत ॥ ३४ ॥ ब्रह्मापीति चेत् ॥ ३५ ॥ न प्राक् नियमात्तदर्थं हि ॥ ३६ ॥ निर्दिष्टस्येति चेत् ॥ ३७ नाश्रुतत्वात् ॥ ३८ ॥ होतुस्तथेति चेत् ॥ ३९ ॥ न कर्मसंयोगात् ॥ ४० ॥ यज्ञोत्पत्त्युपदेशे निष्ठितकर्मप्रयोगभेदात् प्रतितन्त्रं क्रियेत ॥ ४१ ॥ देशपृथक्त्वात् मन्त्रो व्यावर्त्तते ॥ ४२ ॥ सन्नहनहरणे तथेति चेत् ॥ ४३ ॥ नान्यार्थत्वात् ॥ ४४ ॥

द्वादशाध्यायस्य द्वितीयः पादः

विहारो लौकिकानामर्थं साधयेत् प्रभुत्वात् ॥ १ ॥ मांसपाकप्रतिषेधश्च तद्वत् ॥ २ ॥ निर्देशाद् वा वैदिकानां स्यात् ॥ ३ ॥ सति चोपासनस्य दर्शनात् ॥ ४ ॥ अभावदर्शनाच्च ॥ ५ ॥ मांस पाको विहितप्रतिषेधः स्यादाहुतिसंयोगात् ॥ ६ ॥ वाक्यशेषो वा दक्षिणस्मिन्ननारभ्य विधानस्य ॥ ७ ॥ सवनीये छिद्रापिधानार्थत्वात् पशुपुरोडाशो न स्यादन्येषामेवमर्थत्वात् ॥ ८ ॥ क्रिया वा देवता-

र्थत्वात् ॥ ९ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १० ॥ हविष्कृत्स-
वनीयेषु न स्यात् प्रकृतौ यदि सर्वार्था पशुं प्रत्या-
हूता मा कुर्याद् विद्यमानत्वात् ॥ ११ ॥ पशौ-
तु संस्कृते विधानात् ॥ १२ ॥ योगाद्वा यज्ञाय
तद्विमोके विसर्गः स्यात् ॥ १३ ॥ निशियज्ञे प्राकृ-
तस्यापवृत्तिः स्यात् प्रत्यक्षशिष्टत्वात् ॥ १४ ॥ काल
वाक्यभेदाच्च तन्त्रभेदः स्यात् ॥ १५ ॥ वेद्युद्धनन-
व्रतं विप्रतिषेधात्तदेव स्यात् ॥ १६ ॥ तन्त्रमध्ये
विधानाद्वा तत्तन्त्रा सवनीयवत् ॥ १७ ॥ वैगुण्या
दिध्मबर्हिर्न साधयेदग्न्यन्वाधानं च यदि देवता-
र्थम् ॥ १८ ॥ अग्न्यन्वाधनञ्च यदि देवतार्थम्
॥ १९ ॥ आरम्भणीया विकृतौ न स्यात् प्रकृति-
काल मध्यत्वात् कृता पुनस्तदर्थेन ॥ २० ॥ सकृ-
दारम्भसंयोगात् ॥ २१ ॥ स्याद्वा कालशेषभूतत्वात्
॥ २२ ॥ आरम्भविभागाच्च ॥ २३ ॥ विप्रतिषिद्ध-
धर्माणां समवाये भूयसां स्यात् सधर्मकत्वम् ॥ २४
मुख्यं वा पूर्वचोदनाल्लोकवत् ॥ २५ ॥ तथा चान्या
र्थदर्शनम् ॥ २६ ॥ अङ्गगुणविरोधे च तादर्थ्यात्
॥ २७ ॥ परिधेद्व्यर्थत्वादुभयधर्मा स्यात् ॥ २८ ॥

यौप्यस्तु विरोधे स्यान्मुख्यानन्तर्यात् ॥ २९ ॥ इतरो वा तस्य तत्र विधानात् उभयोश्चाङ्गसंयोगः ॥३० ॥ पशुसवनीयेषु विकल्पः स्यात् वैकृतश्चेदुभयोरस्तुतिभूतत्वात् ॥ ३१ ॥ पाशुकं वा वैशेषिकाम्नानात् तदनर्थकं विकल्पे स्यात् ॥ ३२ ॥ पशोश्च विप्रकर्षस्तन्त्रमध्ये विधानात् ॥ ३३ ॥ अपूर्वं च प्रकृतौ समानतन्त्रा चेदनित्यत्वादनर्थकं हि स्यात् ॥ ३४ ॥ अधिकस्य गुणः साधारणे विरोधात् कांस्यभोजिवदमुख्येऽपि ॥ ३५ ॥ तत्प्रवृत्त्या तु तन्त्रस्य नियमः स्याद्यथा पाशुकं सूक्तवाकेन ॥ ३६ ॥ न वाऽविरोधात् ॥ ३७ ॥ शास्त्रलक्षणत्वाच्च ॥ ३८ ॥

द्वादशाध्यायस्य तृतीयः पादः

विश्वजिति वत्सत्वग्नामधेयाऽहतमितरथा तन्त्रभूयस्त्वादहतं स्यात् ॥ १ ॥ अविरोधो वा उपरि वासो हि वत्सत्वक् ॥ २ ॥ अनुनिर्वाप्येषु भूयस्त्वेन तंत्रनियमः स्यात् शिष्टकृद्दर्शनाच्च ॥ ३ ॥ आगन्तुकत्वाद्वा स्वधर्मा स्यात श्रुतिविशेषादितरस्य च मुख्यत्वात् ॥ ४ ॥ स्वस्थानत्वाच्च ॥ ५ ॥

स्विष्टकृच्छ्रपणान्नेति चेद् विकारः पवमानवत् ॥ ६ अविकारो वा प्रकृतिवच्चोदनां प्रतिभावाच्च ॥ ७ ॥ एककर्मणि शिष्टत्वाद् गुणानां सर्वकर्म स्यात् ॥ ८ ॥ एकार्थास्तु विकल्पेरन् समुच्चये ह्यावृत्तिः स्यात् प्रधानस्य ॥ ९ ॥ अभ्यस्येतार्थवत्त्वादिति चेत् ॥ १० ॥ नाश्रुतत्वात् विकल्पवच्च दर्शयति कालान्तरेऽर्थवत्त्वं स्यात् ॥ ११ ॥ प्रायश्चित्तेषु चैकार्थ्यान्निष्पन्ने नाभिसंयोगस्तस्मात् सर्वस्य निर्घातः ॥ १२ ॥ समुच्चयस्तु दोषार्थः ॥ १३ ॥ मंत्राणां कर्मसंयोगः स्वधर्मेण प्रयोगः स्यात् धर्मस्य तन्निमित्तत्वात् ॥ १४ ॥ विद्यां प्रति विधानाद्वा सर्वकारणं प्रयोगः स्यात् कर्मार्थत्वात् प्रयोगस्य ॥ १५ ॥ भाषास्वरोपदेशे ऐरवन्न्यायवचनप्रतिषेधः स्यात् ॥ १६ ॥ मन्त्रोपदेशो वा न भाषिकस्य प्रायोपपत्तेर्भाषिकश्रुतिः ॥ १७ ॥ विकारः कारणाग्रहणे तन्न्यायत्वाद्दृष्टेऽप्येवम् ॥ १८ ॥ तदुत्पत्तेर्वा प्रवचनलक्षणत्वात् ॥ १९ ॥ मंत्राणां करणार्थत्वात् मंत्रान्तेन कर्मादिसन्निपातः स्यात् सर्वस्य वचनार्थत्वात् ॥ २० ॥ सन्ततवचनाद्धारायामादि संयोगः ॥ २१ ॥ कर्मसन्तानो वा नानाकर्मत्वादितरस्याः

शक्यत्वात् ॥ २२ ॥ आघारे च दीर्घधारत्वात् ॥ २३ ॥ मंत्राणां सन्निपातित्त्वादेकार्थानां विकल्पः स्यात् ॥ २४ ॥ संख्याविहितेषु समुच्चयो सन्निपातित्वात् ॥ २५ ॥ ब्राह्मणविहितेषु च संख्यावत् सर्वेषामुपदिष्टत्वात् ॥ २६ ॥ याज्यावषट्कारयोश्च समुच्चयदर्शनं तद्वत् ॥ २७ ॥ विकल्पो वा समुच्चयस्याश्रुतित्वात् ॥ २८ ॥ गुणार्थत्वादुपदेशस्य ॥ २९ ॥ वषट्कारे नानार्थत्वात् समुच्चयः होत्रास्तु विकल्पेरन्नेकार्थत्वात् ॥ ३० ॥ क्रियमाणानुवादित्वात् समुच्चयो वा होत्राणाम् ॥ ३१ ॥ समुच्चयं च दर्शयति ॥ ३२ ॥

द्वादशाध्यायस्य चतुर्थः पादः

जपाश्चाकर्मसंयुक्ताःस्तुत्याशीरभिधानाच्च याजमानेषु समुच्चयः स्यादाशीः पृथक्त्वात् ॥ १ ॥ समुच्चयं च दर्शयति ॥ २ ॥ याज्यानुवाक्यासु तु विकल्पः स्याद्देवतोपलक्षणार्थत्वात् ॥ ३ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ४ क्रयेषु त्वविकल्पः स्यादेकार्थत्वात् ॥ ५ ॥ समुच्चयो वा प्रयोगद्रव्यसमवायात् ॥ ६ ॥ समुच्चयश्च दर्श-

यति ॥ ७ ॥ संस्कारे च तत्प्रधानत्वात् ॥ ८ ॥ संख्यासु तु विकल्पः स्यात् श्रुतिप्रतिषेधात् ॥ ९ ॥ द्रव्यविकारात्तु पूर्ववदर्थकर्म स्यात् तया विकल्पेन नियमप्रधानत्वात् ॥ १० ॥ द्रव्यत्वेऽपि समुच्चयोद्रव्यकर्मनिष्पत्तेः प्रतिपशुकर्मभेदादेवं सति यथाप्रकृति ॥ ११ ॥ कपालेऽपि तथेति चेत् ॥ १२ न कर्मणः परार्थत्वात् ॥ १३ ॥ प्रतिपत्तिस्तु शेषत्वात् ॥ १४ ॥ श्रुतेऽपि पूर्ववत् स्यात् ॥ १५ ॥ विकल्पोऽन्वर्थकर्मनियमप्रधानत्वात् शेषे च कर्मकार्य्यसमवायात्तस्मात्तु नार्थकर्म स्यात् ॥ १६ ॥ उखायां काम्यनित्यसमुच्चयो नियोगे कामदर्शनात् ॥ १७ ॥ तस्य च देवतार्थत्वात् ॥ १८ ॥ विकारो वा नित्यस्याग्नेः काम्येन तदुक्तहेतुः ॥ १९ ॥ वचनादसंस्कृतेषु कर्म स्यादिति ॥ १९ ॥ संसर्गे चापि दोषः स्यात् ॥ २० ॥ वचनादिति चेदथेतरस्मिन्नुत्सर्गो परिग्रहः कर्मणः कृतत्वात् ॥ २१ ॥ स आहवनीयः स्यादाहुतिसंयोगात् ॥ २२ ॥ अन्यो वोद्धृत्याहरणात् तस्मिंस्तु संस्कारकर्मशिष्टत्वात् ॥ २३ ॥ स्थानात्तु परिलुप्येरन् ॥ २४ ॥ नित्यधारणे विकल्पो न ह्यकस्मात् प्रतिषेधः स्यात् ॥ २५

नित्यधारणाद्वा प्रतिषेधो गतश्रियः ॥ २६ ॥ परार्थान्येकः प्रतियन्त्विवत्सन्त्राहीनयोर्यजमानगणे अनियमोऽविशेषात् ॥ २६ ॥ मुख्यो वा विप्रतिषेधात् ॥ २७ ॥ सत्रे गृहपतिरसंयोगाद्धोत्रवत् आम्नायवचनाच्च ॥ २८ ॥ सर्वैर्वा तदर्थत्वात् ॥ २६ ॥ विप्रतिषेधे परम् ॥ ३० ॥ हौत्रे परार्थत्वात् ॥ ३१ ॥ वचनं परम् ॥ ३२ ॥ प्रभुत्वादार्त्विज्यं सर्ववर्णानां स्यात् ॥ ३३ ॥ स्मृतेर्वा स्याद् ब्राह्मणानाम् ॥ ३४ ॥ फलचमसविधानाच्चेतरेषाम् ॥ ३४ ॥ सान्नाय्येप्येवं प्रतिषेधः सोमपीथहेतुत्वात् ॥ ३५ ॥ चतुर्धाकरणे च निर्देशात् ॥ ३६ ॥ अन्वाहार्य्ये च दर्शनात् ॥ ३७ ॥

॥ इति ॥

विरजानन्द यन्त्रालय लाहौर

